

132/2003. (XII. 11.) OGY határozat

a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

A Magyar Köztársaság Országgyűlése

1. elfogadja a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programot e határozat *melléklete* szerint,

2. felkéri a Kormányt a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program végrehajtására.

Melléklet a 132/2003. (XII. 11.) OGY határozathoz

A 2003-2008 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP-II)

BEVEZETÉS

A társadalom jólétének, életminőségének javítása hosszú távon csak akkor biztosítható, ha a társadalmi és gazdasági fejlődés természeti örökségünk megőrzésével, természeti erőforrásaink védelmével, fenntartható használatával, a megfelelő környezeti minőség elérésével szerves egységben valósul meg. A környezetpolitika feladata, hogy az érintett társadalmi és gazdasági partnerekkel együttműködve megfogalmazza és kezdeményezze mindazon intézkedéseket, amelyek e célok eléréséhez rövid, közép- és hosszú távon szükségesek, koordinálja és ösztönözzé a megvalósítást célzó tevékenységeket, ugyanakkor a környezetállapot alakulásának tükrében vizsgálja azok tervezett és tényleges hatásait. A Nemzeti Környezetvédelmi Program elkészítése és végrehajtása e folyamat egyik fontos eleme.

A Nemzeti Környezetvédelmi Program kidolgozásának részletes előírásait a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény rögzíti. Az Országgyűlés 83/1997. (IX. 26.) OGY határozata ennek alapján rendelkezett az 1997-2002. közötti időszakra szóló első Nemzeti Környezetvédelmi Programról (a továbbiakban: NKP-I), és tudomásul vette a megvalósítás általános tervét. Végrehajtásának konkrét feladatait kormányhatározatok által jóváhagyott éves intézkedési tervek tartalmazták. Az NKP-I-ben megfogalmazott célkitűzések időarányos teljesítéséről a törvényben előírt módon kétévenként értékelések készültek az Országgyűlés számára. Az első Nemzeti Környezetvédelmi Program lezárása és a teljes időszak átfogó elemzése egyaránt megkezdődött.

A 2003-2008. közötti időszakra szóló második Nemzeti Környezetvédelmi Program (a továbbiakban: NKP-II) kidolgozásának egyik alappillére az NKP-I végrehajtása során felhalmozott tapasztalatok alkotják. Az NKP-II megvalósításának időszakában Magyarország az Európai Unió tagállamává válik. Ez az NKP-II számára is új kihívásokat jelent. A hazai célkitűzések elérése mellett biztosítani kell, hogy az EU környezeti előírásait teljesíteni tudjuk. E törekvésünk magában foglalja egyrészt meglévő természeti értékeink megőrzését, másrészt egy eredményes és hatékony, demokratikus környezetpolitika kialakítását és erősítését. Az NKP-II másik alappillére ebből következően az Európai Unió 2010-ig szóló, a tagországok számára iránymutatásul szolgáló 6. Környezetvédelmi Akcióprogramja képezi. Az Akcióprogram olyan hosszú és középtávú minőségi, illetve mennyiségi célokat tartalmaz, amelyeket tovább kell bontani országos és regionális szintre. Az NKP-II-nek ehhez megfelelő kereteket kell teremtenie.

Az NKP-II környezetpolitikai megalapozása során feltárt hazai problémák megoldása nagyrészt egybeesik az EU csatlakozással összefüggő környezetpolitikai célkitűzéseinkkel és az egyéb nemzetközi egyezményekből eredő kötelezettségeinkkel is. Tekintettel azonban a jogérvényesítés és a megvalósítás, az eszköz- és intézményrendszer, valamint a finanszírozás terén mutatkozó hiányosságainkra, különös figyelmet kell fordítani a csatlakozási szerződésből következő feladatok felelős teljesítésére.

Az NKP-II koncepcióját a Kormány az 1117/2001. (X. 19.) Korm. határozatában elfogadta és elrendelte a Program kidolgozását. Az NKP-II a koncepció tervezési követelményei, valamint a jelenlegi kormányprogram környezetvédelmi fejlesztésre vonatkozó irányelvei alapján készült, és meghatározza a 2003-2008 közötti időszak környezetpolitikai célkitűzéseit. A megvalósítás fontos elemei a különleges kezelést igénylő területekre vonatkozó tematikus akcióprogramok, amelyek a környezet- és természetvédelem, valamint a vízügy több ágazatot átfogó komplex területein azonosítják a specifikus és operatív célokat, forrásokat és felelősöket. Külön fejezet foglalkozik a környezetpolitika ágazati és regionális integrációjának erősítésével, az NKP-II előrehaladásának mérésével, ellenőrzésével, valamint a végrehajtás szervezési kérdéseivel.

1. A PROGRAM ALAPELVEI, KERETEI ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI

1.1. A Program alapelvei

Az NKP-II a legfontosabb hazai és nemzetközi környezetpolitikai alapelvekre épül, amelyek három fő csoportba sorolhatók:

- A környezetvédelemben mára már hagyományosnak tekintett alapelvek (pl. az elővigyázatosság, a megelőzés, a helyreállítás, a felelősség, az együttműködés, a tájékoztatás, a nyilvánosság és a "szennyező fizet" elve).

- A fejlett országok környezeti kormányzati tevékenysége alapján számunkra példaértékűnek tekinthető további alapelvek (a megosztott felelősség; az átláthatóság biztosítása a tervezés, döntéshozás, finanszírozás, megvalósítás és ellenőrzés során; kiszámíthatóság a szabályozásban és a finanszírozásban; számonkérhetőség, világos célok, mérhető teljesítmények; partnerség, szubszidiaritás, addicionalitás, többszörös hasznú intézkedések).

- A fenntartható fejlődés alapelveinek (*a fenntartható fejlődés - Herman Daly megfogalmazása szerint - "a folytonos szociális jólét elérése anélkül, hogy az ökológiai eltartóképességet meghaladó módon növekednénk"*) figyelembevételével az NKP-II-nek elő kell segítenie a fenntartható fejlődés irányába történő átmenethez szükséges társadalmi, gazdasági és környezeti feltételek kialakítását.

Az NKP-II végrehajtása során a környezetgazdasági érdekeken kívül a nem számszerűsíthető etikai megfontolásokat is figyelembe kell venni. Az etikai szempontokat szem előtt tartó környezetvédelem elismeri a megóvandó értékek gazdasági érdekeken felül álló létjogosultságát.

1.2. Az NKP-II végrehajtásának keretei

A környezeti problémák összetettségéből következik, hogy a második Nemzeti Környezetvédelmi Programot csak úgy lehet megvalósítani, ha a környezeti szempontok a különböző ágazatok, a gazdálkodó szervezetek, az önkormányzatok, a lakosság és a civil szervezetek döntéseiben érvényesülnek. Az NKP-II ebből következően nem ágazati hatáskörű, hanem a társadalom és a gazdaság egészét átható program. A megfogalmazott célok nem érhetők el a társadalom támogatása nélkül, a programok pedig csak a társtárcaik támogatásával valósíthatók meg. A Program végrehajtása a kormányzat egészének együttműködését, összehangolt cselekvését igényli. Ennek elősegítése érdekében tettünk javaslatot a megvalósítás intézményrendszerének kialakítására.

- Az NKP-II azon környezeti problémákra összpontosít, amelyek
 - = a társadalmi-gazdasági-környezeti problémák metszéspontjában komplex módon jelentkeznek,
 - = több környezeti elemet érintő beavatkozást igényelnek,
 - = a társadalom és a gazdaság széles körét érintik,
 - = hatékonyan csak az érintettek széles körének bevonásával számolhatók fel.

Ezeket a különleges kezelést igénylő területeken az NKP-II konkrét beavatkozásokat (tematikus akcióprogramokat) vázol fel.

- Az NKP-II a megoldandó problémák bemutatásával, az elérendő célok megfogalmazásával és az ezekhez kialakított tematikus programok révén segíti elő a környezetpolitika célkitűzéseinek a gazdasági, ágazati és területi stratégiaalkotási, tervezési és programozási tevékenységekbe való beépíthetőségét, valamint az érintettek legszélesebb körű támogatásának megszerzését.

- Az NKP-II olyan célrendszert jelöl ki, amely meghatározza a középtávú környezetpolitika időszakában elérendő konkrét környezeti és természeti célállapotokat. A környezeti javak és természeti értékek megőrzését és fenntartható használatát (cél) a célrendszer horizontális és vertikális integrációja révén kell biztosítani (eszköz).

- Az NKP-II olyan eszköztárat határoz meg a célok és célállapotok eléréséhez, amely figyelembe veszi az adott körülményekhez és új kihívásokhoz történő együttes alkalmazkodás gyors és hatékony lehetőségeit a középtávú tervezési periódusban.

- Az NKP-II-ben foglaltakat az ország társadalmi, gazdasági tervének meghatározása, a gazdaságpolitikai döntések kialakítása, a terület- és településfejlesztés, a regionális tervezés, továbbá a nemzetgazdaság bármely ágában megvalósuló állami tervezési és végrehajtási tevékenység során érvényre kell juttatni.

1.3. A Program végrehajtásának társadalmi, gazdasági és nemzetközi összefüggései

Magyarország fejlett országokhoz történő felzárkózásának egyik meghatározó kihívása, hogyan lehet az élet- és a környezetminőség javítását, a környezeti értékek megőrzését, a természeti erőforrások fenntartható használatát a gazdasági fejlődéssel összeegyeztetni. Természeti értékeinket elismerésre méltó módon sikerült megőrizni, s ezzel számos tekintetben megelőzzük a fejlett országokat. Ugyanakkor a környezet megóvása érdekében tett intézkedéseink és azok hatékonysága még nem éri el a szükséges szintet.

A piacgazdaság kiépülésével a területi egyenlőtlenségek a fejlett és az elmaradott térségek között nem csökkentek, sőt tovább növekedtek. Az elmaradott térségekben hátrahagyott, jórészt állami felelősségi körbe tartozó környezeti károk viszont jelentős mértékűek. Az elmúlt évtizedben a gazdasági-politikai változások kedvező folyamatai mellett egyes környezeti és természeti értékeket veszélyeztető hatások felerősödtek. Az egészséget befolyásoló környezetszennyezés bizonyos tényezői csökkentek, mások növekedtek, összességében azonban továbbra is számottevő terhelést jelentenek. Emelkedik az allergia, az asztma, az idült légzőszervi megbetegedések száma, nő a tüdőrák előfordulási gyakorisága.

Az NKP-II tervezése a gazdasági és társadalmi folyamatok olyan irányú elmozdulásával számol, amikor a jelenlegi tendenciák kedvező módon változnak. Ilyen többek között a gazdaság megerősödése, a hátrányos helyzetű térségek és rétegek fokozatos felzárkózása, az életminőség javulása, a környezetminőségben mutatkozó területi egyenlőtlenségek kedvező irányú csökkentése, felszámolása. Ugyanakkor nem várható, hogy ezen időtávban olyan mértékű kedvező változások következnek be, amelyek a környezet- és természetvédelem számára a mozgásteret lényegesen bővítik. A gazdaság- és környezetstratégia közös metszete a munkaerő minőségi újratermelésére és a természeti erőforrások takarékos igénybevételére alapozó versenyképesség tartós javítása lesz. Ehhez kapcsolódik a környezeti infrastruktúra kiegyenlített fejlesztése, valamint a meglévő természeti és környezeti értékek megőrzése, amely a többi fejlesztési célt tekintve is alapvető feltétel. A politika további felelőssége jelenik meg abban, hogy tudatosan lépjen fel a társadalmi, tudati és környezeti értékek rombolása ellen ott, ahol a kizárólagos piaci, pénzközpontú szemlélet ártalmasnak bizonyul.

1.3.1. Kapcsolatok más átfogó és ágazati fejlesztésekkel

Az NKP-II egyik fontos célja a természeti erőforrások takarékos igénybevételének ösztönzése, amely egyben hozzájárul a hazai gazdaság versenyképességének javulásához. Az integrált termékpolitika, a tisztább termelés, a megelőzésorientált, környezettudatos technológia- és termékfejlesztés, illetve a környezetirányítási rendszerek alkalmazásának eredményeként mérséklődő környezetterhelés várhatóan az egészségkárosító hatások csökkenését is eredményezi. A fogyasztási szokásokban, az értékrendben és az életmódban bekövetkező kedvező változások - a javuló környezetminőség közvetlen hatásain túlmenően - számottevően hozzájárulhatnak a lakosság életminőségének javulásához.

Az NKP-II eredményes végrehajtása nem nélkülözheti a gazdasági teljesítőképesség, valamint az ágazatpolitikai realitások ismeretét. A célokat más ágazati törekvésekkel összehangoltan kell megvalósítani. A tervezés és a végrehajtás során is figyelembe kell venni az átfogó társadalom- és gazdaságfejlesztési politikákat és programokat. Ezek körébe tartozik különösen:

- Magyarország Középtávú Gazdaságpolitikai Programja, amelynek alapvető célja a modernizáció és az európai fejlettségi szintekhez való felzárkózás.

- Az Országos Területfejlesztési Konceptió, amely a területfejlesztés jövőképét, országos céljait és irányelveit, a nemzetközi integrációval kapcsolatos irányelveket, valamint a területfejlesztés szempontjából legfontosabb ágazati prioritásokat fekteti le.

- Az Országos Területrendezési Terv, amely meghatározza az ország egyes térségei számára a területfelhasználás feltételeit, a műszaki-infrastrukturális hálózatok összehangolt térbeli rendjét, figyelemmel a fenntartható fejlődés elvére, valamint a területi, táji, természeti és ökológiai, valamint kulturális adottságok, illetve erőforrások védelmére.

- A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) - Magyarország EU tagországgá válása után - a Strukturális Alapok társfinanszírozásával megvalósuló fejlesztéseit tartalmazza.

- A Környezetvédelmi Kohéziós Alap Stratégia a csatlakozást követően a Kohéziós Alapból igénybe vehető támogatások felhasználását készíti elő a környezetvédelem területén.

- A Széchenyi Terv több pályázati és elbírálási rendszerében (pl. kis- és középvállalkozás fejlesztési, energiahatékonysági, turizmusfejlesztési program) megjelentek a környezet- és természetvédelmi szempontok.

Az NKP-II tervezése és megvalósítása épít a már meglévő ágazati szakpolitikákra és szakterületi tervekre, programokra:

- Az Egészség Évtizedének Johan Béla Nemzeti Programja részét képezi a Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram. Ez a témakör az NKP-II-ben a Környezet-egészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Akcióprogramban jelenik meg.

- A Vízgazdálkodás Országos Konceptiója a 2015-ig terjedő időszakra határozza meg a legsürgetőbb hazai feladatokat. Alapkövetelménynek tekinti, hogy az Európai Unió szabályozása szerinti vízgazdálkodási célok elérése eddig az időpontig minden tagország és jelenleg tagjelölt ország számára kötelező lesz.

- Az Ivóvízminőség-javító Program azokat a beruházásokat foglalja magában, amelyek 877 település 2 750 000 lakosa számára teszik lehetővé az új minőségi követelményeknek megfelelő ivóvíz szolgáltatását. A két ütemben (2006, illetve 2009-ig) megvalósuló program intézkedései a Környezet-egészségügyi és Élelmiszer-biztonsági Akcióprogram célkitűzéseinek elérését, ezáltal a lakosság életminőségének javítását szolgálják.

- A több éve folyó Ivóvízbázisvédelmi Program a vízkészletek minőségi állapotának megőrzését, javítását, az ivóvízellátás biztonságának növelését szolgálja. Magába foglalja az üzemelő vízbázisok utólagos védelmét (bizonyos szennyezőforrások megszüntetését, korlátozását), valamint a távlati vízbázisok megelőző védelmét (a beépítésnek, a szennyezőforrások betelepülésének tilalmát a kijelölt területeken).

- A Nemzeti Települési Szennyvíz-elvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program a kijelölt szennyvíz-elvezetési agglomerációk területén a települési szennyvizek közműves elvezetését és a szennyvizek biológiai tisztítását, illetőleg a települési szennyvizek ártalommentes elhelyezését valósítja meg három ütemben (2008, 2010, illetve 2015-ig).

- A Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése (VTT) keretében tervezett intézkedések és beruházások a Tiszavölgy árterén élő mintegy 1 millió lakos és felhalmozott vagyon árvízi veszélyeztetettségét kívánják csökkenteni.

- Az Országos Környezeti Kármentesítési Program célja a felszín alatti vizek, a földtani közeg veszélyeztetésének, szennyezettségének, károsodásának megismerése; a veszélyeztetett területeken a szennyezettség kockázatának csökkentése; valamint a szennyezett területeken a szennyezettség csökkentésének vagy megszüntetésének elősegítése.

- Az Országos Hulladékgazdálkodási Terv (OHT) a hulladékgazdálkodás teljes egészét felölelő, egységes szerkezetű és áttekinthető rendszerű, komplex cselekvési terv. Az OHT-ban megfogalmazott feladatok és programok meghatározása az NKP-II kidolgozásával összhangban történt, így az OHT a tervezett Hulladékgazdálkodási akcióprogram megvalósítási tervének szerepét is betölti.

- A Központi Nukleáris Pénzügyi Alapból finanszírozott projektek a radioaktív hulladékok végleges elhelyezésének, a kiégett fűtőelemek átmeneti tárolásának és végleges elhelyezésének, valamint a nukleáris létesítmények leszerelésének megoldását szolgálják. Ennek eredményeként ezen a téren is biztosított az atomenergia alkalmazásának biztonsága, a lakosság és a környezet védelme. Ez a tevékenység megfelel az Európai Unió elvárásának, és az atomenergiáról szóló 1996. évi CXVI. törvény előírásainak.

- A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) jellegzetesen ágazatközi, agrár- és vidékfejlesztési, környezet- és természetvédelmi célokat valósít meg, ezért szinte valamennyi tematikus akcióprogramhoz kapcsolódik.

- A Közlekedéspolitika Kon koncepciója és Feladatterve az Éghajlatváltozás és a Városi környezetminőség tematikus akcióprogramok céljaihoz kapcsolható.

- A Kis- és Középvállalkozások Fejlesztési Stratégiájának egyik célja a környezeti érdekek érvényre juttatása a vállalkozások működésében és irányításában.

- Az EU előcsatlakozási alapok (PHARE, ISPA, SAPARD) a csatlakozás időpontjáig, illetve az EU jelenlegi pénzügyi tervidőszakának végéig, 2006-ig nyújtanak segítséget az NKP-II-ben is szereplő környezeti célok megvalósításához. Ezek az előcsatlakozási eszközök EU-konform finanszírozási rendszert, és ehhez kapcsolódóan hatékony és rugalmas pénzügyi tervezést igényelnek pl. a "Csatlakozás Előkészítő Strukturális Politika Nemzeti Környezetvédelmi Stratégia - Magyarország" keretében kidolgozott programok, projektek esetében. Ezeknek a szempontoknak érvényt kell szerezni az EU-tagországgá válás után, a Kohéziós, illetve Strukturális Alapokhoz benyújtandó pályázatok esetében is.

- A LIFE III már jelenleg és a jövőben is új forrást jelent a környezet- és természetvédelmi K+F tevékenységhez.

A már működő tervek és programok esetében el kell érni, hogy csak azok a többszörös hasznú intézkedések kapjanak támogatást, amelyek környezeti haszonnal is járnak, vagy amelyek nem okoznak további környezeti ártalmakat. A környezetorientált tervezés érdekében a környezet- és természetvédelemnek e területek gazdasági és társadalmi súlyával egyenértékű szerepet kell kapnia a fejlesztési és döntéshozó fórumokon.

A környezetpolitikai érdekérvényesítésben, az NKP-II célkitűzéseinek társadalmiasításában kiemelkedő szerepet játszhatnak a környezet- és természetvédő szervezetek. A Kormány jelenleg kidolgozás alatt álló új Civil Stratégiája a civil szféra további fejlődését, a civil szervezetek számára biztosított források nagyságrendi növelését célozza. A hatékonyabb együttműködés érdekében, a kormányzati Civil Stratégia függvényében kidolgozandó a Környezetvédelem Civil Stratégiája.

A tervezett vagy kidolgozás alatt álló további (pl. lakáspolitikai, informatikai, energiapolitikai, oktatáspolitikai, felsőoktatási) szakpolitikák és stratégiák esetében is biztosítani kell a környezetpolitikai érdekek érvényesítését.

1.3.2. Nemzetközi együttműködés

Az NKP-II megvalósításának időszakában Magyarország csatlakozásával lényegében lezárul egy több mint egy évtizede tartó alkalmazkodási-felzárkózási időszak, amelynek során környezet- és természetpolitikánkat, valamint jogrendszerünket az EU közösségi politikájához és vívmányaihoz igazítottuk hozzá.

Az EU-tagga válás Magyarország számára azonban további új feladatokat és lehetőségeket jelent, így többek között:

- Bekapcsolódás és közreműködés az EU környezeti politikájának alakításába (pl. az EU fenntartható fejlődés stratégiája, a politikák integrálása a Cardiff-i folyamat jegyében, a környezetvédelmi teljesítmény előrehaladásának mérése mutatókkal, környezeti jelentések rendszerének fejlesztése és a hazai kötelezettségek teljesítése, az Európai Környezeti Ügynökség (EEA) programjaiban való aktív részvétel, az EU környezetpolitikájának hazai megismertetése, a Natura 2000 hálózat fejlesztése, bekapcsolódás az európai régiók környezetvédelmi együttműködésébe, valamint a kétévenként megrendezett ENCORE konferenciák munkájába).

- Az EU jelenlegi tagállamaival, illetve a csatlakozó országokkal a hazai és az EU környezeti érdekei érvényesítését szolgáló együttműködés fejlesztése.

- Az EU 6. Környezeti Akcióprogramjának hazai megvalósítása, amelynek legfontosabb integrált problématerületei a következők:

- = éghajlatváltozás,
- = természet és biodiverzitás,
- = környezet és egészség,
- = fenntartható erőforrás-használat és hulladékgazdálkodás.

Az NKP-II tematikus felépítése összhangban áll az EU 6. Környezeti Akcióprogramjának szerkezetével.

Magyarország aktív szerepvállalása elengedhetetlenül fontos a multilaterális környezetvédelmi együttműködésben, a globális környezeti problémák közös, ugyanakkor differenciált felelősség elve alapján történő leküzdésében. Ez azt jelenti, hogy Magyarország tevékenyen részt vesz az ENSZ égisze alatt zajló különböző folyamatokban (pl. riói folyamat, páneurópai környezetvédelmi együttműködés).

Külpolitikai prioritásainkkal összhangban jövőbeni környezetdiplomáciai erőfeszítéseink is kiterjednek az euro-atlanti (EU, OECD, NATO) intézményrendszeren belüli egyre szorosabb kapcsolatépítésre, a szubregionális és a szomszédos országokkal történő együttműködés erősítésére.

Az euro-atlanti szervezetekben való részvétel stratégiai kérdés Magyarország számára. OECD tagságunk a jövőben is kítűnő lehetőséget biztosít a fejlett országok - esetenként az Európai Unió tagállamainak tapasztalatain is túlmutató - környezetpolitikájának megismerésére.

Az Európai Unión belüli magyar környezetdiplomáciának a közös politika érvényesítésén kívül következetesen érvényesítenie kell nemzeti és szubregionális érdekeit, különösen azokon a területeken, amelyek hosszú távon határozzák meg az ország környezetbiztonságát. A keleti bővüléssel Magyarország az EU földrajzi peremére kerül. Sajátos geopolitikai helyzetéből is adódóan így szubregionális koordináló szerep betöltését vállalhatja fel egyes programok, megállapodások, projektek vonatkozásában. A Magyar Köztársaság átfogó nemzetközi együttműködési fejlesztési koncepciójának kialakításával párhuzamosan fel kell készülni a környezetvédelmi donor szerep betöltésére is, részben az OECD tagság, részben az EU csatlakozás kapcsán. Ehhez - valós lehetőségeink keretein belül - meg kell határozni a környezet- és természetvédelmi támogatások irányát, arányát, típusait.

Az NKP-II-ben megvalósítandó tematikus akcióprogramok, valamint azon célkitűzés alapján, hogy a környezet- és természetvédelmi, a vízügyi és az egyéb ágazatpolitikákat erőteljesebben integrálni kell, a nemzetközi együttműködésben feladatként jelentkeznek:

- szakmai programok kidolgozása, szellemi és anyagi források előteremtése a környezetvédelmi donor szerep vállalására; együttműködés a támogatási programok megvalósításában az uniós tagállamokkal és más donor országokkal (pl. adatbázis létrehozása és működtetése a szakértői kapacitás hatékony hasznosítására);

- EU-taggá válásunk után a tagállamokkal való kapcsolatainkban előtérbe kerül az uniós politikák kialakítására vonatkozó együttműködés, amely a közösségi jogszabályok, programok és dokumentumok megfogalmazásában érdekeink érvényesítését célozza;

- aktív szerepvállalás a nemzetközi környezetvédelmi együttműködésben az ENSZ, annak szakosított szervezetei, más kormányközi és nemzetközi szervezetek keretében. Részvétel a többoldalú nemzetközi környezet- és természetvédelmi egyezmények végrehajtásában, a nemzetközi környezetvédelmi jog továbbfejlesztésében;

- szubregionális (pl. Visegrádi Csoport országai, Tisza vízgyűjtő) együttműködés kezdeményezése, folytatása és megerősítése, közös programok megvalósítása, szükség szerint szubregionális megállapodások (jogi eszközök kidolgozása);

- a kétoldalú környezet- és természetvédelmi, valamint vízügyi együttműködés terén:

- = megállapodások megkötése, a meglévők hatékony megvalósítása valamennyi szomszédos országgal,

- = a kormányközi keretmegállapodások és ágazati együttműködések égisze alatt együttes fellépés kezdeményezése és megvalósítása az érintett kormányzati szervekkel az NKP-II akcióprogramjai megvalósítására (az integrált programokhoz hasonlóan, pl. víz és egészség, környezet és közlekedés, energia és környezet stb. témakörökben).

A nemzetközi környezetpolitikai együttműködés keretében végre kell hajtani a Magyarország által is aláírt és megerősített nemzetközi megállapodásokat, valamint az NKP-II hatéves időtartama alatt elfogadásra kerülő, hazánk szempontjából fontos újabb megállapodásokat.

2. A MÁSODIK NEMZETI KÖRNYEZETVÉDELMI PROGRAM CÉLRENDSZERE

2.1. Helyzetértékelés

2.1.1. Az 1997-2002 közötti időszakra vonatkozó első NKP értékelése

Az Országgyűlés által 1997-ben elfogadott első Nemzeti Környezetvédelmi Program az első olyan átfogó hazai környezetvédelmi program, amely kijelölte a magyar környezetpolitika általános - az EU környezetpolitikájával összhangban lévő - céljait és cselekvési irányait, és amely a környezeti elemek, rendszerek, valamint hatótényezők szerint határozta meg a követendő célkitűzéseket, az ahhoz kapcsolódó beavatkozási tervrendszert.

Az NKP-I összesen 120 elérendő célt fogalmazott meg. A célok teljesítésének pontos nyomon követését és értékelését nehezíti, hogy a Program keretében megvalósított intézkedések egy része hosszú távú célkitűzés elérését szolgálja, és az eredményeket nem lehet hat évre szóló konkrét követelmények szerint értékelni. Más esetekben a célok nem voltak számszerűsítve, így nem meghatározható, hogy az időszak végére milyen mennyiségi és minőségi változást kellett volna elérni az egyes szakterületeken, illetve a környezetállapot mutatókban. Az 1997-ben felmért környezeti problémák széleskörűségére és súlyosságára tekintettel nem került sor a problémák és a célok prioritási sorrendjének meghatározására. Az NKP-I időtávja és a források szükségyszerűen elégtelennek bizonyultak a környezetvédelem terén évtizedek alatt felhalmozódott lemaradások, az okok és a következmények teljes körű kezelésére. Ez - más EU országok tapasztalatait is figyelembe véve - ma már jól láthatóan csak hosszabb távon valósítható meg. Az előrehaladást segíti azonban, hogy az előcsatlakozási eszközöknek köszönhetően már az NKP-I végrehajtásának időszakában bővült a környezetvédelmi források köre (pl. PHARE, ISPA, SAPARD, LIFE), és ezt a munkát az EU csatlakozást követően újabb EU források segítik (pl. a Kohéziós és a Strukturális alapok).

Az NKP-I céljainak elérése terén az eltelt időszakban mindezek ellenére jelentős előrelépés történt. Az Európai Unióhoz való csatlakozás feltételeinek részét képező környezetvédelmi jogharmonizáció legfőbb joganyagai elkészültek. Megkezdődött az EU-konform intézményrendszer kiépítése. Az NKP-I a környezetvédelmi problémák megoldását ágazati bontásban kezelte, és fontos szerepe volt abban, hogy erősödjön a környezeti érdekek integrálódása a különböző ágazati és fejlesztési programokba (Országos Területfejlesztési Konceptió, Nemzeti Agrárkörnyezetvédelmi Program, Nemzeti Fejlesztési Terv). A Program időszakának második felében (2000-től) további eredménynek tekinthető azoknak a programoknak a beindítása, amelyek környezetkímélő eszközökkel a versenyképesség javítását segítik elő [környezeti auditálás, integrált szennyezés megelőzés (IPPC), környezetkímélő takarékos eljárások stb.].

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény a Nemzeti Környezetvédelmi Program (a továbbiakban: a Program) megalkotásának elrendelésével a korábban meglévő hazai tervezési rendszerek (pl. terület- és településfejlesztés és -rendezés) mellett egy új típusú, átfogó jellegű tervezés alapjainak megteremtését irányozta elő. Ezen koncepció részeként a környezetvédelmi törvény előírja - az NKP-val összhangban és külön törvény rendelkezései szerint - regionális, megyei és települési környezetvédelmi programok készítését. Ennek a kötelezettségnek a teljesítése az időszak végére megyei, regionális szinten nagyrészt teljesült, ugyanakkor a települési szintű környezetvédelmi programok megalkotásában jelentős elmaradások vannak. A településeknek eddig kevesebb, mint egytizede készített környezetvédelmi programot. A folyamat felgyorsítása érdekében 2001-től a KAC lehetőséget teremtett arra, hogy a települési programok készítésére az önkormányzatok támogatást igényelhessenek.

A környezeti célok megvalósítása a természetvédelem és a levegőtisztaság-védelem területén volt a legnagyobb mértékű (szakterületi becslések szerint 80-90%-os). A vizek védelme, a földvédelem, az emberi egészség védelme, a környezetbiztonság növelése érdekében meghatározott feladatok teljesítésének mértéke ettől kis mértékben elmaradt. A legnagyobb lemaradás a települési és épített környezet védelme, valamint a hulladékgazdálkodás terén mutatkozik. A közvetlen környezetvédelmi intézkedéseken túlmenően számos környezeti mutató a gazdaság szerkezeti változásának következményeként is javult.

2.1.2. A környezet állapota - a környezeti folyamatok területi alakulása

Az NKP-I időszakában a környezet állapotának alakulását befolyásoló tényezők között elsősorban egyes környezeti terhelések csökkenése emelhető ki. Ez a csökkenés eltérő mértékben volt tapasztalható az ország különböző régióiban, sőt egy régióon belül is érzékelhető különbségek alakultak ki a települések vagy településcsoportok között.

Számos helyhez kötött ipari forrás megszűnése, illetve a kibocsátott szennyezőanyagok fokozatos csökkenése következtében az Észak-Magyarországi és a Közép-Dunántúli Régió nagy kiterjedésű, a levegő minősége szempontjából szennyezettnek minősített területei mozaikosan feldarabolódtak, területük a még megtalálható jelentősebb légszennyező források (főleg erőművek) közvetlen környezetére zsugorodott. A levegő minőségét egyre erőteljesebben a közlekedési eredetű szennyezőanyagok kibocsátása határozza meg. A közlekedési eredetű légszennyezés, zajterhelés valamennyi régióban a jelentős belső közúti forgalommal bíró városok - elsősorban a főváros, de az ország más térségeiben is, pl. Sopron, Mosonmagyaróvár, Szeged -, illetve a nagy forgalmú közlekedési útvonalak mentén fekvő települések lakosságát érinti. Egyes településeken (pl. Kecskemét, Dunaujváros) magas az ülepedő és szálló por koncentrációja.

Nagy folyóink vízminősége összességében javult, többségében elfogadható; a kisvízfolyások minősége - kisebb hígító kapacitásuknak megfelelően - rosszabb. A nagy vízfolyások vízszállításában vagy vízminőségében beálló szélsőségek (árhullám, szennyezőanyag-levonulás) közel egy időben több régió (a dunai árhullám öt, a tiszai három régió) folyómenti településeinek egész sora számára okoznak veszélyhelyzetet. A kisvízfolyások áradása vagy szennyezése esetenként ugyan lokális hatású, azonban a közvetlenül érintett település számára súlyos károkat okoz. Lokális vízminőségi problémát okozhatnak még a visszavezetett belvizek, valamint a városi és mezőgazdasági területek zápor lefolyása is. A szélsőséges időjárási helyzetek is egyre gyakrabban fordulnak elő. A változó vízjárás a Tisza mellékfolyóinak felső szakaszait jellemzi.

A Balaton javuló vízminősége, tartós vízszintcsökkenése, de a tóhoz kötődő gazdasági tevékenységek változása is három tervezési-statisztikai régiót (Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Dél-Dunántúl) érint, amiből a szükséges fejlesztések kedvezőtlen szétDarabolódása is következik.

Felszín alatti vízkészleteink védelme valamennyi régióban stratégiai feladat, hiszen az ivóvízellátás több mint 90%-ban, az egyéb vízigények kielégítése döntő részben erre az értékes vízkészletre támaszkodik. A termál- és gyógyvizekre épülő turizmus fejlesztését a Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi Régió számos települése a gazdasági fejlődés egyik kulcsterületének tekinti.

További, más jellegű lehetséges veszélyforrásnak tekinthetők a korábbi tevékenységek által okozott szennyezések. A szennyezett területek országos számbavétele, a környezeti veszély mértékének elbírálása, a helyszínek kármentesítése folyamatos tevékenység.

A földtani közeg felső rétege, a talaj minőségi állapota országos mértékben jó, és nemzetközi összehasonlításban is kedvező. Az eltérő intenzitású, de lassan ismét emelkedő vegyszerhasználat hatása elsősorban a kiterjedt mezőgazdasági művelésű területtel rendelkező Közép-Dunántúli és a két alföldi régióban várható. A víz- és szélrózió az ország területének 40%-án, az Észak-Magyarországi, valamint a három dunántúli régió érzékeny területein okoz talajpusztulást. A savanyodás elsősorban a Nyugat-Dunántúli és az Észak-Magyarországi Régióban, valamint a Dél-Alföldi Régió DK-i részén, a másodlagos szikesedés az Észak-Alföldi Régióban jelentkezik.

Az ország változatos, nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő természeti és táji értékeinek megővését valamennyi tervezési-statisztikai régióban védetté nyilvánított területek, illetve az azokat is magukba foglaló ökológiai hálózatok biztosítják.

Az ivóvízellátás, a szennyvíz-elvezetés és -tisztítás, valamint a hulladékgazdálkodás fejlesztése valamennyi régióban szükséges, amelyhez a beruházási igényeket a területegység jelenlegi közműellátottsága, településszerkezete és egyéb jellemzői figyelembevételével kell meghatározni.

Noha a vízellátó-hálózat kiépítése minden régióban közel teljes körű, a szolgáltatott ivóvíz új minőségi előírásainak megfelelően a nyersvizet új tisztítási eljárásokkal kell kezelni. Az Ivóvízminőség-javító Program alapján 2006 végéig azokon a településeken kell megoldani az ivóvíz minőségének javítását, ahol az arzénkoncentráció meghaladja a 30 g/l-t, valamint azokon a településeken, ahol a nitrittel, bórral, fluoriddal szennyezett ivóvizek minősége nem felel meg az új határértékeknek. 2009 végéig a 10 g/l arzénkoncentráció feletti és az ammónium-ion határérték feletti szennyeződést tartalmazó ivóvizek minőségének javítását el kell végezni. Az érintett települések száma 877, az érintett lakosok száma 2 750 000 fő, az ország lakosságának 27,4%-a. A Dél-Alföldi, az Észak-Alföldi és a Dél-Dunántúli Régióban a felszín alatti vízkészletek természetes elemdúsulásai teszik szükségessé az ivóvíz minőségének javítását.

Felszíni és felszín alatti vízkészleteink minőségének védelme érdekében a települési szennyvizek elvezetése és tisztítása valamennyi régióban jelentős fejlesztést igényel, a csatornahálózat bővítésétől a III. szennyvíztisztítási fokozat kiépítésén át, a gazdaságosan nem csatornázható települések szennyvizének és a szennyvíziszapok ártalommentes elhelyezéséig.

A Nemzeti Települési Szennyvíz-elvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program 2008 végéig tartó 1. ütemében előírányzott feladatok:

- gyűjtőhálózat kiépítése az érzékeny területen a 10 ezer lakosegyenérték feletti települési agglomerációkban;

- az elvezetett települési szennyvíz legalább biológiai (II. fokozat), az érzékeny területen levő 10 ezer lakosegyenérték feletti agglomerációk esetében III. fokozatú tisztítása.

Az EU ISPA előcsatlakozási programja keretében a 2000-2002 közötti időszakban több csatornázási és szennyvíztisztítási projekt kapott jóváhagyást. Ezek között szerepel Győr, Szeged, Pécs, Sopron szennyvízelvezető hálózatának bővítése, szennyvíztisztító kapacitásának növelése. 2003-ban további projektek benyújtására kerül sor (Budapest, Debrecen, Kecskemét, Szombathely szennyvíz-gazdálkodási projektek).

A keletkező települési hulladék gyűjtése csaknem teljes körű, a szelektív gyűjtésnek csak kísérletei működnek. A hulladékgazdálkodási törvény azon előírásának következtében, amely szerint a települési önkormányzat köteles közszolgáltatást szervezni a hulladék kezelésére, mára alig néhány településen nincs megoldva a szilárd hulladék gyűjtése és ártalmatlanítása. Az eltérő településszerkezet következtében főleg a jellemzően aprófalvas települések között találhatók azok a települések, ahol a közszolgáltatás nem biztosított (pl. Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

Az erősebben iparosodott és egyben nagyobb laksűrűségű területeken - főleg a Közép-Magyarországi Régióban - a keletkező hulladékmennyiség az országos átlag fölötti értékeket mutat.

Az eddig jóváhagyott ISPA projektek Észak-Magyarország (2 db), valamint az alföldi (7 db) és a dunántúli (3 db) régiók hulladékgazdálkodását támogatják, további 5 projekt előkészítés alatt van. A komplex hulladékgazdálkodási programok/projektek kiterjednek a szelektív gyűjtés bevezetésére, gyűjtőszigetek, hulladékudvarok, válogató és komposztáló telepek kialakítására, ezen kívül a hulladéklerakók kapacitásának bővítésére, új hulladéklerakók létesítésére, a meglévő lerakók rekultivációjára.

Az elkövetkező években valamennyi régióban el kell érni az életminőség, a környezetállapot további javítását, valamint az infrastruktúra-hálózatok fejlesztését. A szükséges intézkedések előkészítése és végrehajtása során figyelembe kell venni azokat a sajátosságokat, amelyeket egyebek mellett az adott terület egység földrajzi elhelyezkedése, településszerkezete, gazdasági életben betöltött szerepe, aktivitása jelent.

2.1.3. A környezeti elemek állapota

Levegő

Az NKP-I indulásakor levegőtisztaság szempontjából az ország területének 13,2%-a mérsékelten szennyezett (9,3%), vagy szennyezett (3,9%) volt, és ez a lakosság csaknem felét érintette (az összterületi arány 2000-ben 11% volt). Jelentős mennyiségben kibocsátott légszennyező anyagok a kén-dioxid, a nitrogén-oxidok, a szén-monoxid, a szén-dioxid és a szilárd anyag. Az ipari termelés jelentős visszaesése, a technológiaváltás és az ólmozott benzin beszüntetése kedvezően, a növekvő gépjárműforgalom azonban kedvezőtlenül befolyásolta a levegő tisztaságát. A kéndioxid és a szilárd anyag kibocsátásában 1980 óta folyamatos és jelentős mértékű csökkenés következett be. Az nitrogén-oxidok esetében a mérsékelt csökkenés után a közlekedésből származó terhelés fokozódása miatt ismét enyhe növekedés tapasztalható.

Az illékony szerves vegyületek kibocsátása 1985 óta folyamatosan csökkent, egészen az 1998. évi 144 000 tonna értékig. A kibocsátott mennyiség azóta lassú emelkedést mutat (2000-ben 172 000 tonna volt).

A korábban összefüggően szennyezett, zömmel ipari térségek levegőminősége javult, a nagymértékű közúti forgalommal terhelt települések, forgalmi csomópontok levegőminőségi helyzete azonban romlott. Időszakosan, ám egyre hosszabb ideig és gyakrabban fordulnak elő a határértékeket túllépő szennyezettségi helyzetek. A legnagyobb gondot a nitrogén-oxid, az illékony szerves vegyületek, a szállópor és a troposzférikus ózon magas koncentrációja okozza. A nem megfelelő levegőminőség és a légszervi megbetegedések, valamint egyes halálokok között összefüggés mutatható ki.

Talaj

A talaj Magyarország kiemelkedő értékű - feltételesen megújítható - természeti erőforrása. A talajkészlet azonban nem csupán a biomassza termelés alapvető közege, a bioszféra primer tápanyagforrása, hanem egyre fontosabb szerepet játszik a fenntartható fejlődés célkitűzéseinek megvalósításában is, pl. egyes területeken a termőképességet csökkentő vagy korlátozó, az emberi tevékenység hatására felerősödő környezeti kockázatokkal kell számolni. Ebből a szempontból is lényeges, hogy az új tulajdonosi és birtokszerkezet kialakulása még nem zárult le, a termőföld tulajdonviszonyaiban bekövetkezett változások a földterületek elaprózódásához vezettek. A mezőgazdasági művelés alatt álló területeken 2,3 millió ha vízerózióval veszélyeztetett lejtős, és 1,4 millió ha szélérozióval veszélyeztetett terület van.

A genetikailag szikes talajaink területe megközelítően 560 ezer hektárra, a másodlagosan szikesedett területek összterülete 400 ezer hektárra tehető. Ez utóbbi alakulásában az emberi beavatkozásoknak (pl. vízrendezések) jelentős szerepe van.

Magyarország talajtakarójának 13%-a erősen, 42%-a pedig közepesen, illetve gyengén savanyú kémhatású. A talajpusztulás, a humusztartalom és a pH csökkenése negatívan hat a hasznos talajlakó élőlények mennyiségére, a talaj biológiai aktivitására.

Az utóbbi években az indokoltnál lényegesen kisebb mértékben nőtt a talajjavított területek nagysága (2001-ben 8271 ha nagyságú területen, főleg savanyú talajokon végeztek talajjavítási munkálatokat), a káros talajdegradációs folyamatok megelőzését célzó intézkedésekre pedig semmi nem ösztönzött.

A már folyamatban lévő vízgyűjtő-területi és a területi vízgazdálkodási tervek a vízgazdálkodással kapcsolatos kockázatok csökkentését, az ökológiai és gazdálkodási szempontok összehangolását és a szükséges intézkedések meghatározását célozzák.

A települések, az ipari és katonai objektumok, az infrastruktúra, a széntüzelésű erőművek zagyterei, illetve a bányászat által igénybe vett területeken a potenciális szennyező források és az ismertté vált szennyezések száma folyamatosan emelkedik. A településeken főként a közlekedés, az ipar és az építési tevékenység, a csatornázatlanság, a szennyvizek elszikkasztása és a nem megfelelő hulladékkezelés a leg súlyosabb probléma, amely talajszennyezéshez vezet.

Felszíni vizek

Felszíni vizeink 96%-a külföldről érkezik. Az ország tranzit jellege alapvetően meghatározza a felszíni vízkészletek mennyiségét és minőségét is. Az ország mértékadó természetes felszíni vízkészlete 2386 m³/s.

A tényleges vízkivétel 2001-ben országosan a mértékadó hasznosítható vízkészlet 15%-a volt, és az engedélyezett mennyiség alatt maradt. A vízkészlet kihasználtságában az egyes vízgyűjtőterületek adatait tekintve jelentős eltérések tapasztalhatók. Az országosan kiemelt jelentőségű vízfolyások mértékadó és tényleges vízkészlet-gazdálkodási helyzete aktív, azaz a vízkészlet kihasználtsága alacsony, vízhiány nincs. Az engedélyezett vízhasználatok mértéke alapján előfordulnak erősen túlterhelt vízfolyások (pl. a Sebes-Körös), illetve vízfolyásszakaszok. A kisebb vízfolyások esetében egyes időszakokban előforduló vízhiány csökkentése a vízhasználók belső vízgazdálkodásának szabályozásával és/vagy a vízkészletek tér- és időbeli átcsoportosításával érhető el.

Magyarországot az elmúlt öt évben több rendkívüli árvíz sújtotta, nagy folyóink közül a Tiszán négy (1998-2001), a Dunán egy (2002) nagy árvíz fordult elő. A Tiszán 2000-ben több hullámban ciánszennyezés vonult le, jelentős károkat okozva a vízfolyás élővilágában és a környező települések életében.

A 2001. évi adatok alapján a felszíni vizek minősége az oxigén-háztartási mutatókat tekintve jelentősebb mértékben nem változott, a tápanyagháztartás jellemzőiben kismértékű javulás mutatkozott. Nőtt azon szelvények száma, ahol a víz minősége a mikrobiológiai mutatók alapján igen szennyezettnek minősül. A mikroszennyezők és toxicitás szempontjából a vízfolyások többsége jó minőségűnek, illetve gyengén szennyezettnek (II. és III. osztály) minősült. Az egyéb jellemzők alapján a vízfolyások szennyezettsége csökkent.

A Duna vízminősége 2001-ben az oxigénháztartás, a mikroszennyezők és toxicitás, valamint az egyéb jellemzők mutatói alapján elérte a gyengén szennyezett (III. osztály) besorolást a vízfolyás teljes hazai szakaszán. A tápanyagháztartás tekintetében kisebb, a mikrobiológiai jellemzők alapján nagyobb az eltérés a célul kitűzött III. osztályú minősítéshez képest. Mind a Dunai mellékvízfolyások, mind a dunai vízgyűjtő kisvízfolyásai között sok az erősen szennyezett. A Tisza vízminősége a teljes hazai szakaszon csak a tápanyagháztartás jellemzői alapján volt a III. vízminőségi osztályba sorolható, az egyéb paramétereket tekintve előfordultak szennyezett, csak a IV. osztályba sorolható vízfolyásszakaszok. A Tisza országhatáron kívülről érkező egyes mellékvíz-folyásai tartósan, mások csak alkalmanként igen szennyezettek, s ehhez még hozzájárul a hazai kis hozamú vízfolyások okozta szennyezőanyag-terhelés. A Dráva vízének minősége a hossz mentén gyakorlatilag nem változott. Az előző év eredményeihez viszonyítva vízének minősége a szerves és a szervesetlen mikroszennyezők szempontjából egy osztályt romlott (nagyobb alumíniumtartalom).

A felszíni vizek minőségi állapota, bakteriológiai szennyezettsége miatt a folyami fürdőhelyek többsége fürdésre alkalmatlan. Az elmúlt időszak jelentős fejlesztéseinek eredményeként ugyanakkor a Ráckeve-Soroksári-Dunaág strandjai 2000-től fürdésre végig alkalmassá váltak.

Nagy tavaink vízháztartási viszonyaiban az elmúlt évek egyre gyakrabban előforduló utánpótlás-hiányos időszakai jelentős változást idéztek elő. A Balaton vízmerlege - az utóbbi 2-3 évtől eltekintve - mindig pozitív volt, sőt a vízszint is csak néhányszor csökkent az alsó szabályozási szint alá.

A Balaton tápanyagterhelésének mintegy 80-90%-át a tóba torkolló vízfolyások, valamint a tó közvetlen vízgyűjtőjéről felszíni lefolyással a tóba kerülő szennyezőanyagok okozzák. Az utóbbi évtizedekben végrehajtott vízvédelmi beavatkozások, valamint a diffúzterhelés kialakulásában szerepet játszó műtrágya-felhasználás csökkenése, továbbá az elmúlt néhány éves csapadékhiányos időszak (belterületi csapadékvizek mennyiségének csökkenése) eredményeként a tavat érő terhelések csökkentek. A tó vize ennek következtében nagyobb részt mezotrófnak volt tekinthető, de időszakonként előfordulnak eutróf, illetve ahhoz közeli állapotok. Ezért további intézkedések szükségesek, nagyobb hangsúllyal a nem pontszerű szennyezések jövőbeni megakadályozására. Komoly problémát jelent a tó nádállományának erőteljes leromlása, degradálódása.

A Velencei-tó ökológiai állapotában javulás következett be, amelyben a külső vízpótlásnak is hatása volt. A tavat azonban továbbra is az eutrofizálódás fenyegeti.

A Balaton és a Velencei-tó vízminőségi és bakteriológiai szempontból fürdésre alkalmas. Az üdülési hasznosításra alkalmas kisebb tavak, holtágak megújuló vízkészletei még megfelelőek, de nagyobb igénybevétel esetén jelentős vízminőségromlás következhet be. Vízminőségüket és ökológiai állapotukat a megfelelő frissvíztáplálás csökkenése, valamint a helyi és a tápvízzel érkező szennyezés veszélyezteti.

Felszín alatti vizek

Ivóvízellátásunk 97%-ban felszín alatti vizekből történik. A nagy számú termál-, illetve gyógyfürdőmedencék feltöltését is kutak, esetenként források biztosítják. A felszín alatti vizeket ipari célokra és mezőgazdasági területek öntözésére is használják. A felszín alatti vizek jelentősége ugyanakkor a természetes növényzet és a mezőgazdaság szempontjából is nagy. A megfelelő mélységben elhelyezkedő talajvíz szükséges a növények optimális vízellátásához. A természetes állapotú, foglalatlan vagy foglalt források kiemelt természeti értékeket képviselnek.

Magyarországon jelenleg átlagosan naponta mintegy 2,7 millió m³ vizet termelnek ki a felszín alól. Ennek 48%-a rétegvíz, 32%-a partiszűrűsű, 15%-a karsztvíz és 5%-a talajvíz.

A felszín alatti víztermelés a '80-as években a 2000. évinél több mint 50%-kal nagyobb volt, a karsztvíztermelés a természetes utánpótlás ütemének közel a duplája, a rétegvíztermelés több területen a tartósan kitermelhető készlettel közel azonos mértékű volt. A túlzott igénybevétel a karsztterületeken a források kiapadásában és a karsztvízszint nagyarányú süllyedésében, a medenceterületeken pedig a rétegvízszintek csökkenésében és a talajvízszint-süllyedésben mutatkozott meg. A legnagyobb mértékű vízszintsüllyedések a Dunántúli középhegység fő karsztvíztárolójában következtek be. Az országosan tapasztalható talajvízszint-süllyedés a Duna-Tisza közti homokhátság egyes területein a 3 m-t is meghaladta.

A vízkivételek - elsősorban a bányabezárásokkal összefüggésben - a '90-es évek eleje óta jelentősen csökkentek, és jelenleg a karsztvízszintek regionális emelkedése figyelhető meg. A veszélyhelyzetbe került értékes hévforrások - Hévízi-tó, budapesti termálkarszt - környezetében is emelkednek a karsztvízszintek. A rétegvíz-kitermelés csökkentésének kedvező hatása a vízszintek alakulásban is megmutatkozott: a süllýedések mérséklódtak, s egyes helyeken már emelkedés is tapasztalható. A '90-es évek második felének csapadékosabb időjárása, illetve a vízkitermelés csökkenése a Duna-Tisza-közi homokhátság talajvízszint-süllýedését is mérsékelte.

Termálfeltárási célra az ország területének mintegy háromnegyedén van lehetőség. A termálfeltárási kutak mintegy 30%-a balneológiai célú, több mint egynegyedüket ivóvízellátásra hasznosítják. A '80-as évek víznyomásszint csökkenése nemcsak az ivóvízellátásra használt rétegvizeket, hanem a rétegzett hévíztartó-képződményeket is érintette. Ez utóbbiak igénybevételének növelése megállíthatja az utóbbi évtized kedvező tendenciáját és további nyomásszintcsökkenést eredményezhet.

Az ivóvízellátásra igénybe vett rétegvizek minősége általában az adott vízadó réteg és a víz-közet kölcsönhatás eredményeképpen alakul ki, és az ember okozta szennyezés nélkül sem mindig felel meg az ivóvízellátás igényeinek. A rétegeredetű vízminőségromló összetevők közül a metán, a vas, a mangán, az ammónia és az arzén emelhető ki.

2.1.4. Biológiai sokféleség - Tájvédelem

Magyarország területe alig éri el Európa területének 1%-át, természeti értékeink gazdagsága azonban jóval meghaladja ezt az arányt. A különböző klimatikus hatások és földtani adottságok következtében az ország növény- és állatföldrajzi képe nagyon változatos. Jelenlegi ismereteink szerint ma Magyarországon mintegy 600 mohafaj, 2200 edényes növényfaj, 2500 gombafaj és 42 000 állatfaj fordul elő. Természeti örökségünk gazdagságát tovább gyarapítják a természet "élettelen" értékei: a különböző időszakokban és képződményi feltételek mellett létrejött kőzettípusok, a kőzeteket alkotó ásványok, az ősmaradványok, valamint a felszínformáló erők hatására kialakult egyedi formák és formaegyüttesek. Jelenlegi ismereteink szerint ma Magyarországon mintegy 3700 barlang található, járataik együttes hossza eléri a 200 km-t. Kárpát-medencei fekvésünk nemcsak sokszínűséget, hanem különleges egységet, egységiséget is magában hordoz. A pannon régió, mint önálló biogeográfiai régió európai uniós elismerése is azt jelzi, hogy jelentős természeti tőkével járulunk hozzá az Európai Közösség természeti értékeihez.

A különböző területhasználatok ugyanakkor jelentős hatást gyakorolnak a hazai élettelen természeti értékek és a természetes élővilág sokféleségének és állapotának alakulására. A hazai fajok a korábbi elterjedési területükhöz képest lényegesen kisebb területekre, a megmaradt természetes és természetközeli élőhelyekre szorultak vissza, illetve egy részük mesterséges vagy degradált élőhelyekre kényszerült. A hazai természeti területek megőrzése és védelme - kis kiterjedésük és mozaikos elhelyezkedésük miatt - többnyire folyamatos és gyakran speciális beavatkozást igényel.

Magyarország területének 9,2%-a *egyedi jogszabállyal védett* természeti terület. Az ex lege védett természeti területek felmérése még nem fejeződött be teljeskörűen, de a becslést az adatok szerint ezekkel a védett természeti területek aránya jelenleg körülbelül 9,9%.

A felszínalaktani és egyéb (tájképi, kultúrtörténeti, élőhelyvédelmi) értékek összefonódásának jellegzetes példáiként jöttek létre a kunhalmok és a földvárak. Az előbbieket a száma meghaladja az 1600-at, az utóbbiaké pedig megközelíti az ezret, ám az intenzív területhasználat miatt napjainkra már csak töredékük maradt fenn teljes épségben.

A természeti területek országos felmérése és az *érzékeny természeti területek* (ÉTT) kijelölése - *kiemelten fontos, fontos és tervezett* ÉTT kategóriánként - megtörtént. Az ország területén összesen 30 kiemelten fontos, 20 fontos és 11 tervezett ÉTT-t jelöltek ki olyan extenzív művelés alatt álló területen, ahol a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzése, fenntartása az élőhelyek, a fajok védelmét szolgálja. Befejeződött a *szentély típusú holtágak* kijelölési folyamata és nyilvántartásba vétele a Duna és a Tisza mentén. A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízimadarak tartózkodási helyéről szóló ramsari egyezmény hazai végrehajtása kapcsán a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékébe Magyarország az elmúlt hat évben nyolc új területet jelentett be. Ezzel az ún. ramsari területek száma 21-re emelkedett (összterületük 150 ezer ha). Kihirdetés előtt áll a Felső-Tisza-vidéken tervezett, több országra kiterjedő közös ramsari terület. Megvalósult 63 erdőrezervátum-terület kijelölése (13 101 ha). Szakmai szempontból a hálózat további bővítése indokolt.

Hazánk erdővel borított területe közel 1,8 millió ha, az erdőszültség 19,2%. (Ez a szám magában foglalja a faültetvényeket is). Az ország erdőállománya az elmúlt évtizedekben folyamatosan, de nem jelentős mértékben nőtt. A gyenge minőségű szántóterületek mezőgazdasági művelésből történő kivonásával további - előrejelzések szerint mintegy 700-750 ezer ha - erdő telepítésére van lehetőség. Erdeink faállomány-összetétele igen változatos. Az őshonos fajokból álló természetközeli erdők mellett jelentős az idegenföldi fajokból álló kultúrerdők és ültetvények aránya is. Ez az arány az erdőtelepítésekkel vélhetően még növekedni fog. Mindennek ellenére, hazánkban a biológiai sokféleség megőrzésének egyik legfontosabb színterei az erdők. Levélvesztés alapján Magyarország erdeinek egészségi állapota átlagban jó-közepes szinten stabilizálódott. Az 1987 óta eltelt időszak elején tapasztalt negatív tendenciák megszűntek. A hazai erdők az európai országok között a közepesen károsodottak közé tartoznak. Természetvédelmi szempontból a hazai erdők kezelésének, az erdőkkel való gazdálkodásnak a legfontosabb feladata az erdőkben zajló természetes erdődinamikai folyamatok megőrzése és segítése, és ezzel a biológiai sokféleség fenntartása és növelése. Kutatási és nemzetközi szempontból egyaránt jelentős az országos erdőrezervátum hálózat, amelyet jelenleg 49 erdőrezervátum alkot. Összes területük 13 100 ha. Ez a hazai erdőterület 0,76%-a. A biológiai sokféleség megőrzése mellett erdeink fontos szerepet töltenek be a környezeti elemek védelmében (talaj-, levegőtisztaság-, víz-, zajvédelem stb.), a lakosság közjóléti igényeinek kielégítésében (turizmus, üdülés), valamint azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az erdőkből kikerülő faanyag fontos megújítható természeti erőforrás.

Az élővilág-védelem a természetvédelem egyik legfontosabb területe. A hazai 695 védett növényfaj közül 63 fokozott védelmet élvez. Új elem a több mint 50 szárazföldi moha védelme is (2001-ig csak a hazánkban addig ismert néhány tőzegmohafaj volt védett). Az elmúlt időszakban az ország, sőt a világ flórájára nézve is új fajokat fedeztek fel hazánkban (például tőzegorchidea, borzas macskamenta, Tallós-nőszófü). A már ismert védett növényeknek számos új élőhelyét találták meg. Néhány kiemelt természetvédelmi jelentőségű növényfaj - mint például a pilisi len - állományát, élőhelyét viszont nem sikerült megnyugtatóan stabilizálni. A jövőben ezekre a világviszonylatban is veszélyeztetett és megőrzésük tekintetében Magyarország elsődleges felelősségi körébe tartozó fajokra fajvédelmi terveket kell kidolgozni és megvalósítani.

A védett állatfajok száma jelenleg 965, közülük 137 fokozott védelem alatt áll. Egyes állatfajok állományát sikerült stabilizálni, illetve növelni. Így az Európa-szerte veszélyeztetett rétisas hazai állománya 1996. és 2000. között 54-ről 83 párra, a világviszonylatban veszélyeztetett parlagi sasé 48-ról 54 párra emelkedett. Nőtt a fokozottan védett kerecsensólyom és szalakóta állománya is. Ugyanakkor nem sikerült az érdemi előrelépés a tűzokvédelem terén. Sajnos tovább fogyatkozott a legveszélyeztetettebb értékeink sorába tartozó gerinces állatunk, a rákosi vipera állománya is, amelynek védelmét a jövőben prioritásként kell kezelni. Az élőhelyek védelmének köszönhetően néhány veszélyeztetett denevérfaj - így a tavi denevér, a nagy patkósorrú denevér és a csonkafülű denevér - hazai állománya kismértékben emelkedett. Nem történt előrelépés viszont a gerinctelen állatok védelme terén.

Az elmúlt időszak és a jövő elsődleges feladata az EU-csatlakozásra való felkészülés. Az Európai Unió *madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelvének* a hazai jogrendbe történő beépítése nagyrészt megtörtént. Az európai jelentőségű fajok egy részének védelme érdekében megkezdődött az akciótervek kidolgozása, és előrehaladás történt a tekintetben is, hogy felmérjük, hol vannak ezeknek a fajoknak olyan élőhelyei, ahol megfelelő védelem, illetve kezelés esetén hosszú távon megőrizhető, viszonylag erős populációk várhatóak. A hazai védett fajok jegyzéke kibővült a közösségi jelentőségű védett állatokkal és növényekkel. Az EU *élőhelyvédelmi irányelvének* II. mellékletébe javasolt egyes növény- és állatfajok védelmére programok indultak, melyeket a nemzeti park-igazgatóságok koordináltak. E programok az állományok felmérését, egyes esetekben monitorozását, a védelmi program kialakítását, a védelem feltételeinek meghatározását és megvalósítását foglalták magukban. A természetvédelmi és florisztikai kutatások mellett új lendületet kapott a vegetációkutatás is, ami tudományos jelentőségén túl a Natura 2000-területek kijelölésének megalapozását is elősegítette. A *madárvédelmi irányelv* követelményei alapján javaslat született a Natura 2000 hálózat részét képező különleges madárvédelmi területek kijelölésére és a megőrzésükhöz szükséges stratégia és akcióterv kidolgozására.

Az Európa Tanács által kezdeményezett *páneurópai ökológiai hálózat* (PEEN) program részeként Magyarország 1999-ben kijelölte nemzeti ökológiai hálózatát.

A világörökség-listára Magyarországon eddig 8 kulturális és 1 természeti érték került fel. Egyetlen tisztán természeti kategóriájú világörökségünk - Szlovákiával közösen - az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangvilága. A Hortobágyi Nemzeti Park és a Fertő-táj (a magyarországi és az ausztriai térség együtt) az UNESCO terminológiája szerint a "kultúrtáj" kategóriába tartozik. Szintén a kultúrtáj kategóriában - az ember és a természet harmonikus együttélésének különleges példájaként - nyerte el a megtisztelő címet 2002-ben a tokaji borvidék.

2.1.5. Települési és épített környezet

A települési környezet minőségét az egyes települések elhelyezkedése, természeti környezeti adottságai, társadalmi-gazdasági szerkezete, nagysága és infrastrukturális ellátottsága egyaránt meghatározza. Az ország lakosságának 63%-a városokban, 37%-a pedig községekben lakik. Az alföldi régiók ritkább településhálózata nagyobb átlagos népességű, kisebb laksűrűségű településekkel, míg a dunántúli régiók és az Észak-Magyarországi Régió sűrűbb településhálózata kisebb átlagos népességű, magasabb laksűrűségű településekkel jellemezhető. A Közép-Magyarországi Régió Budapest miatt külön kategóriát képvisel.

A településeken a közlekedési, légszennyezési és zajproblémák, illetve az épített környezet nem megfelelő műszaki állapota és a zöldterületek hiánya okoz egyre nehezebben kezelhető gondot. A légszennyezettségük miatt rendszeresen vizsgált 90 település közül 24 minősül szennyezettnek, 51 mérsékelten szennyezettnek és 15 település megfelelőnek. A korábban nagy ipari létesítményekkel rendelkező városokban az erősen szennyező ipari technológiák visszaszorultak, de a felszámolt állami nagyvállalatok által hátrahagyott szennyezett ipartelepek rehabilitációja és hasznosítása továbbra is gondot okoz.

A hazai települések 64%-ában van műemlék. Az összesen 10 500 védett műemlék jelentős részére jellemző az állagromlás.

A városok zöldfelületi ellátottsága nemzetközi összehasonlításban mennyiségi és minőségi szempontból rosszabb a közepesnél. A nemkívánatos helyzet kialakulásához a telkek értékesítésének és a beépítés engedélyezésének helytelen gyakorlata is hozzájárult. A zöldterületi ellátottság mértéke és a növekedés üteme (1998-2001. között 3,5%) nem kielégítő. Helyenként a zöldterületek gondozottsága is hiányosságokat mutat. A gondozatlan zöldterületek országos aránya változatlanul 13%-ra tehető.

A fővárosi háztartások több mint 80%-ában minden kommunális alapellátás működik. A városok és a községek közötti különbség az infrastrukturális ellátottságban, különösen a közműöllő tekintetében jelentkezik. Míg a vezetékes ivóvízellátás csaknem teljes körű, a városokban a szennyvízcsatorna hálózatba bekötött lakások aránya 2001-ben csak 70%, míg a községekben mindössze 20%. 2001-től kezdődően a szilárd és folyékony települési hulladékkezelési közszolgáltatás igénybevétele kötelező a lakosok számára. A közcatorna-hálózaton el nem vezetett települési folyékony hulladéknak mintegy 90%-át elszikkasztják. A nem jól kialakított, illetve eltömődött, túlfolyó szikkasztók a települések talaját, és ezen keresztül a talajvizet szennyezik.

Zaj

A zaj- és rezgésforrások száma, valamint az általuk kibocsátott zaj és rezgés zavaró hatása nőtt, amit a lakossági panaszok számának emelkedése és zajérzékenységének fokozódása is tükröz. Az ország 1995-2000. között vizsgált legforgalmasabb útvonalainak közelében mért, csúcsóra vonatkozó zajszintek statisztikai feldolgozása azt mutatja, hogy a mérési pontok 98%-ában 65 dBA-nál magasabb volt a zajszint.

A környezeti zajforrások közül a közlekedés - és ezen belül a közúti közlekedés - a legjelentősebb. A lakosságot zavaró hatásának aránya országosan általánosan eléri az 50-55%-ot. A nagyvárosokban ez az arány 60-65%. Különösen a főforgalmi utak városokon átvezető szakaszai mellett élők érnek nagy zajterhelésnek.

2000-ben 314 nem szolgáltató jellegű ipari üzem méréssel történő ellenőrzésére került sor. Az ellenőrzött üzemek 35%-nál volt a megengedettnél nagyobb zajkibocsátás. Az utóbbi 3 évben ez az arány gyakorlatilag változatlan.

2.1.6. Hulladékgazdálkodás

A keletkező hulladék összes mennyisége 1997. óta gyakorlatilag stagnál. 2000-ben összesen közel 70 millió tonna hulladék keletkezett. Ennek 4,95%-a veszélyes hulladék, a fennmaradó rész az ipari és mezőgazdasági termelési, illetve szolgáltatási tevékenységekből származik.

Települési szilárdhulladék

A 2001-ben keletkezett összes települési szilárdhulladék mennyisége 4,6 millió tonna volt, ennek mintegy fele szerves, biológia úton lebomló (konyhai és zöldhulladék, valamint papír) hulladék.

A települési szilárdhulladék tömege az utóbbi években alig változik, térfogata a könnyű összetevők arányának emelkedése miatt évről évre növekszik. 2001-ben közszolgáltatás keretében szervezetenként összesen 4,2 millió tonnát gyűjtöttek be. Jelenleg a keletkező települési szilárdhulladékoknak 83%-át lerakják és csak kb. 3%-át hasznosítják. A regisztrált 665 működő lerakónak csak mintegy 15%-a tekinthető korszerűnek, amelyek mellett azonban még további mintegy hatszáz kisebb, illegális lerakóhelyet használnak.

Települési folyékonyhulladék

A vízfogyasztási adatok, továbbá a csatornázatlan területeken élők számának alapján az évente keletkező települési folyékonyhulladék mennyisége mintegy 115 millió tonnára (szikkasztás után mintegy 15 millió tonnára) becsülhető. E folyékony hulladékot szakszerű vagy szakszerűtlen megoldásokkal helyezik el, jelentős hányada (mintegy 90%-a) a gyűjtő-tározó műtárgyak nem megfelelő kialakítása miatt a környezetet veszélyeztetve szikkad el. 2001-ben az el nem szikkasztott települési folyékonyhulladék becsült mennyisége 5,5 millió tonna, amelyhez az üzemi és közüzemi szennyvíztisztítók iszaptárolóiból, valamint a csatornatisztításból 0,7 millió tonna szennyvíziszap járul. A szennyvíziszapok 18,5%-át stabilizálják, mezőgazdasági hasznosításra pedig kb. 40% kerül.

Nem veszélyes, termelésből és szolgáltatásokból származó hulladékok

Az ipari hulladék (beleértve a kereskedelemben és szolgáltatásokban képződő hulladékot is) évi képződése 20-25 millió tonna között van, és mennyisége fokozatosan csökken. A csökkenés jelentős részét az 1990-es évek elején a gazdasági visszaesés eredményezte, azonban a gazdasági szerkezet átalakulása és az 1995 után ismét bővülő gazdaságban az új, korszerű, anyag- és energiatakarékos technológiák bevezetése révén a csökkenés tovább folytatódik. A képződő ipari hulladék közel 90%-át erőművi és kohászati salak, bányászati meddő és ipari szennyvíz-, illetve vízkezelési iszap adja.

A képződő hulladéknak alig 30%-át hasznosítják és mintegy 60%-át lerakják vagy tárolják. A hasznosítás mértékét jelentősen befolyásolják a piaci árak és a rendelkezésre álló kapacitások. A papírhulladék esetében például folyamatosan növekszik a feldolgozott mennyiség, a kapacitások egy része azonban szinte mindig kihasználatlan. A külföldön értékesített fém- és fémötvözet-hulladék mennyiségének több mint háromszoros növekedése viszont a hazai feldolgozási lehetőség hiányára utal. Hasonló a helyzet az üveghulladék esetében is, míg a gumihulladék esetében az export lehetőségek beszűkülése miatt nő a felhalmozott és felkínált mennyiség.

A mezőgazdasági és az élelmiszer-ipari hulladék mintegy 85%-át, évi 25-30 millió tonnát, a biomassza adja. A növénytermesztésben és az erdőgazdálkodásban képződő növényi maradványok, valamint az állattartásból származó trágyák a közel 100%-os mezőgazdasági visszaforgatás következtében lényegében nem jelentenek hulladékot. Kiemelt agrár-környezetvédelmi probléma a nagyüzemi állattartás során keletkezett és tároló tavakban felhalmozott mintegy 14-15 millió m³ hígtrágya.

Veszélyes hulladék

A keletkezett termelési veszélyes hulladék évi összes mennyisége 1998-tól folyamatosan csökken, 2000-ben 3,4 millió tonna volt. Ennek 25%-át (0,8 millió tonna) a timföldgyártásból származó vörösiszap tette ki. A legtöbb veszélyes hulladék (2000-ben a vörösiszap nélküli mennyiség 47%-a) Komárom-Esztergom megyében, míg a vörösiszap a Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyében található ipartelepeken keletkezik. A képződő veszélyes hulladéknak csak 20%-át hasznosítják, és csaknem 75%-át lerakással ártalmatlanítják.

2.1.7. Emberi egészség és környezeti hatások

A magyar lakosság egészségi állapota mind a környező országokhoz, mind az Európai Unió országaihoz viszonyítva igen rossz. Kedvezőtlen jelenség a népesség 1981. óta tartó fogyása, amely a lakosságszám mintegy 6,3%-os csökkenéséhez vezetett az elmúlt két évtizedben. A születéskor várható átlagos élettartam az elmúlt években lassú emelkedést mutatott, de még így is messze alacsonyabb, mint az EU átlag: 2000-ben a férfiak átlagos élettartama 67 év, míg a nők 76 év volt. A lakosság fogyásához a társadalom elöregedése mellett az aktív, keresőképes népesség, elsősorban a férfi lakosság magas halálozási aránya járul hozzá. A vezető halálokok miatti korai halálozás férfiak esetében 2,2-3-szorosa az EU átlagnak; nők esetében a keringési betegségek miatti halálozás 3,5-4-szeres, a rosszindulatú daganatok miatti halálozás másfélszeres, a tüdődaganatok miatti halálozás pedig kiemelkedően magas, 3,5-szeres.

A vezető halálokok és betegségek okai közül elsősorban az életmóddal és a táplálkozással kapcsolatos tényezőket kell kiemelni, de jelentősek a környezeti ártalmak, a lakó- és munkahelyi környezet egészségkárosító hatásai is. Nemzetközi felmérések szerint a halálozások 14-16%-át környezeti hatásokkal összefüggő megbetegedések okozzák.

A 90-es évek gazdasági szerkezetváltása számos település levegőszennyezettségének csökkenését eredményezte, amelynek pozitív egészségügyi hozadéka a statisztikai elemzésekből világosan látható. Emellett sajnos - a világtendenciához hasonlóan - hazánkban is folyamatosan nő az allergiás, asztmás betegek száma. A nyilvántartott szénanáthás betegek száma az elmúlt tíz évben megtízszereződött, míg az asztmásoké háromszorosra nőtt. Magyarországon különösen nagy környezet-egészségügyi kihívás a rendkívül erősen allergizáló pollent termelő parlagfű (Ambrosia elatior) által borított területek aggasztó nagysága (2001. évi gyomfelvételezés alapján az összesen 4 millió ha szántóföldi területből 700 ezer hektár nagyon erősen fertőzött). A legmagasabb napi parlagfűpollen-koncentrációt Debrecenben mérték (1419 pollenszem/m³). Növekvő parlagfűpollen-koncentrációt észleltek Miskolc térségében is, amely eddig parlagfűmentes északi országrésznek számított.

A környezeti állapot romlása, a zöldterületek, a sétálásra, sportolásra alkalmas területek megfogyatkozása a településeken, a gépjármű-közlekedés rohamos terjedése jelentős mértékben hozzájárul a lakosság fizikai aktivitásának nagymértékű csökkenéséhez. Az Egészségügyi Világszervezet megállapította, hogy Európában az egészséget leginkább károsító tényezők között a mozgásszegény életmód áll a második helyen (az első hely a dohányzás).

A víz és egészség témakörében kiemelendők azon törekvések, amelyek a hazai vízminőségi anomáliák kiegyenlítését célozzák. A lakosság vezetékes ivóvízzel való ellátottsága csaknem teljes körű, az ivóvíz minőségi paraméterei azonban számos településen nem felelnek meg az érvényes hazai határértékeknek. Az ivóvízminőség regionális jellegű minőségi problémáin túl (pl. a természetes eredetű arzénfeldúsulás, és a nitratesedés) nem kielégítő az ivóvízelosztás mikrobiológiai biztonsága és nem ritka a klórozási melléktermékek túlzott képződésével járó szakszerűtlen vízfertőtlenítés. Említést érdemel az ivóvizek nem megfelelő fluorid-, illetve jódtartalma. Ezeknek a szervezet számára szükséges mikroelemeknek a hiánya népegészségügyi szintű problémát jelent.

A rekreációs vízhasználatok közül elsősorban a szennyezett folyóvizekben történő fürdés jelent egészségügyi kockázatot, míg állóvizeink minősége általában megfelelő. Az eutrofizáció kedvező feltételeket teremt a toxikus kéalgák elszaporodásához állóvizeinkben; ennek közegészségügyi kockázata nem elhanyagolható annak ellenére, hogy a korábban gyakori vízvirágzások az utóbbi években megritkultak.

Az ivóvíz által közvetített fertőző megbetegedések száma a '90-es évek második felében igen jelentősen lecsökkent. A nitráttartalom miatti methemoglobinémia esetek száma a '90-es évek második felétől évi tíz körüli. Az ivóvíz arzéntartalma és a lakosság körében előforduló egyes daganatos és egyéb megbetegedések közötti összefüggés feltárása további vizsgálatokat igényel, noha a Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram keretében nemrég elvégzett elemzés a vese- és hólyagrák vonatkozásában nem erősítette meg a pozitív összefüggés irodalmi adatok alapján fennálló hipotézisét.

A szennyező anyagok az élelmiszer-termelés, -feldolgozás, -csomagolás és raktározás során a környezetből elkerülhetetlenül az élelmiszerekbe jutnak és az egészségre ártalmasak lehetnek. Az élelmiszerek okozta megbetegedések, különösen a fertőző betegségek száma világszerte folyamatosan emelkedik az iparilag fejlett és fejlődő országokban egyaránt, s ez folyamatosan új kihívások elé állítja az élelmiszer-termelőket és forgalmazókat.

A helytelen táplálkozás okozta megbetegedések magas arányát nem csak a technológiai fegyelem be nem tartása okozza. A magas kalória- és adalékanyag tartalmú, ám táplálkozás-élettanilag kedvezőtlen élelmiszerekhez többnyire könnyebb hozzájutni (ezeket reklámozzák, és az árak is látszólag kedvező). A közétkeztetésben ugyanakkor kevés a friss zöldség és gyümölcs aránya, nehezen lehet hozzáférni az ökológikus termesztésből származó és egyéb egészséges élelmiszerekhez.

A régóta ismert környezetszennyező hatások mellett új tényezők jelentek meg, amelyek hatása még nem kellően ismert. A környezet-egészségügyi kutatások fejlesztése, kiterjesztése tehát elengedhetetlen. Kiemelt kutatási területek: kül- és beltéri levegőminőség és a légúti megbetegedések közötti kapcsolat, az ivóvízszennyezők és összetevőik hatásai, a toxikus és daganatkeltő vegyi anyagok hatásai, a hulladékok minősítésének szempontjai.

A hatékony környezet-egészségügyi oktatás, nevelés hosszú távon érvényesülő prevenció eszköz. A szemléletformálás, a helyes szokások és magatartásformák kialakítása az egészségi állapot megőrzésének elengedhetetlen feltétele. A nevelés minden szinten - az óvodától a továbbképzésig - igen fontos. Az egyes intézmények által végzett oktatási tevékenységet össze kell hangolni, és hatékonyabbá kell tenni.

2.1.8. Környezetbiztonság

A biztonságunkat veszélyeztető folyamatok egyrészt természeti, másrészt technikai eredetűek. Az 1997. óta eltelt időszakban a rendkívüli környezeti események évenkénti száma csökkenő tendenciát mutat. Az események az egyes környezeti elemeket eltérő mértékben érintik.

Magyarországon a természeti eredetű károk mértéke jellemzően alacsonyabb, mint a világ más részein. A legfontosabb ezek közül az árvíz. 700 településünk több mint 2 milliós népességének lakóhelye a mértékadó árvízszint alatt fekszik, és ezért rendszeres és jelentős kockázatnak van kitéve. A művelésbe vont földek 30%-a is ártéren helyezkedik el. Az árvizek károkozás nélküli levezetése és az árvízvédelemben a környezeti szempontok korábbinál hatékonyabb érvényesítése érdekében több szakterületi koncepció és program készült.

A határon túli vízhasználatok, valamint a folyamatos és haváriaszerű vízszennyezések alapvetően meghatározzák a hazai folyóvizek minőségét és környezetük ökológiai állapotát.

A felszín alatti víz és a földtani közeg szennyezettsége civilizációs eredetű veszély. Általános jellemzőik, hogy kialakulásuk legtöbb esetben többéves folyamat, a veszélyeztetés hosszú ideig fennáll, a természetes úton való lebomlás számottevő mértékben csak a szennyező anyagok egy csoportjánál következik be. Az említettek mellett kiemelkedő jelentősége van a nukleáris környezetbiztonságnak.

A környezetvédelem, a környezetbiztonság és az ipari biztonság szoros kapcsolatban állnak egymással. A környezetbiztonság javítása - az ipari biztonság esetében - a SEVESO II. irányelvben foglaltak alapján, a környezet és a lakosság magas fokú védelmének biztosításával valósítható meg. A vegyi biztonság tekintetében a SEVESO II. irányelv hatálya alá tartozó üzemek nyilvántartásba vétele, a szükséges intézményfejlesztés és képzés megtörtént, valamint folyamatban van az előírt biztonsági elemzések, illetve jelentések készítése, amelyek alapján az irányelv végrehajtása 2003. közepéig megtörténik.

A kockázatok globalizálódása, a világ más részein zajló folyamatok hazánkat is veszélyeztető környezeti kockázatait, a technikai eredetű, biztonságunkat veszélyeztető folyamatok új, eddig ismeretlen természeti eredetű kockázatokkal váltanak ki, melyek egyre újabb kihívást jelentenek számunkra. Ezek sorában az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó természeti eredetű veszélyek, környezeti katasztrófák elleni védekezés kiterjedhet a megelőző védekezésre, illetve a káros hatások mérséklésére.

2.1.9. Éghajlatváltozás, magaslégtéri ózonsökkenés és savasodás

A fosszilis tüzelőanyagok elégetése, egyes ipari és mezőgazdasági tevékenységek, illetve az üvegházhatású és az ózonkárosító anyagok alkalmazása globális légszennyezést okoznak. A kibocsátott szennyező anyagok összetett környezeti problémákat idéznek elő. A légszennyező anyagok egy része növeli a légkör üvegházhatását, s ezáltal az éghajlatváltozás kockázatát, míg a freonok és más hasonló hatású gázok károsítják az ózonréteget. A légköri szennyezőanyagok egy másik része regionális léptékben a csapadék savasodásához vezet. A légköri üvegházhatás erősödése, a magaslégtéri ózonsökkenés és a savasodás összefüggenek, komplex környezeti problémakört alkotnak.

Az éghajlatváltozás kockázatát az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésével lehet mérsékelni. Magyarország 2002 augusztusában csatlakozott az ENSZ éghajlat-változási keretegyezményhez kapcsolódó kiotói jegyzőkönyvhöz. Az 1990-es évek első felében az üvegházhatású gázok kibocsátása csökkent a nemzetgazdaság recessziójával összhangban. Az évtized második felében a gazdasági szerkezetváltás és a kevésbé energia-intenzív ipari termelés járult hozzá a csökkenő tendenciához. Az elmúlt néhány évben a gazdasági fejlődéssel az üvegházhatású gázok kibocsátási szintje is emelkedésnek indult.

A nemzetközi kötelezettségek alapján 1994-től ténylegesen megszűnt a halonok, 1996-tól pedig a klórozott szénhidrogének felhasználása. 1992-től a helyettesítő anyagként belépő halogénezett-klórozott szénhidrogének felhasználása 1998-ig felfutott, majd azt követően lassú csökkenés indult meg.

A környezet savasodását az emberi tevékenységek során kibocsátott kén- és nitrogénvegyületek idézik elő. Ezen gázok összkibocsátása 1990-2000 között az 1990. évi érték mintegy 60%-ára csökkent, ami az 1990-es évek szerkezeti átalakulásának és környezetpolitikai intézkedéseinek együttes hatásaival magyarázható.

2.1.10. Ágazatok környezeti hatásai

A környezetvédelem feladatainak jelentős részét a gazdasági ágazatok környezeti terhelésének csökkentésére tett erőfeszítések teszik ki. Ennek leghatékonyabb eszköze a környezeti megfontolások integrálása az ágazati politikákba és törekvésekbe, azaz az ágazatok környezettudatos "viselkedésének" ösztönzése és segítése. Az a célunk, hogy az érintett ágazatokkal együttműködve, megfelelő ösztönző szabályozórendszer kialakításával elősegítsük az ökológiailag hatékonyabb vállalati működést, azaz a termékek kisebb anyagfelhasználás, kevesebb károsanyag-kibocsátás és kisebb hulladékképződés mellett történő előállítását. Ezzel biztosítjuk, hogy a gazdasági növekedés ne járjon együtt a környezeti terhelések indokolatlan növekedésével, és elkerülhető károk kialakulásával.

Az ország gazdasági modernizációjában a környezetvédelem és a környezetvédelmi ipar az egyik húzóágazat szerepét töltheti be. A Program megvalósulása a hazai környezeti piac jelentős, az átlagos növekedési ütemet messze meghaladó bővülését is jelenti. A 2003-2008. közötti időszakban várhatóan több mint 2,5-szeres mértékben fejlődik a környezetvédelmi ipar, és bővülnek a környezetvédelmi szolgáltatások. E folyamatban kiemelt szerepet kap a kis- és közepes vállalkozások fejlesztése.

A környezeti szempontok horizontális integrációjának lényegi feltétele, hogy a gazdaságpolitika érdekrendszerébe a környezeti szempontok beépüljenek. Ehhez a környezetpolitikában is meg kell határoznunk a környezeti célok más politikákba történő beépíthetőségét. Az NKP-II végrehajtása keretében - a következő tartalmi szempontok figyelembevételével - kell kidolgozni a kiemelt ágazatok tevékenységét segítő eszköztárat:

- az ágazat környezetterhelésének felmérése;
- a kapcsolódó ágazati programok felmérése, javaslat környezeti szempontú megerősítésükre;
- ágazati környezetközpontú irányelvek, útmutatók, tervezési segédletek kidolgozása;
- alágazati (pl. gyógyszeripar, állattenyésztés, tömegközlekedés) környezetfejlesztési stratégiák kidolgozása az érintett gazdasági szövetségek, szakmai és társadalmi szervezetek bevonásával.

Energetika

Környezeti szempontból az energetika fokozott prioritású ágazat. Az egészség- és klímakárosító légszennyező anyagok kibocsátásának kétharmada a fosszilis tüzelőanyagok elégetéséből származik. Ezen túlmenően számottevő az energetikai tevékenységeknek a vizek és a talaj állapotára (pl. radioaktív hulladék elhelyezése), továbbá a tájra és természeti értékekre gyakorolt kedvezőtlen hatása.

Az 1990-es évek elején az ipari szerkezet átalakulása következtében egyes termelő tevékenységek leépültek. A gazdaság teljesítőképesége 1993-ban süllyedt a mélypontra, ekkor az összenergia-felhasználás 1058 PJ volt (ez az 1987. évi, a gazdasági recessziót megelőző 1356 PJ-nak a 78%-a). Az energiaigények ezen időszakot követően gyakorlatilag stagnáltak (1996-ban voltak a csúcson: 1077,5 PJ). Az 1997. óta eltelt időszakban az összes energiatermelés alig észrevehetően csökkent, a felhasználás éves értékei gyakorlatilag nem sokat változtak (2000-ben 1036,1 PJ, 2001-ben 1069,4 PJ volt). Az egységnyi GDP-re jutó végső felhasználás mértéke csökkent, 2000-ben az 1990. évi szintnek csak a 75%-a volt. Az energiafelhasználás hatékonysága hazánkban csak mintegy fele az EU országok átlagának. Magyarország összenergia-termelésében a földgáz és az olaj, harmadikként pedig az atomenergia a meghatározó. A megújuló energiaforrások összhasznosításának aránya 2000-ben mintegy 3,5% volt.

Az NKP-II végrehajtása keretében ki kell munkálni a fenntartható energiagazdálkodás kritériumait, különös tekintettel az energia hatékony előállítására, szállítására és takarékos felhasználására, továbbá a megújuló energiahordozók elterjesztésére. A kapcsolódó kormányhatározat alapján biztosítani kell a 2010-ig terjedő energiatakarékossági és energiahatékonyság-növelési program következetes végrehajtását, az abban foglalt számszerű célkitűzések teljesítését és a szükséges költségvetési források biztosítását. Lényeges fejlesztési kérdés a megújuló energia részarányának jelentős növelése a vonatkozó EU előírásoknak és az ENSZ-ben elfogadott célkitűzéseknek megfelelően. Különös figyelmet kell fordítani a villamosenergia- és a gázpiac fokozatos megnyitására, az energia ár- és tarifaképzés során pedig a megújuló energiahordozók és a kapcsolt hő- és villamosenergia-termelés versenyhátrányának mérséklésére. A távhő szektor rekonstrukciója különösen kedvező a kibocsátáscsökkentés költség/haszon viszonyai szempontjából, így e beruházások finanszírozásában a környezetvédelmi forrásoknak is meg kell jelenniük.

Miközben a termelési célú energiahasználat hatásfoka folyamatosan javul, nem mondható el ugyanez a háztartásokról, a közlekedésről és a szolgáltatásokról. Az energiatermelői és szolgáltatói oldalon törekedni kell az önkéntes eszközök alkalmazására, illetve a fogyasztói oldalon a környezettudatosság fejlesztésére az energiafelhasználásban.

A fenntartható fejlődés biztosításának egyik legfontosabb eleme energetikai szempontból a környezet-, táj- és természetvédelemmel kapcsolatos költségek internalizálása. Az externális költségek a fokozatos beépítéssel, energiatakarékossági és egyéb intézkedésekkel mérsékelhetők. Az ágazat elsősorban az éghajlatváltozással foglalkozó akcióprogram keretein belül megfogalmazott célkitűzések eléréséhez járulhat hozzá, ugyanakkor az ágazatnak óriási a vízfelhasználása, és nem kis szerepe van az ipari hulladék, különösen a veszélyeshulladék-képződésben. Megfelelő technológiaváltással a fenti problémák aránya jelentősen csökkenthető.

Közlekedés

A levegőszennyezők közül a CO és NO_x tekintetében a legjelentősebb a közlekedés hozzájárulása az országos szennyezéshez. Ugyancsak jelentős, mintegy ötven százalékos a közlekedés felelőssége az ún. illékony szerves vegyületek (VOC: volatile organic compounds) kibocsátásában. Az elmúlt időszakban a közlekedési eredetű kibocsátások, és ezen belül is a közúti gépjárműforgalom kibocsátásai a levegőminőségi és zajterhelési problémák egyik legfontosabb okozóivá váltak, amit jól mutat a levegőszennyezettségnek a nagy belső és/vagy átmenő forgalmat lebonyolító településekre koncentráció eloszlása. Pozitív változás volt az ólmozott benzín forgalmazásának 1999. eleji megszűnése, amely a közlekedési eredetű ólomkibocsátást felszámolta.

A közlekedésben a tömegközlekedés használatához képest tovább nőtt az egyéni közlekedési lehetőségeket igénybe vevők aránya. A tömegközlekedés igénybevétele mintegy 10%-ot csökkent az elmúlt időszakban. Mind a személy-, mind az áruszállításban a közúti közlekedés került túlsúlyba. Környezeti szempontból további probléma a haszongépjárművek magas átlagéletkora, lassú cseréje, valamint a járművek nem megfelelő állapota. Több fejlesztés történt az áruszállítás vasúti és vízi szállításra való áttérése érdekében, de eddig legfeljebb lassítani sikerült a kedvezőtlen tendenciákat. A belföldi és nemzetközi kombinált szállítás teljesítménye Nyugat-Európában tíz év alatt több mint két és félszeresére nőtt.

Eközben a MÁV konténerszállítási teljesítménye 1988. óta harmadára csökkent. A kamionok vasúti szállítása dinamikusan nőtt, de vízi szállításuk gazdaságossági okok miatt megszűnt. A járműállomány szinte minden alágazatban meglehetősen magas átlagéletkorú, és ami ennél is rosszabb, igen rossz műszaki állapotú.

A talajba kerülő cink, réz és kadmium, korábban ólom főként közlekedési eredetű. A nagy forgalmú utak, de elsősorban az autópályák mentén, keskeny sávban az ólom- és a cinkkoncentráció tízszeres, a réz- és kadmium 2-4-szeres növekedése mérhető. A közlekedési infrastruktúra egyre nagyobb felületeket vesz igénybe. A lakott területek, utak, ipari és egyéb létesítmények által elfoglalt terület kiterjedése hazánkban 14% körüli.

A fejlett államok tendenciái, illetve a hazai közlekedési igények várható növekedése alapján valószínűsíthető, hogy a közlekedési eredetű kibocsátások jelentős mértékben tovább növekedhetnek az elkövetkezendő évtizedekben. A közlekedésfejlesztési intézkedések - kedvező társadalmi és gazdasági hatások mellett - egyaránt érintik az emberi egészség, a levegőszennyezés, a zaj, a talaj- és vízszennyezés, a hulladékok, továbbá a táj és az élővilág veszélyeztetése, valamint a területhasználat kérdéseit. Fokozott figyelmet kell fordítani a környezetkímélő közlekedési módok (tömegközlekedés, kombinált áruszállítás, vasúti, vízi közlekedés, kerékpáros közlekedés stb.) előtérbe helyezésére, a vonalas létesítmények tájba illesztésére, az ökológiai folyosók folytonosságát elősegítő ökológiai hidak, vadátjárók létesítésére. Előtérbe kell helyezni a közlekedési szokások és a gépjárművezetői magatartás befolyásolásának eszközeit. A fentiekre figyelemmel kell lennie a kidolgozás alatt lévő "A környezetkímélő közlekedésfejlesztés hosszú távú stratégiája" c. dokumentumnak. További cél az ország regionális központjaiban és legfőképp a fővárosban meglévő városi tömegközlekedés részesedésének fenntartása, növelése, minőségének fejlesztése. Mindezen feladatok - környezetvédelmi jelentőségük mellett - elsődlegesen a közlekedéspolitikai és az infrastruktúrát is magába foglaló közlekedésfejlesztés feladatkörébe tartoznak.

Ipar

Az ipari termelést a korábbi évek erőteljes visszaesése, majd mérsékelt növekedése után 1997. óta dinamikus fejlődés jellemezte, melynek üteme 2001-ben ismét lassult. Az ipar ágazati szerkezetében a termelési arányok 1996-ban és 1997-ben három ágazat között azonos arányban oszlottak meg, míg 1998 és 1999-ben jelentősen átrendeződtek: a bányászat és a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás csökkenő tendenciát mutatott, míg a feldolgozóipar kismértékben növekedett. 1996 és 2001 között a gépipar kiugróan fejlődött, bővült a fa-, papír- és nyomdaipari termékek, a textil-, az építőanyag-ipari, a kohászati termékek termelése.

Az ipar jelentős mennyiségű vizet használ fel, melynek 80-90%-a a felhasználás során csak hővel szennyeződik. Az ipari szennyvizek a kommunális szennyvizeknél veszélyesebbek lehetnek, mivel tartalmazhatnak olyan szennyező komponenseket, amelyek közvetlen mérgező vagy fertőző hatásuk miatt a folyóvizek öntisztuló képességét is rontják.

A kibocsátott szennyvíz mennyisége alapján a villamosenergia-ipar mellett az élelmiszeripar, a gépipar, a vegyipar, a bányászat, a feldolgozó- és papíripar kibocsátása a meghatározó. Míg a villamosenergia-ipari szennyvizek alapvetően hővel szennyezett használtvizek, a többi iparág különböző fajtájú szennyező anyagokat tartalmazó szennyvizet bocsát ki. A szerves szennyezőanyag-kibocsátásban meghatározó jelentőségű az élelmiszeripar, de jelentős a vegyipar, a textilipar és a papíripar okozta kibocsátás is. Az egyéb, s ezen belül a veszélyes anyagok kibocsátásában a vegyipar, a kohászat, a gépipar, valamint a textil- és bőripar okozza a szennyezés túlnyomó részét.

Az ipar hulladéktermeléssel is veszélyezteti a felszín alatti vizeket és a talajt. Az évente keletkező hulladék mennyiségének mintegy 80%-a (2000-ben 73,4 tonna) termelésből származik. A termelési hulladék közel 5%-a veszélyes hulladék, a veszélyes hulladék 74%-a a feldolgozó iparból és a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátásból származik. A képződő ipari és egyéb gazdálkodói nem veszélyes hulladék 29%-a hasznosításra kerül. Az ágazatban elsősorban a veszélyes anyagok megfelelő raktározását, készletezését, valamint a keletkező veszélyes hulladékok (különösen bizonyos szennyvíziszapok) biztonságos gyűjtését, majd ártalmatlanítását kell megoldani.

Erőművek tekintetében a fő talajszennyező források a zagyterek. Ezek összes felülete több mint 1000 ha. Az esetenként több 10 m vastag salak-pernye tömeg alatt a talajok eredeti funkciója megszűnt. További terhelést jelent, hogy a zagyterek egyben erőművi hulladéklerakók (iszapok, vegyszerek, olajos hulladékok elhelyezésére is szolgálnak). A deponált salakból és pernyéből kioldódó sók és nehézfémek stb. a talajt és a talajvizeket szennyezik.

Magyarországon mintegy 6000 bányaprojektum található (ezek többségének művelését már évtizedekkel ezelőtt befejezték), és ezekhez kapcsolódóan a nyilvántartott meddőhányók száma közel 3500, a bennük felhalmozott anyag eléri az 1 milliárd tonnát. A legkülönbözőbb bányákat gyakran használják hulladékgyűjtő vagy -tároló/lerakóhelyként.

A 800-900 ipari termelő és hulladéklerakó létesítményben 106 millió tonna ipari hulladék található. A talajsavanyodás felerősödésében különböző savanyú kémhatású ipari melléktermékeknek, hulladékoknak és a nem kellő mértékű meszezésnek van szerepe.

Az építőiparban sok esetben nem tartják be a kivitelezéssel kapcsolatos hulladékkezelési, zajkorlátozási, levegőszennyezési előírásokat. A jövőben ösztönözni kell az épületek életciklus-elemzését, és javítani szükséges az építési törmelékek újrahasznosításának feltételeit. Ez megkönnyítené a hulladékok kezelését, és jobban biztosítaná az ásványvagyon megővését is.

A 10 évnél idősebb épületek 80%-a nem éri el az EU minőségi színvonalát. Az energiatakarékosági beruházások nagyobb részénél 10-15, esetenként több évtized a megtérülési idő. Tovább kell bővíteni a felújítást ösztönző adókedvezményeket, a megbízható kivitelezői háttérrel és a területi tanácsadó irodák hálózatát. Gyakran hiányzik a megfelelő szaktudás az egészségre és környezetre kevésbé káros természetes építőanyagok és technológiák alkalmazásához.

Az ipari szektorok környezeti hatásait vizsgálva megállapítható, hogy a levegőszennyezésért néhány iparág kibocsátása felelős; SO₂, CO₂, CO, NO_x és por esetében az energiaszektor a fő kibocsátó, míg az iparon belül említést érdemel a nagy kemencéket alkalmazó kohászat, valamint a nem fémes ásványi termékek gyártása. A részletes elemzések eredményei azt mutatják, hogy a tüzelőberendezések SO₂, por, CO₂ kibocsátása részben a bevált csővégi típusú technológiák alkalmazásával, tüzelőberendezések rekonstrukcióival, a tüzelőanyagok megfelelő kiválasztásával költséghatékonyan csökkenthető.

Az ipari termelés új technológiai jobb hatékonyságot és általában kisebb környezetterhelést, környezet-igénybevételt jelentenek, amint ezt az elmúlt évtized ipari szerkezetváltása igazolta. Az iparban megfogalmazódó, környezetvédelmi indíttatású ágazati programok kidolgozásához, továbbviteléhez, illetve megerősítéséhez össze kell kapcsolni mind a szennyezések megelőzésére és csökkentésére, mind a veszélyes anyagok miatti kockázatok mérséklésére irányuló intézkedéseket. Ezek az ágazati környezetközpontú irányelvek, útmutatók, tervezési segédletek kidolgozásától egészen az iparpolitikai célú fejezeti költségvetési támogatások feltételrendszerének "zöldítéséig" terjedhetnek. A feladatcsoport jelentős része környezetvédelmi szakterületi és/vagy ipari alágazati programokba szerveződhet, amint ez részben jelenleg is zajlik (iparihulladék-hasznosítási program, iparihulladék-égetők korszerűsítése, katasztrófaelhárítási rendszer fejlesztése, kémiai kockázat csökkentése, iparvállalati környezettudatos irányítási rendszerek és a kiterjesztett termelői felelősség alkalmazása). Az új beruházások esetén az ún. barna mezős beruházásokat kell támogatni a zöld mezős beruházásokkal szemben.

Mezőgazdaság

Magyarország természeti erőforrásai kedvező feltételeket biztosítanak a mezőgazdasági termelés számára, ezért a mezőgazdasági termelésnek a jövőben is fontos szerepe lesz. A rendszerváltozást követően a termőföldek és a termelési eszközök privatizációja alapjaiban változtatta meg az ágazat helyzetét. 2000-ben 960 000 egyéni gazdaság és 8500 mezőgazdasági tevékenységet folytató szervezet működött. Az egyéni gazdaságok 70%-a 1 hektárnál kisebb területen gazdálkodik. A gazdasági szervezetek átlagos üzemmérete 660 ha-ra csökkent. A mezőgazdasági termelés a vizsgált időszakban ingadozó módon, de összességében növekedett. Az állatállomány számottevően csökkent. A növénytermesztés vetésszerkezetét a gabonafélék túlsúlya jellemzi, a munkaigényes ágazatok (gyümölcs- és szőlő) visszaszorultak. A mezőgazdasági kemikáliák és a szerves trágya felhasználása csökkent. A termőképesség javítását célzó meliorációs célú beavatkozások területe is jelentősen csökkent.

A földhasználat és a termelési szerkezet csak részben van összhangban a természeti adottságokkal. A környezeti szempontokat is figyelembe vevő művelésiág-szerkezet kialakításának lehetősége szorosan összefügg a birtokszerkezet alakulásával is. Olyan mezőgazdasági termelési feltételeit kell megteremteni, amely úgy állít elő értékes, szermaradvány-mentes, egészséges és piacképes élelmiszereket, valamint nyersanyagokat és megújuló energiahordozókat, hogy közben megőrzi a vidék, a táj értékeit, és nem terheli az élővilágot, a környezetet és benne az embert. A mező- és erdőgazdálkodás mellett a vadgazdálkodás és halászat, mint alapvető természeti erőforrás-hasznosító ágazat is, fontos szerepet tölt be e komplex folyamatban. Csak a többfunkciós mezőgazdaság tud a termelési, fogyasztási, társadalmi és regionális feladatoknak megfelelni, és így tudja a gazdálkodás és a vidékfejlesztés összekapcsolásával az EU fejlődési tendenciáit követni.

Az Európai Közösség fokozatosan leépíti a termelési típusú támogatásokat és azokat nagyrészt egyéb nem termelési, így pl. környezet- és tájgazdálkodási, valamint vidékfejlesztési célokra fordítja. Meglévő lehetőségeinket a továbbiakban csak akkor tudjuk megfelelően kihasználni, ha az árutermelés szempontjai és a környezetvédelem igényei között a jelenleginél nagyobb összhangot tudunk teremteni. Az EU-s csatlakozás várhatóan változást fog okozni a mezőgazdaságból származó környezetterhelésben. A szántóterület csökkenése több százezer hektáron kisebb környezetterheléssel járó, természethez közeli művelési ágak (erdő, gyep stb.) növekedését fogja eredményezni. A tartósan intenzív hasznosítású területeken a kemikáliák fokozottabb alkalmazására lehet számítani. Itt el kell érni a kemikáliák okszerű, környezetkímélő alkalmazását. Szintén gondoskodni kell a géntechnológia esetleges alkalmazásával együtt járó környezeti veszélyek és kockázatok feltárásáról és minimalizálásáról.

Turizmus

A turizmus az ország egyik dinamikusan fejlődő ágazata. Az idegenforgalom - jelentős szezonális és területi koncentrációja miatt - gazdasági hatékonyság tekintetében még sok tartalékkal bír, ugyanakkor már most is addicionális környezeti teherrel jár. A turizmus fejlesztésének járulékos előnye, hogy az ágazat növeli a keresletet a helyi szolgáltatások széles köre iránt, az eredményes idegenforgalom természeti és épített környezettel szemben támasztott követelményei pedig ösztönzik a természeti és kulturális értékek védelmét és fenntartható hasznosítását. Olyan turisztikai fejlesztési programokat kell kidolgozni és végrehajtani, amelyek biztosítják a vonzerőt képező környezeti értékek megőrzését, minimalizálják a turizmus lehetséges környezeti kárait, és hozzájárulnak a helyi közösségek és települések fejlődéséhez is. A turizmus céljának számos formája van (városnéző, falusi, ökoturizmus stb.). A fejlesztések során ezen igényeket és a fejlesztéseket a helyi adottságok és a terület terhelhetősége függvényében kell összehangolni.

A szemléletformálásban és ismeretterjesztésben nagy jelentőségű ökoturizmus elterjesztése érdekében gondoskodni kell olyan bemutató létesítmények, oktató-látogató központok kialakításáról, amelyek - elsősorban a nemzeti parkok területén - a természetvédelem, a tudományos kutatás és ismeretterjesztés, különféle korosztályoknak szóló oktatás, a modern szemléletű agrárgazdálkodás és a vidékfejlesztés szellemi bázisaiként mintaszerűen szolgálhatják a fenti célokat. Ökológiai és humánökológiai szempontból jelentős és újszerű együttműködések alakíthatók ki a környezet-, természetvédelmi és kulturális intézmények, szervezetek között összekapcsolva az országos és helyi turisztikai érdekeket a környezeti szempontok figyelembevételével.

Kereskedelem

A jövő környezetvédelmének egyik alapvető kulcseleme a fogyasztási szokások megváltoztatása. A fogyasztási szokások környezetbarát irányba történő fejlesztése részben a kereskedelem eszközzrendszerével (reklám, marketing stb.) gyorsítható fel. A fejlett országok tapasztalatai szerint a kereskedelmi ágazat környezettudatos magatartása nemcsak a jogi kényszer hatására, hanem saját gazdasági érdekéből fakadóan is erősödik, amelyet a fogyasztók keresletének környezettudatossága is motivál. E gazdasági érdek felismerését olyan ösztönző eszközökkel kell előmozdítani, amelyek egyaránt kiterjednek a fogyasztói szokások, a termelők piaci magatartásának, valamint a kereskedelem értékesítő, reklám és PR tevékenységének befolyásolására. Vizsgálni kell, hogy a termelésben és a termékfejlesztésben (pl. energia-, nyersanyag-felhasználás, öko-termék tulajdonságok), az árképzésben, az értékesítési döntésekben (pl. szállítás, újrahasznosítási rendszer), a kommunikációs magatartásban (öko-márkák, reklám, PR tevékenység) a környezettudatos szemlélet milyen megoldásokban jelenhet meg. Ki kell alakítani a piac környezetmenedzsmentjének irányelveit, illetve a környezettudatos kereskedői viselkedés etikai és szakmai elveit; fokozott figyelmet kell fordítani a kereskedelem, illetve a kereskedelmi reklám szemléletformáló lehetőségeire. A kereskedelemben is érvényesíteni kell a kiterjesztett termékfelelősséget. Biztosítani kell a forgalmazott termékek környezeti kockázatainak bemutatását, a hulladékká vált termékek kezelési lehetőségeinek ismertetését, a hulladék visszavételének, betétdíj vagy letétdíj alkalmazásának lehetőségét. Gondoskodni kell a kereskedelmi központok, létesítmények környezete, valamint a kapcsolódó településszegély rendezéséről és a bevásárlóközpontok esetleges felszámolása utáni utógondozásról. Elő kell segíteni a helyi ellátás javítását a települések élhetőségének javítása és a gyalogosan történő bevásárlás elősegítése érdekében, az árak feltüntetése mellett pedig tájékoztatni kell a fogyasztási mód társadalmi költségeiről (egyutas csomagolású termékek, veszélyes háztartási tisztítószeres stb.).

2.2. Környezeti problémák és értékek

A Nemzeti Környezetvédelmi Program legfőbb törekvése továbbra is a fenntartható fejlődés megvalósításának környezeti megalapozása, környezeti és természeti értékeink megőrzése, a környezeti károk megelőzése, valamint a környezeti problémák okainak felszámolása a leghatékonyabb eszköztár alkalmazásával. A környezeti problémák és kockázatok hatékony felszámolása, illetve megelőzése a hat év alatt elérendő konkrét környezeti célállapotok megfogalmazását és az azok eléréséhez szükséges intézkedések ütemezett megvalósítását igénylik.

2.2.1. Környezeti problémák

Környezeti hatótényezők/terhelés	Környezeti hatás/probléma
Légszennyező anyagok kibocsátása	Károsodik a talaj, a növényzet és az állatvilág
	Az emberi egészség veszélyeztetése
	Korróziós károk
	Egyes légszennyező anyagok globális és regionális léptékű szennyezettséget okoznak
Határérték feletti légszennyezettség előfordulása a nagyobb települések belterületein és a forgalmas főútvonalak mentén	Növekszik a légzőszervi megbetegedések, a szív és érrendszeri betegségek és az ezekkel összefüggő halálozás kockázata
A felszíni vizek szennyezőanyag-terhelése	Romlik a vízminőség
	Elszaporodnak az algák és más vízinövények (eutrofizáció), csökken a biológiai sokféleség és a vizek öntisztuló képessége
	A felszíni vizek nem megfelelőek különböző célú hasznosításra (vízellátási, öntözési, rekreációs, turisztikai célú hasznosítás)
A határon túlról érkező felszíni vizek folyamatos és haváriaszerű szennyezése	A felszíni vizek és környezetük minőségének és ökológiai állapotának kedvezőtlen változása
A felszín alatti vizek és a földtani közeg szennyezése (települési és ipari eredetű szennyvizek megfelelő tisztításának hiánya, a korszerűtlen hulladéklerakás, egyes mezőgazdasági tevékenységek, légköri kiülepedés következtében)	Csökken a természeti erőforrások hasznosíthatósága (felszín alatti víz, földtani közeg)
	A talaj termőképességének csökkenése
Erózió, defláció	Termőtalaj-vesztés
	A talaj termőképességének csökkenése
	Élőhelyek leromlása
	Vízfolyások medrének feltöltődése
	Porszennyezés

Szikesedés, savanyodás	A talajlakó élő szervezetek számának csökkenése, az életközösségek megváltozása
	A talajok pufferkapacitásának változása a potenciálisan toxikus elemek felvehetőségének szempontjából
	A talaj termőképességének csökkenése
Aszály, szárazodási folyamat Egyes területeken a talajvízszint süllyedése	Időszakos ökológiai vízhiány kialakulása, egyes természetes élőhely típusok és életközösségek visszaszorulása
	A talaj termőképességének csökkenése
A biológiai sokféleség megőrzésének szempontjait fokozottabban kell érvényesíteni az erdőgazdálkodás során (fahasználatok, erdőfelújítások és erdőtelepítések). (A teljes ökoszisztémát figyelembe vevő, vagyonérdekeltségű gazdálkodás helyett eredményérdekeltségű erdőgazdálkodás folyik.)	Az erdőtülszűkítésekben a biológiai sokféleség - a kedvezőtlen környezeti hatásokat is figyelembe véve - nem növekszik, adott helyeken csökken.
Felhagyott, illetve leromlott területek (bányák, ipari és mezőgazdasági, valamint egyéb területek) rekultivációjának, a lehetséges szennyezések feltárásának és a kármentesítésnek elmaradása	A tájértékek károsodása, tájsebek
	Invazív növényfajok megjelenése és terjedése
	Egészségkárosodást (allergiát) okozó növényfajok megjelenése és terjedése
	A földtani közeg, a felszíni és felszín alatti vízkészletek potenciális szennyeződése
A rendszeresen nem karbantartott területek növekedése (bel- és külterületen)	Invazív növényfajok megjelenése és terjedése
	Egészségkárosodást (allergiát) okozó növényfajok megjelenése és terjedése
A területhasznosítás szerkezete és változásai	A természetes vagy természetközeli területek arányának és térszerkezeti kapcsolatának csökkenése
	A természetes élőhelyek feldarabolódása és elszigetelődése
	A sokféleség fenntartásához szükséges populációméretnek fennmaradási esélyének csökkenése
A hagyományos gazdálkodási formák visszaszorulása	A legeltető állattartás és a rétgazdálkodás felhagyása miatt a gyepek aránya és fajgazdagsága csökken
Az összegződő kedvezőtlen hatások következtében egyre több honos növény- és állatfaj, élőhely megfelelő ökológiai állapota és fennmaradása veszélyeztetett	Néhány faj, ill. terület kivételével nem sikerült eddig a folyamatot intézkedésekkel, programokkal megállítani vagy visszafordítani
A környezeti elemek szennyezése (határértéket meghaladó beltéri légszennyezés, ionizáló és nem ionizáló sugárzás, veszélyes mértékű zajterhelés)	Nő az egészségkárosodás kockázata (érzékszervi, idegrendszeri károsodás, stressz, a daganatos megbetegedések és halálozások egyik lehetséges kiváltó oka)

Mikrobiológiai és kémiai szennyezőanyagok környezetbe kerülése	Az élelmiszer-ipari alapanyagokba kerülve növelik az egészségkárosítás kockázatát
A környezeti szempontokat figyelmen kívül hagyó fogyasztói szokások és életmód terjedése	Hozzájárul a környezeti problémák súlyosbodásához és az egészségkárosodás kockázatának növekedéséhez
A területi és a környezeti tervezés kellő összhangjának hiánya, a tájvédelem szempontjainak háttérbe szorulása	A települések területének növekedése hozzájárul a környezeti, természeti, táji értékek károsodásához
A települések közegészségügyi, higiéniai helyzetének romlása, a települési zöldterületek csökkenése, a város- és utcakép esztétikai értékcsökkenése	Romlik a lakosok közérzete, életminősége

2.2.2. Védendő értékek

Védendő értékek	A védendő értékek megőrzésének szempontjai Kedvező és kedvezőtlen hatótényezők
Magyarország változatos, nemzetközileg is jelentős földtani-felszínalaktani értékekkel és barlangokkal rendelkezik.	A barlangok felmérési, védelmi, hasznosítási és rekonstrukciós programját folytatni kell
	Külszíni bányászat kedvezőtlen hatásai
	A vízgyűjtőt, karsztot vagy közvetlen környezetét érő szennyezések
	Nem megfelelő szennyvízelvezetés és hulladékelhelyezés
Magyarország nemzetközi viszonylatban is kedvező hidrogeológiai viszonyokkal, jelentős üzemelő és távlati ivóvízbázissal rendelkezik.	Vízbázisok különböző mértékű felszíni szennyezésérzékenysége
	A 80-90-es évek óta a karsztvízszintek túligénybevételének csökkenése, a karsztvízszintek növekedése
	A talajvízszint-süllyedés megszűnése egyes területeken
	Szennyező források megléte
Jelentős azon természeti erőforrások (nap, szél, geotermikus energia, biomassza) mennyisége, amelyek gazdaságosan és környezetkímélő módon hasznosíthatók.	A megújuló energiaforrások hasznosításakor a környezeti elemek mennyiségi és minőségi készletei leghatékonyabb védelmét szolgáló technológiákat kell választani
Kedvező biogeográfiai adottságok - Az ország területe csaknem önálló biogeográfiai régiót alkot (pannonicum) - Az ország több biogeográfiai régió határterületén helyezkedik el	Az élőhelyek ökológiai sokféleségének és természetes térszerkezeti jellemzőinek fenntartása a biogeográfiai régiókat átszövő ökológiai hálózatok védelme és fejlesztése révén
	Nemzetközi együttműködés az európai ökológiai hálózat fejlesztéséért

A Kárpát-medence természeti és táji értékei, a biológiai sokféleség megőrzésében betöltött szerepe nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű. Hazánkat is a tájak, élőhelyek és fajok - köztük vadon élő bennszülött fajok - páratlan sokfélesége jellemzi.	A biológiai sokféleség megőrzését számos tényező veszélyezteti (élőhelyek megszűnése, feldarabolódása, vízháztartási viszonyok változása, környezetszennyezés, hagyományos gazdálkodási formák visszaszorulása stb.)
	A fajok, élőhelyek, életközösségek megőrzését komplex intézkedésekkel kell biztosítani (pl. a természetvédelem céljaival és eszközeivel összehangolt terület- és településfejlesztési és -rendezési, agrár-környezetvédelmi, vízgazdálkodási eszközökkel)
Kedvező mezőgazdasági adottságok (napsütéses órák száma, termékeny talajok stb.)	Az eróziós és deflációs károk miatt jelentős a termőföldek lepusztulása
	Az aszály és a belvízveszély sok helyen gátolja a termőföldek hasznosítását
	Az éghajlatváltozás kockázatot jelent a termőhelyi adottságok alakulására
	Az adottságokhoz igazodó földhasználati rendszert kell kialakítani. A Nemzeti Agrárkörnyezet-védelmi Programot (NAKP) minél nagyobb területekre ki kell terjeszteni
Az ország történelmi és kulturális értékekben, egyedi tájértékekben gazdag	Az épített környezeti értékek, műemlékek jelentős részének állaga, fenntartása nem megfelelő
	Az egyedi tájértékek felmérése folyamatban van. Ennek alapján kell gondoskodni a megőrzésükről
Ökoturizmus szempontjából kedvezőek a természeti adottságaink (számos kelet-, dél-európai és ázsiai fauna- és flóraelem, melyeket kontinensünkön máshol nem, vagy sokkal rosszabb - vagy drágább - feltételek mellett lehet megfigyelni)	Az ökoturizmus infrastrukturális feltételeinek folyamatos kialakítása és természetvédelmi felügyelete

2.3. Célok, célkitűzések

2.3.1. Fő célok

a) *Az ökoszisztémák védelme*, azaz a természeti erőforrásokkal való gazdálkodásban a fenntartható fejlődés elvének figyelembevétele, a lételemnek tekintett természeti erőforrások (víz, föld, levegő) következő nemzedékeink számára történő megőrzése, az azokkal való takarékos, értékvédő gazdálkodás megvalósítása - figyelembe véve mennyiségi és minőségi jellemzőiket is -, valamint a természetes rendszerek és természeti értékek megóvása, fennmaradásának biztosítása, a bioszféra sokszínűségének megtartása, a természeti folyamatokban rejlő információk megőrzése.

b) *A társadalom és környezet harmonikus kapcsolatának biztosítása*: a lakosság egészségi állapotának javítása, a megfelelő életminőséghez szükséges környezeti állapot megőrzése, javítása, illetve helyreállítása - azaz az egészséges környezet feltételeinek biztosítása, az emberi egészséget károsító, veszélyeztető hatások csökkentése, megszüntetése.

c) *A gazdasági fejlődésben a környezeti szempontok érvényesítése. A gazdasági fejlődést úgy kell megvalósítani, hogy a növekvő jólét csökkenő környezetterheléssel járjon együtt.* Ennek feltétele a gazdasági fejlődés során a társadalom és a környezet harmonikus viszonyának kialakítása és fenntartása, a fenntartható természeti erőforrás- és területhasználat, a környezet terhelhetőségét meg nem haladó igénybevétel, a környezet károsodásának megelőzése, illetve a lehető legkisebb mértékűre való csökkentése.

d) *A környezeti folyamatokkal, hatásokkal, valamint a környezet- és természetvédelemmel kapcsolatos ismeretek, tudatosság és együttműködés erősítése:* a környezet állapotában végbemenő változások, a környezeti hatások és a különböző intézkedések környezeti hatásainak nyomon követése, értékelése; a környezetet érintő hazai és nemzetközi vonatkozású döntéshozatali folyamatok átláthatóvá tétele és az azokkal kapcsolatos tájékoztatás javítása; a környezetállapot-változás és az intézkedések hatásainak mérése megfelelő mutatók segítségével, valamint a kölcsönös globális környezeti függőség jegyében az irányítás, a koordináció, az együttműködés és a tájékoztatás javítása minden szinten az összes érintett ágazati és társadalmi szervezet, érdek-képviselői csoport képviselőinek részvételével.

2.3.2. Az NKP-II célkitűzései

Az NKP-II a környezeti problémák felszámolása és az értékek megőrzése érdekében meghatározza a legfontosabb célkitűzéseket. Ennek során fogalmazhatók meg a különleges kezelést igénylő területekhez kapcsolható elvégzendő feladatok. A társadalom környezettudatosságának fejlesztése a hatéves programon belül átfogó célkitűzésnek tekinthető; az e téren elért eredmények közvetetten a célok és célállapotok elérésének hatékonyságában is jelentkeznek. A 2003-2008 közötti időszakra szóló Program célkitűzései alapján meghatározhatók a programidőszak végére vagy a különböző nemzetközi egyezményekben vállalt határidőkre elérendő konkrét célállapotok. A célállapot eléréséhez a probléma kialakulásához vezető okokat kell felszámolni, éppen ezért már a célkitűzések, célállapotok kijelölésekor meg kell határozni a társadalmi és gazdasági, ágazati okokat és kölcsönkapcsolatokat, azaz a beavatkozások későbbi irányait. Vizsgálni kell továbbá azok megvalósíthatóságát és az ellenőrzés lehetőségeit. Alapvető követelmény a mérhetőség, valamint a méréshez szükséges feltételek (pénzügyi, humán, intézményi) és technikai eszközök megléte. A célállapotok meghatározásának kiindulási feltételei, illetve követelményei között figyelembe kell venni az ország földrajzi helyzetéből adódó legfontosabb környezetpolitikai szempontokat és teendőket, a környezet- és természetvédelmet érintő hatályos és tervezett jogszabályokat, valamint a nemzetközi egyezményekből, az európai integrációs folyamatból és az OECD tagságból adódó kötelezettségeket. Az NKP-II hatéves időszakára az alábbi célállapotok fogalmazhatók meg.

Az NKP-II célkitűzései

Célkitűzés	Mutató	Alapállapot (1999/2000)	Célállapot (2008, az eltérő évszám külön jelölve)
Légkör			
1. A légszennyezés csökkentése	a szennyezett levegőjű területek aránya az ország területéhez viszonyítva	11%	5-8%
	a légszennyezés által érintett lakosság aránya az ország népességéhez viszonyítva	40%	20-25%
	kén-dioxid (SO ₂) kibocsátás	594,66 kt	500 kt (2010)
	nitrogén-oxidok (NO _x) kibocsátása	210,45 kt	198 kt (2010)
	illékony szerves vegyületek (VOC) kibocsátása	170,37 kt	137 kt (2010)
	ammónia kibocsátása	71 kt	27% csökkenés a bázisév (1990) értékéhez képest

2. A globális légszennyező hatások csökkentése	nettó üvegházgáz-potenciál	82 046,57 kt	6% csökkenés az 1985-1987 közötti bázisidőszak értékéhez képest (2008-2012)
Víz			
3. A felszíni vizek minőségének javítása	felszíni minőségi kategóriák (I-IV)	kissé szennyezett, tűrhető minőség	a vízminőség nem romolhat; a vízminőség javítása ott, ahol ez gazdaságosan megvalósítható
4. A felszín alatti vizek mennyiségi és minőségi védelme	az 50 mg/l nitrátkoncentrációt meghaladó mértékben szennyezett vízműkutak aránya	3,6%	2% alatt
	felszín alatti víznyomásszint-csökkenés a sokévi átlagos helyzethez képest	Duna-Tisza közti homokhátság: 3-4 m, Kisalföld, Szigetköz: 1-2 m, Debrecen: 2-3 m	Az ország 90%-án szűnjön meg a víztermelés miatti nyomásszint-csökkenés, 10%-án kezdődjön meg a nyomásszint-emelkedés
	az energetikai célú termásvízhasználók közül a visszatáplálással működők aránya	kb. 5%	A jelenlegi használók 10%-ánál, az új energetikai célú használók 100%-ánál legyen visszatáplálás
5. A vizek kártétele elleni védelem	fajlagos vízlevezetési kiépítettség	10-78 l/s/km ² ; súlyozott területi átlag 27,2 l/s/km ²	az átlag alatti rendszerek kiépítése 27,2 l/s/km ² -re
	árvízvédelmi fővédvonal előírt kiépítettsége	62%	75-80%

Talaj			
6. Talajvédelem	talajpusztulással veszélyeztetett terület	vízerózió: 2,3 millió ha, szélerózió: 1,5 millió ha	10%-os csökkenés
	a környezetvédelmi előírásokat ki nem elégítő, üzemelő hulladéklerakók aránya	85%	az előírásoknak meg nem felelő lerakók bezárása, felszámolása, utógondozása
	azon pontok aránya a TIM rendszeren belül, ahol a növényvédőszer-maradék meghaladja a határértéket	1%	határérték-túllépés ne legyen
	azon pontok aránya a TIM rendszeren belül, ahol a nehézfém-koncentráció meghaladja a határértéket	1%	határérték-túllépés ne legyen
Táj és természet			
7. Az országos jelentőségű védett természeti területek oltalma és bővítése	egyedi jogszabállyal védett természeti terület kiterjedése, aránya az ország teljes területéhez	857 327 ha 9,2%	1 024 000 ha 11%
	a védett növény- és állatfajokból a veszélyeztetett fajok száma	115 db	10%-os csökkentés
	természetvédelmi kezelési tervek által lefedett terület nagysága	305 281 ha	1 100 000 ha
	rendelettel elfogadott természetvédelmi kezelési tervek által lefedett terület nagysága	0 ha	815 000 ha
8. Egyéb természeti és természetközeli területek és értékek védelme	összefüggő természetes/természetközeli élőhelyegyüttesek aránya az ország területéhez viszonyítva	13,98%	szinten tartás
9. Erdők természetvédelme	a faállománnyal borított és erdőfelújítási kötelezettség alá tartozó terület aránya (erdősültség)	19,2%	20%
	az őshonos fafajokkal borított erdőterületek aránya az ország területéhez viszonyítva	9,5%	10,5%
	védett természeti területeken lévő erdők kiterjedése (összes erdő arányában)	21%	25%
	fokozottan védett természeti területeken lévő erdők kiterjedése (összes erdő arányában)	5%	6,5%
	erdőrezervátumok területe (összes erdő arányában)	0,55%	1%

10. Érzékeny természeti területek rendszerének kialakítása	a védelmi és a külterjes agrárzónába tartozó mezőgazdasági területek aránya az ország összterületéhez képest	2,5%, 25%	4%, 28%
11. Natura 2000 hálózat hazai részeinek kijelölése és megfelelő ökológiai állapotának biztosítása	a Natura 2000 területek (Különleges Madárvédelmi Területek és Különleges Természetmegőrzési Területek) aránya az ország területéhez viszonyítva	0%	15%
Földtani értékek és természeti erőforrások			
12. Földtani értékek megóvása	a nyilvántartásba vett földtani és felszínalaktani értékek száma	3600 db barlang	szinten tartás
	veszélyeztetett értékek aránya	30%	20% alatt
13. Természeti erőforrások fenntartható használata	a megújuló energiaforrások használatának aránya a teljes energiamérlegen belül	3,6%	5% (a kötelezettség 2010-ig 6%)
Egészségmegőrzés, életmód			
14. Kémiai kockázat csökkentése	toxikus, bioakkumulálódó és vízszennyező vegyi anyagok és növényvédő szerek felhasználásának csökkentése, kiváltása	100%	a jelenlegi felhasználás 20%-os csökkentése
	perzisztens szerves szennyezők (POP) kibocsátásának csökkentése	100%	a jelenlegi felhasználás 20%-os csökkentése
15. Egészségmegőrzés	a szénanáthás és asztmás megbetegedések incidenciájának csökkentése (új betegek évi száma/összes megbetegedett)	10%	5%
	a jódehianyjal összefüggő golyvagyakorosság csökkentése	megyéenként változó 4-10%	max. 5%
	a Methemoglobinémiás esetek számának csökkentése	10 eset	ne forduljon elő
16. Az élelmiszerbiztonság növelése	ökológiai gazdálkodással művelt, minősített terület nagysága	85 000 ha	300 000 ha

17. A környezetbarát életviteli és fogyasztási szokások elterjesztése	szelektív kommunális hulladékgyűjtés aránya az összes begyűjtött hulladék tömegéhez viszonyítva	3%	35-40%
	a hulladékhasznosítás aránya az összes begyűjtött hulladék tömegéhez viszonyítva	30%	50%
	kidolgozott környezetbarát termékminősítési feltételek (termékcsoportok) száma	34 db	50 db
18. Települési környezetminőség javítása	az egy városi lakosra jutó közhasználatú zöldterület nagysága	38,7 m ² /fő	45 m ² /fő
	a nappali 75 dB(A) feletti zajterheléssel érintettek száma	20 000 fő	ne legyen érintett
	a 65 dB(A) feletti zajterheléssel érintettek száma	1,7 millió fő	(0 fő) 1,4 millió fő
	az ivóvíz minőségi határértékeinek nem megfelelő vízzel ellátott lakosok aránya	27,4%	0% (2009)
	a megfelelő mértékben tisztított települési szennyvíz aránya - érzékeny területen (a csatornázott településeken keletkező összes szennyvíz 4,1%-a) - normál területen (a csatornázott településeken keletkező összes szennyvíz 95,9%-a)	68% 46%	100% 83% (2015)
a csatornahálózattal nem rendelkező településeken, településrészekén keletkező szennyvíz ártalommentes elhelyezése	12%	100% (2015)	

3. BEAVATKOZÁSOK A KÜLÖNLEGES KEZELÉST IGÉNYLŐ TERÜLETEKEN

Az alapelveknek és tervezett végrehajtási kereteknek megfelelően az NKP-II azokra a környezeti kockázatokra összpontosít, amelyek a társadalmi-gazdasági-környezeti problémák metszéspontjában komplex módon jelentkeznek és több környezeti elemet érintő beavatkozást igényelnek. Az NKP-II megvalósításának kulcsterületei ebből következően a tematikus akcióprogramok (TAP-ok). Az akcióprogramok önálló beavatkozási területeket jelölnek ki, ugyanakkor egymással összefüggő környezeti problémák megoldására irányulnak. A célok egymással összefüggenek, megvalósításuk pedig egymáshoz illeszkedő, de átfedéstől mentes feladatok végrehajtása útján történik.

Az elvégzendő feladatok akcióprogramok szerinti csoportosítása mind a tervezés, mind a végrehajtás szervezése és ellenőrzése szempontjából segíti az áttekinthetőséget. A minőségi határértékeknek megfelelő ivóvíz biztosítása például szükségessé teszi a vízbázisok védelmét (Vizeink fenntartható használata TAP), alapszolgáltatásnak tekintendő mind a városban, mind a vidéki településen élők számára (Városi környezetminőség, illetve Vidéki környezetminőség TAP), az ivóvíz minőségi problémáiból eredő kockázatok kezelése pedig egy további akcióprogram (Környezet-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági TAP) témaköréhez tartoznak.

A fentiek egyben azt is jelentik, hogy az egyes akcióprogramok magukban foglalják a vonatkozó országos programokban meghatározott, a 2003-2008 közötti időszakra ütemezett feladatok végrehajtását, így a fenti példát folytatva az Ivóvízbázis-védelmi Programét, az Ivóvízminőség-javító Programét, illetve a Nemzeti Környezet-egészségügyi Programét.

A kilenc tematikus akcióprogram leírása egységes szerkezetben történik. A vonatkozó témakör rövid helyzetértékelése után bemutatja a TAP átfogó céljait, amelyek hozzájárulnak az NKP-II által kitűzött fő célok és célkitűzések, környezeti célállapotok eléréséhez. Ismerteti a TAP önálló célrendszerét, amely specifikus és operatív célkitűzésekből épül fel. Minden tematikus akcióprogramhoz mutatószámok rendelhetők, amelyek segítségével nyomon követhető a TAP és ezzel a Program előrehaladása. Valamennyi akcióprogram tartalmaz horizontális intézkedéseket, ezeken belül egyebek között kutatási-fejlesztési feladatokat, a szemléletformálással, tájékoztatással kapcsolatos tevékenységeket és a monitoring rendszerek fejlesztését. Az akcióprogramok végrehajtásának közreműködőiről, a megvalósítás lehetséges forrásairól, valamint a tervezett tevékenységek költségeiről a Program 4. fejezete tartalmaz összesített táblázatokat.

3.1. Környezettudatosság növelése akcióprogram

Helyzetértékelés

Az állampolgárok környezeti ismereteiről, készségeiről és hajlandóságáról készült felmérések azt mutatják, hogy értékrendjükben első helyen az egészség áll. Az egészség környezeti és életmódbeli meghatározottsága mind ismertebbé válik, fokozatosan tudatosodik a környezeti és természeti értékek megőrzésének fontossága is, de az egyéni cselekvésekben, döntésekben még mindig csak elvétve jelenik meg a környezettudatos gondolkodásmód, a fenntarthatóságra való törekvés.

A környezettudatos viselkedés elterjedésének legfőbb akadályai az ismerethiány, a pozitív minta hiánya, a környezeti szempontból helytelen viselkedés társadalmi elítélésének hiánya, valamint a közösségek együttműködésének gyengesége. Az emberek környezetvédelemről, annak helyzetéről, a környezeti haszon és kockázat felismeréséről alkotott képét elsődlegesen a személyes tapasztalás határozza meg, amelyet a személyes kapcsolatrendszerben (pl. családban, oktatásban, közszolgáltatásban, ismerősöktől) szerzett információ, továbbá a tömegkommunikáció követ. Mindezek a csatornák azonban gyakran a fenntarthatósággal ellentétes értékeket és ideálokat is közvetítenek.

A szemléletformálás legfontosabb csatornáinak hazai jogi szabályozása széttagolt: elemei részben a médiatörvényben, a közoktatási törvényben, a környezetvédelmi és a természetvédelmi törvényben, a népegészségügyi, a családpolitikai és az ifjúsáspolitikai koncepciókban, valamint a környezeti információhoz jutásról szóló nemzetközi egyezményhez (aarhusi egyezmény) való csatlakozásunkból eredően fogalmazódnak meg. Az oktatást szabályozó joghelyeken - a szükségletekhez mérten, és nemzetközi összehasonlításban is - elégtelenül jelenik meg a fenntartható fejlődés pedagógiája, a környezeti nevelés és szemléletformálás.

Az Akcióprogram átfogó célja:

- a társadalom környezettel és fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismereteinek bővítése,
- az információhoz jutás javítása,
- a környezettudatos döntések és a fenntarthatóbb életmód ösztönzése,
- a környezetpolitikai döntésekben a felelős társadalmi részvétel erősítése.

A környezettudatosság fejlesztésének igen fontos területei a nevelés, az oktatás-képzés, a művelődés, a tömegtájékoztatás, valamint a kutatás. Elsődleges feladat ezért a Nemzeti Környezeti Nevelési Program kidolgozása.

A közoktatás minden szintjén fejleszteni kell a környezeti nevelést. A környezettudatosságot erősítő programokat a szakképzésben résztvevők körére is ki kell terjeszteni. A felsőoktatás minden (szak)területén általánossá kell tenni a környezettan oktatását, mint az általános műveltség nélkülözhetetlen komponensét (ez az NKP-I egyik, részben megvalósult célkitűzése is). A pedagógusok képesítési követelményeibe be kell építeni a környezeti neveléssel kapcsolatos tantervi tartalmi elemeket. A társadalom környezettel kapcsolatos értékrendjét és szükségleteit nyomon kell követni, a környezettudatosság mérésének módszereit és eszközeit fejleszteni szükséges. A felelős társadalmi részvétel erősítése érdekében a környezeti és fogyasztóvédelmi tanácsadó és információs szolgálatokat tovább kell bővíteni.

Kiemelt feladat az együttműködésen alapuló közösségi részvételi formák, a demokrácia technika, a partnerség erősítése, mert a környezeti előnyök és hátrányok leggyakrabban eltérő társadalmi szinteken jelennek meg, és mert a környezeti erőforrások jó része oszthatatlan. Átfogó program keretében kell támogatni a környezeti szempontok médiában való megfelelő bemutatását és érvényesítését. A környezettudatos intézményműködtetést (munkahely, iskola, közművelődés, közhivatal stb.) bátorítani, és a gyakorlati megvalósítást támogatni kell, mert a példamutató vezetés és működtetés erős szemléletformáló tényező. Ösztönözni kell a környezetbarát termékek és szolgáltatások megismertetését, elterjesztését. A közbeszerzések környezetkímélőbbé tételét jogszabály-módosítással, tájékoztató kézikönyvek közreadásával is elő kell segíteni. A kutatás-fejlesztés a környezeti oktatás, nevelés, ismeretterjesztés, szemléletformálás hatékony módszereinek különböző társadalmi célcsoportokra történő kidolgozásával és a környezettudatosság alakulását jelző mutatók kifejlesztésével járul hozzá az Akcióprogram eredményes végrehajtásához.

A környezettudatosság növelése akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.1.1. A környezet- és természetvédelmi ismeretek, környezettudatosság közvetítése az oktatásban, a fenntarthatóság pedagógiájának általános elterjesztése

a) A környezeti nevelési feladatok ellátásának elősegítése a közoktatás minden szintjén és valamennyi műveltségterületen

b) A szakképzésben résztvevők környezettudatosságának fejlesztése

c) A felsőoktatásban a környezet- és természetvédelmi, valamint fenntarthatósági ismeretek közvetítése és a környezettudatos készségek fejlesztése

d) A felnőttoktatásban résztvevők környezeti műveltségének fejlesztése

3.1.2. A társadalom környezeti értékrendjének javítása

a) A fenntartható egyéni, valamint családi életmód- és háztartásvezetési szokások elterjedésének támogatása

b) A szabadidős tevékenységekben a környezettudatosság erősítése, a környezet- és természetbarát szabadidős tevékenységek elterjesztése

c) A fenntarthatósági ismeretek és készségek elterjesztése a különleges figyelmet igénylő társadalmi csoportokban (többek között hátrányos helyzetű rétegek támogatására irányuló állami és civil programok, valamint a családgondozói és falugondnoki hálózat révén)

3.1.3. Környezetvédelmi vezetési rendszerek és környezetbarát termékek elterjesztése

a) A munkahelyek, az oktatási és a közművelődési intézmények működésének környezettudatos fejlesztése, a látogatók tájékoztatása

b) Környezeti minősítési és címkézési rendszerek fejlesztése, a címkék ismertségének javítása és alkalmazási körének bővítése

c) A megelőzést elősegítő tisztább termelési módszerek és a környezetvédelmi vezetési rendszerek elterjesztése

3.1.4. A társadalmi részvétel erősítése a környezettel és a természettel kapcsolatos döntéshozatali folyamatokban (partnerség a környezetért)

a) A társadalmi részvétel erősítése és támogatása a közös környezeti értékek felismerése és megőrzése, valamint a környezeti problémák megoldása terén

b) A közös környezeti célok megvalósításában való együttműködés erősítése az állami szereplők, a gazdálkodók és a civil szervezetek között (környezeti nevelési és oktatóközponti hálózat fejlesztése és fenntartása, szektorközi együttműködés, fogyasztóvédelem)

c) A környezetvédelmi tömegkommunikáció fejlesztése, a közszolgálati média szerepvállalásának formálása

3.1.5. A környezettudatossággal kapcsolatos K+F és nemzetközi együttműködés erősítése

a) K+F és monitorozási feladatok bővítése a környezettudatosságra és fenntarthatóságra nevelés terén

b) Országos és regionális környezeti nevelési feladatok ellátása

c) Nemzetközi együttműködés a környezeti nevelésért

3.1.6. Környezetiadat-gazdálkodás, információs rendszerek fejlesztése és a nemzetközi együttműködés erősítése

a) A környezetiadat-gazdálkodás szervezeti és működési formáinak kialakítása

b) Az információs rendszerek fejlesztése, egységes környezeti információrendszer országos hálózatának létrehozása

Az előrehaladás mutatói

A Környezettudatosság növelése akcióprogram előrehaladását többek között az alábbi mutatókkal lehet nyomon követni:

- a fenntarthatóság, a környezetvédelem megjelenése az egyéni döntésekben - attitűd-vizsgálatok alapján;
- környezetbarát minősítési rendszerek ismertsége és alkalmazása;
- környezetvédelmi vezetési rendszerben tanúsított és hitelesített szervezetek aránya;
- a környezetbarát termékek és szolgáltatások piaci részesedése, aránya, valamint aránya az állami beszerzésekben;
- oktatási jogszabályok és dokumentumok (tantervek, képesítési követelmények környezeti nevelési, oktatási tartalma);
- a pedagógiai szolgáltatások környezeti nevelési tartalmának mutatói;
- környezet- és természetvédelmi szakképzésben részesültek száma;
- környezeti és természeti oktató-nevelő központok, intézmények működési mutatói;
- környezeti segélynyújtó, tanácsadó és információs szolgálatok működési mutatói;
- környezettudatosság megjelenése a terület- és településrendezésben;
- a szektorközi együttműködés (partnerség) érvényesülésének mutatói;
- a fenntarthatósággal ellentétes reklámok száma és hatékonysága;
- környezeti reklámok száma és hatékonysága, környezeti ügyek média megjelenése.

3.2. Éghajlat-változási akcióprogram

Helyzetértékelés

Az emberi tevékenységek - többek között a fosszilis tüzelőanyagok elégetése, egyes ipari, mezőgazdasági, erdőgazdálkodási tevékenységek - következtében növekszik a légkörben az üvegházhatású gázok mennyisége. Ez a globális éghajlatváltozás veszélyének növekedéséhez vezet, s e változás becsült hatásai a közép-európai térséget, így hazánk területét sem kerülik majd el. Ezek a hatások súlyos kockázatot jelentenek mind környezeti, mind társadalmi-gazdasági szempontból.

A kibocsátott anyagok egy része (elsősorban a szén-dioxid, a metán és a dinitrogén-oxid) növeli a légkör üvegházhatását, s e hosszú légtartózkodási idejű gázoknak elegendő idejük van arra, hogy a légkör egészében egyenletesen elkeveredjenek. A freonok és más hasonló hatású szennyező anyagok az ózonréteget károsítják, megint más anyagok (kén-dioxid, nitrogén-dioxid, illékony szénhidrogének) pedig regionális léptékben a csapadék savasodásához vezetnek. A légköri üvegházhatás erősödése, a magaslégköri ózonszökkenés és a savasodás összefüggenek, komplex környezeti problémakört alkotnak. Emellett az erdők megkötik a szén-dioxidot, így egyebek mellett az erdőgazdálkodás hatásait figyelembe kell venni.

A probléma globális jellege miatt jelentős nemzetközi együttműködés alakult ki. A kibocsátások csökkentését célzó hazai célkitűzéseknek és intézkedéseknek ezért összhangban kell lenniük az elővigyázatosság nemzetközileg elfogadott alapelvével és a vonatkozó nemzetközi megállapodásokban rögzített kötelezettségeinkkel, miközben elő kell segíteniük a nemzetközi együttműködésben való hatékony részvételt, és az abból adódó előnyök kiaknázását is. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának szabályozására fogadták el az ENSZ éghajlat-változási keretegyezményét és a kiotói jegyzőkönyvet. Ez utóbbi értelmében a hazai kibocsátásoknak hat százalékkal kell a korábbi viszonyítási szint alatt lenniük a jelenlegi évtized végére. Az ózonréteg védelméről, a savasodást okozó gázok kibocsátásának szabályozásáról is számos nemzetközi megállapodás van érvényben. E kérdéskörben sokoldalú feladatokat jelentenek az Európai Unió keretében elfogadott és tervezett előírások és programok is. Az éghajlatváltozás kockázatának csökkentése az EU közös politikáinak egyik átfogó prioritása.

Az akcióprogram átfogó célja

A veszélyes következmények elkerülése csak nemzetközi összefogással lehetséges és ebben minden országnak megfelelő szerepet kell vállalnia. Ennek az akcióprogramnak az elsődleges célkitűzése a hazai gazdasági tevékenységekből eredő kibocsátások szabályozása, illetve csökkentése. Az akcióprogram az üvegházhatású gázok kibocsátásának, a globális légszennyezéshez való hozzájárulásnak a csökkentését, s egyúttal a lokális, regionális levegőminőség javítását célozza, emellett hozzájárul a környezetbarát fogyasztási szokások elterjesztéséhez, valamint a települési környezetminőség javításához is.

Az akcióprogram átfogó céljának megvalósítása

Az akcióprogram átfogó céljának megvalósítása specifikus célkitűzések teljesítésén keresztül történik. Az érintett gázok kibocsátásának fő forrásai az energiatermelés, a közlekedés, egyes ipari tevékenységek és az intenzív mezőgazdasági termelés. Az éghajlatváltozás kockázatának csökkentéséhez való hozzájárulás ennek megfelelően elsősorban a nemzetgazdaságot átszövő energetikai, közlekedési infrastruktúra, illetve a termelési-termesztési rendszerek szennyezéscsökkentést célzó fejlesztésével biztosítható. Az összefüggésekre való tekintettel az akcióprogram magában foglalja a savasodással és a magaslégekori ózonréteg védelmével kapcsolatos beavatkozásokat is.

Hazánk csatlakozott az említett nemzetközi megállapodásokhoz, a vonatkozó nemzetközi együttműködési programok - köztük az EU keretében az érintett szakpolitikák harmonizálását, a kutatási-fejlesztési tevékenységek és az információszolgáltatás erősítését célzó programok - is aktív szerepvállalást tesznek szükségessé. Ennek szellemében a jelen akcióprogram specifikus célkitűzései és cselekvési irányai az ezekből a nemzetközi kötelezettségekből adódó teendők teljesítésének elősegítésére is tekintettel vannak. A kibocsátáscsökkentést eredményező beavatkozások jelentékeny része különféle ágazatok tevékenységéhez kapcsolódik, ezért biztosítani kell, hogy az erre irányuló törekvések követelményei, szempontjai beépüljenek az egyes ágazatok stratégiatervezési tevékenységébe. Kiemelt szerepet kell tulajdonítani a kutatás-fejlesztési feladatoknak mind a környezeti hatások csökkentésére (ágazati teendők, technológiaváltás stb.), mind a globális környezetváltozás következményeinek felmérésére és mérséklési lehetőségeinek feltárására vonatkozóan. A hazai környezetállapot felmérése, az intézkedések hatékonyságának értékelése, a nemzetközi tájékoztatási kötelezettségek teljesítése miatt is meg kell erősíteni a kibocsátások és forrásaik nyilvántartásával, nyomon követésével, összesítésével kapcsolatos intézményi hátteret.

Az Éghajlat-változási akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.2.1. Az energiagazdálkodási tevékenységekből eredő légköri kibocsátások csökkentésének előmozdítása

- a) Az energia előállításának, átalakításának és szállításának korszerűsítése*
- b) Fogyasztóoldali energiatakarékosság és energiahatékonyság javítása*

3.2.2. Megújuló energiahordozók hasznosításával kapcsolatos technológiák fejlesztése és elterjesztése (beruházási támogatással)

- a) Alternatív üzemanyag alkalmazása*
- b) Depóniagáz hasznosítása*
- c) Egyéb biomassza-hasznosítás, a helyi célokra jelenleg használt gáz tüzelőanyag kiváltása helyi biomassza felhasználással, valamint párhuzamos fűtési rendszerek kialakítása*
- d) Nap- és szélenergia, valamint geotermikus energia alkalmazása*
- e) Árpreferencia a megújuló energiaforrások felhasználásával termelt villamos energiára*

3.2.3. Közlekedési eredetű szennyezőanyag-kibocsátások mérséklése

- a) A járműállomány korszerűsítési ütemének felgyorsítása*
- b) Az áruszállítás környezeti hatásainak mérséklése: környezetbarát közlekedési módok elterjedésének támogatása, az áruszállítás átcsoportosítása a nehéz tehergépjárművekről a vasútra*
- c) Környezeti szempontból fenntartható közlekedési módok támogatása*

3.2.4. Az üvegházhatású gázok mezőgazdasági és hulladék eredetű kibocsátásának mérséklése, valamint a szén-dioxid nyelőkapacitások erősítésével

- a) Állattartásból és növénytermesztésből származó metánkibocsátás mérséklése*
- b) Az energetikai célú és a megkötési potenciál növelésére irányuló növénytermesztés támogatása*

3.2.5. Sztratoszférikus ózoncsökkenés és légköri eredetű savasodás megelőzése

a) A sztratoszférikus ózonréteg elvékonyodását okozó gázok kibocsátásának csökkentése, a vonatkozó nemzetközi egyezmények teljesítése

b) A légköri eredetű savas ülepedés megelőzése

c) Halon kezelési program indítása

3.2.6. Kutatásfejlesztés, horizontális intézkedések

a) Az éghajlatváltozással összefüggő kutatás-fejlesztés (kutatások a légszennyezés, az éghajlatváltozás közvetlen és közvetett hatásaira, azok enyhítésére, valamint kiváltó okaira, azok csökkentésére vonatkozóan)

b) Szemléletformálás, tájékoztatás (technológiaváltási, fogyasztási szokásokkal kapcsolatos feladatok) tájékoztatási és információs rendszerek fejlesztésére irányuló oktatási, nevelési és szemléletformálási feladatok

Az előrehaladás mutatói:

- az üvegházhatású gázok kibocsátásai (szén-dioxid egyenértékben), továbbá egyes ózonkárosító és más légszennyező anyagok (nitrogén-oxidok, kén-dioxid) kibocsátásai, mindezek ágazati bontásban is;
- az energiamegtakarítás mértéke és értéke;
- a kiváltott fosszilis energiahordozók mennyisége, megújuló energiahordozók aránya a teljes energiamérlegben és a villamosenergia-termelésben;
- a közúti közlekedés mérőszámai;
- az érintett beruházások teljes volumene és a támogatások nagysága;
- a kiváltott üvegházhatású gáz kibocsátás, továbbá kiváltott más szennyezőanyag-kibocsátás (szén-monoxid, por, kén-dioxid, nitrogén-oxidok).

3.3. Környezet-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági akcióprogram

Helyzetértékelés

Az egészségre káros anyagok 20%-a levegővel, 10%-a vízzel, 70%-a élelmiszerrel jut a szervezetünkbe. Az elmúlt években az ipari termelés visszaszorulása, a háztartások fűtőkorszerűsítése eredményeként a fűtési eredetű ipari és lakossági kibocsátások jelentősen csökkentek, a közlekedési eredetű szennyezés mértékében viszont növekedés tapasztalható. A légzőszervi megbetegedések kialakulásában fontos szerepet játszanak a biológiai allergének is. Az allergiás megbetegedések gyakorisága évről évre emelkedik, a legsúlyosabb problémát a parlagfű pollenje okozza. A zajterhelés azon túl, hogy negatívan befolyásolja az emberek közérzetét, életminőségét, az egészséget is károsítja. A zajterhelés elsősorban közlekedési eredetű (közúti, vasúti, légi), de jelentős az ipari és kereskedelmi létesítmények által keltett zaj is.

A lakosság vezetékes vízzel való ellátottsága csaknem teljes körű, az ivóvíz minőségi paraméterei azonban számos településen nem felelnek meg az érvényes hazai határértékeknek. Egyebek mellett a nyersvízben előforduló nitrát, a természetes eredetű arzén-feldúsulás, a tisztított ivóvízben a klórozási melléktermékek jelenléte okoz vízminőségi problémákat. A szervezet számára szükséges mikroelemek közül említést érdemel az ivóvizek nem megfelelő fluorid-, illetve jódtartalma. Az 1990-es évek kedvezőtlen tendenciája volt, hogy az egyre magasabb vízdíjak miatt a lakosság egy része áttért az egyedi kutas vízellátásra, s ez számos veszély forrását képezi.

A folyóvizek egyes szakaszai fürdésre nem alkalmasak, az állóvizek vízminősége megfelelő.

A szennyezett talajból egyrészt a táplálékláncan keresztül, az élelmiszerekkel kerülhetnek a szervezetbe egészségkárosító anyagok, másrészt - a szálló porhoz tapadva - a levegőbe kerülve okoznak veszélyt. A játszóterek homokozójának mikrobiológiai szennyezettsége a gyerekek számára jelent fokozott kockázatot. A mezőgazdasági területeken a '90-es évek közepéig a műtrágya- és peszticidfelhasználás csökkent, azóta a felhasználás csekély növekedése tapasztalható, ezzel mérséklődik a talajok termőképesség-romlásának veszélye.

A nem mezőgazdasági hasznosítású területeken az elmúlt évtizedekben folyamatosan nőtt a szennyezett területek száma.

Az Akcióprogram átfogó céljai:

- a kültéri és beltéri levegőminőség okozta egészségügyi kockázatok mérséklése;
- a zaj elleni védelem, a kémiai és sugárbiztonság javítása;
- az ivóvízminőséggel kapcsolatos környezet-egészségügyi problémák kezelése;
- a talajszennyezettség és a hulladékkezelés környezet-egészségügyi problémáinak kezelése;
- az élelmiszerbiztonság javítása;
- a környezet-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági intézményrendszer fejlesztése;
- a táplálkozás-élettanilag kedvező élelmiszerek fogyasztásának növelése;
- a környezettudatos, környezetkímélő életmód megismertetése és elfogadtatása.

A Környezet-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.3.1. A kültéri és beltéri levegőminőség okozta egészségügyi kockázatok mérséklése

a) A levegőszennyező anyagok emberre gyakorolt hatásainak elemzése és értékelése; a klímaváltozás egészségi hatásainak vizsgálata; a szmogriadó feltételeinek megteremtése; a biológiai allergének csökkentésének környezetbarát megoldása

b) Az építmények emberre gyakorolt káros hatásainak elemzése, értékelése és csökkentése, beleértve a beltéri levegőminőség hatásainak vizsgálatát, a természeti környezetet és az emberi egészséget kevésbé terhelő fűtési módszerek alkalmazását; az építőanyagok egészségügyi és környezeti minőségének bevezetését

c) A levegőminőség folyamatos ellenőrzése, az adatok értékelése (a kültéri mérőhálózat fejlesztése, korszerűsítése)

3.3.2. A vízminőséggel kapcsolatos környezet-egészségügyi problémák kezelése

a) Vezetékes és palackozásra kerülő ivóvíz minőségének javítása, vezetékes és palackozott ivóvízben jelen lévő és az emberi egészséget károsító anyagok mérése és folyamatos monitorozása

b) Kutak vízminőségének monitorozása, beleértve az egyedi kutak felmérését, a vízminőség és -használat ellenőrzését

c) Fürdővíz (természetes és mesterséges) minőségének javítása, beleértve egyebek között a minőségvizsgálati és minősítési rendszer kialakítását, a fürdőhelyek higiénijának javítását, a termál- és gyógyvízhasználat biztonságának fokozását

d) A vízszennyezők emberre gyakorolt komplex hatásainak értékelése, a víz okozta fertőzések surveillance rendszerének kialakítása

e) A vízminőség környezet-egészségügyi kockázatainak mérséklése az erősen szennyezett vízfolyások környezetében

3.3.3. A talajszennyezettség és a hulladékkezelés környezet-egészségügyi problémáinak mérséklése

a) A talajszennyezettség és hulladékkezelés egészségügyi kockázatainak csökkentése (játzóterek parazitológiai és higiénés vizsgálata, kockázatbecslési modellek talajhigiénés alkalmazhatóságának elemzése)

b) Az egészségügyi hulladékokkal kapcsolatos egészségkockázatok csökkentése, módszertani fejlesztések

3.3.4. Az élelmiszer-biztonság javítása

a) A fizikai, vegyi, biológiai eredetű szennyeződések csökkentése (ellenőrzési, engedélyezési rendszer fejlesztése az élelmiszer-termelés teljes vertikumában és az élelmiszerimportban; minőségbiztosítási rendszerek alkalmazása az élelmiszeriparban, a vendéglátásban és a kereskedelemben)

b) Az élelmiszerek egészségi kockázatának mérése, az egészségügyi hatások vizsgálata (a termelés, feldolgozás, kereskedelem, fogyasztás környezetkímélő módozatai; a GMO-k előállításának és fogyasztásának hatásai; mikrobiális eredetű toxinok hatékonyabb ellenőrzése)

3.3.5. A zaj elleni védelem, a kémiai és sugárbiztonság javítása

a) A zajjal kapcsolatos problémák feltérképezése, kezelése (zajtérkép, konfliktus térkép kidolgozása; akcióterv kimunkálása; zajcsökkentő beruházások támogatása), a zaj egészségkárosító kockázatának csökkentése

b) A kémiai biztonsággal kapcsolatos problémák kezelése (Nemzeti Azbeszt Program; az illékony szerves vegyületek csökkentési programja; lejárt szavatosságú gyógyszerek és peszticidek begyűjtése és megsemmisítése; a potenciális veszélyek felmérése)

c) A természetes és mesterséges forrásokból származó ionizáló és nem ionizáló sugárterheléssel kapcsolatos problémák kezelése (beleértve az ipari melléktermékek, hulladékok, szennyezett területek radioaktivitásának vizsgálatát; a sugárterhelések forrásainak, nagyságának, egészségügyi kockázatainak és csökkentési lehetőségeinek vizsgálatát)

d) A munkahelyi környezet egészségügyi problémáinak kezelése, ezen belül többek között a növekvő jelentőségű betegcsoportok (allergia, csont- és izomrendszeri betegségek, munkahelyi stressz) megelőzési módszereinek kidolgozása

3.3.6. A környezet-egészségügyi intézményrendszer fejlesztése

a) Környezet-egészségügyi informatikai rendszer fejlesztése

b) A kémiai és biológiai veszélyeztető tényezők időbeni észlelésére, azonosítására, valamint a környezet-egészségügyi következményekre való gyors reagálásra alkalmas rendszer kialakítása

c) Komplex környezet-egészségügyi felmérések készítése egyes településekre, kistérségekre, társadalmi rétegekre

3.3.7. Horizontális feladatok

a) Környezet-egészségügyi kutatás-fejlesztés (tématerületek: a légszennyezés, víz által közvetített betegségek, az éghajlatváltozás közvetlen és közvetett egészségügyi hatásai; terhelések az építmények belső terében; POP-ok hatásai, zaj, ionizáló és nem ionizáló sugárzások hatásai, genetikai fogékonyság vizsgálata a környezeti eredetű betegségek esetében; az élelmiszer-termelés láncolata; a gyermekeket érő egészségkárosító hatások; civilizációs és természeti eredetű katasztrófák egészségügyi hatásainak csökkentése)

b) Szemléletformálás (a levegőtisztaság-védelem, a talajszennyezettség, a hulladékkezelés, a vízminőség-védelem és az élelmiszer-biztonság területén; átfogó környezet-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági oktatási, nevelési és szemléletformálási feladatok; tájékoztatási és információs rendszerek fejlesztése)

Az előrehaladás mutatói:

- a káros környezeti hatásokra visszavezethető megbetegedési, halálozási adatok térbeni megoszlása és időbeni alakulása;
- levegőminőségi, vízminőségi, talajminőségi, zajterhelési (immissziós) adatok változása;
- az érzékeny társadalmi csoportok (gyermekek, idősek) környezeti okokra visszavezethető megbetegedéseinek alakulása;
- az élelmiszerek okozta megbetegedések számának alakulása és területi megoszlása;
- kereskedelmi forgalomba kerülő, kifogásolható minőségű élelmiszerek száma;
- a haszonállatok körében előforduló járványos megbetegedések száma.

3.4. Városi környezetminőség akcióprogram

Helyzetértékelés

A települési környezet az emberi civilizáció során létrehozott, a környezeti elemekkel, rendszerekkel, valamint a társadalmi-gazdasági folyamatokkal és a kultúrával szoros kölcsönhatásban alakuló rendszer. A települések megfelelő környezeti minőségének biztosítása kiemelt célkitűzés. Ennek megvalósítását nehezíti, hogy számos helyi és regionális környezeti problémának maguk a települések az előidézői. A városok a környező és a távolabbi területek természeti erőforrásait hasznosítják, miközben jelentős környezeti terhelést okoznak (pl. a szilárd és folyékony hulladékképződés, légszennyezés, biológiailag aktív felületek csökkenése). A települési környezet tehát önmagára és a tájra visszahatva alakítja az emberi életminőséget.

Magyarország lakosainak összesen mintegy 63%-a lakik városban. A főváros népessége - részben környezeti okokra visszavezethetően - csökken, az urbanizációs folyamat (különösen a falvak városiasodása, várossá válása) azonban továbbra is jellemző. A nagy népességszámú és népsűrűségű, összetett funkciókat ellátó településeken a környezeti problémák általában hangsúlyosabban jelentkeznek. Kialakulásuk gyakran szorosan összefügg a településfejlesztés és -rendezés kérdéseivel. A szerves fejlődésű, történeti településmaggal rendelkező, illetve az elmúlt 40-50 év fejlesztéspolitikájának következtében kialakuló települések, településrészek környezeti problémái számos esetben településszerkezeti problémákból fakadnak (pl. átszellőző csatornák beépítése, zöld gyűrű hiánya, zöldterületi ellátottság alacsony foka).

Ehhez kapcsolódnak a kommunális ellátás és településfenntartás, -üzemeltetés hiányosságai, illetve az egyéb hatótényezők, pl. a közlekedés szennyezőanyag-kibocsátása, a zaj- és rezgésterhelés. A város mint lakóhely, illetve az egyéb (pl. termelő, szolgáltató) funkciók között versenyhelyzet alakul ki, amelyben a város lakhatósága háttérbe szorulhat.

További feladatot jelent számos település esetében a belterületi vízrendezés megfelelő műszaki és fenntartási feltételeinek biztosítása, valamint a pincék, partfalak esetében az állékonysági problémák megoldása.

A városok környezeti minőségét meghatározó főbb tényezők a légszennyezés, a zajártalom, a városi zöldterületek megléte vagy hiánya, a lakóépületek állapota, illetve felhagyott ipari területek rehabilitációjának kérdésköre. A városokban a közúti közlekedés az összes szennyezőanyag-kibocsátás mintegy 50-60%-át teszi ki. A közúti közlekedés emissziójának csökkentését a társadalom környezettudatosságának emelésével, valamint a tömegközlekedési szolgáltatások színvonalának emelésével, forgalomcsillapítással, a kerékpáros és a gyalogos közlekedés feltételeinek javításával, az áruszállítás jobb szervezésével és lehetőség szerint a vasútra történő átteljesítésével lehet elérni. Olyan településpolitika kialakítása szükséges, amely csökkenti a gépjárműközlekedés igényét. A zajterhelés szintén egyre komolyabb, az egészséget is veszélyeztető tényező.

A városi közhasznú zöldterületek nagysága egyes helyeken nőtt az utóbbi években, de azokon a területeken, ahol a leginkább szükség lenne rájuk, nincs javulás. A városközpontokban gyakran nemhogy a fejlesztés, de a meglévő zöldterületek védelme sem megoldott. A területek gondozottsága és színvonala sem megfelelő. A megvalósított épített környezeti rehabilitációs programok eredményesek, de csak lassan pótolják a sok évtizedes mulasztást e téren. A városképvédelem még a mai napig nem kellőképpen biztosított. A települések terjeszkedése tovább folytatódik (lakóparkok, ipari parkok, bevásárló központok), s ez mind a település belső működése, mind a tájjal való szerves kapcsolata szempontjából számos kedvezőtlen hatással is jár.

Az Akcióprogram átfogó céljai:

- településszerkezet, -fejlesztés, -rendezés környezeti szempontból is megfelelő alakulásának elősegítése és a korábbi hibákból eredő környezeti problémák csökkentése;
- a belterületi vízrendezés helyzetének javítása;
- a városi zöldterületek védelme, arányuk növelése, állapotuk javítása;
- a közlekedési eredetű településkörnyezeti problémák mérséklése;
- az épített környezeti elemek, az épített és régészeti kulturális örökség megfelelő állapotának biztosítása.

Az Akcióprogram minden esetben a települési környezet állapotjellemezőinek javítását helyezi a középpontba annak érdekében, hogy elérje az emberi életkörülmények javulását, az elfogadható életminőséget a város minden lakója számára. Az Akcióprogram intézkedései emellett hangsúlyt kívánnak adni a településekhez kapcsolódó környezeti értékek megőrzésének.

A Városi környezetminőség akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.4.1. Környezeti szempontok érvényesítése a településfejlesztésben, -rendezésben és a korábbi hibákból eredő környezeti problémák csökkentése

a) *A városok peremén kialakult kedvezőtlen környezeti hatású folyamatok szabályozása (a városfejlesztés, területrendezés, területátörölés módszertani, pénzügyi, jogi szabályozásának fejlesztése; a városi, városkörnyéki zöldfelületek megőrzése; rekreációs célú erdőtelepítés)*

b) *A felhagyott városi iparterületek revitalizációja, a megmaradó iparterületek káros hatásának csökkentése (megszűnt iparterületek rehabilitációja; iparterületek áttelepítése; ipari telephelyek zöldterületi programja)*

c) *Felesleges utazást csökkentő várostervezés kialakítása, a közlekedési igények csökkentését szolgáló településszervezési kísérletek támogatása*

3.4.2. Városi zöldterületek védelme, arányuk növelése, állapotuk javítása

a) *Városi közparkok állapotának javítása, nagyságuk növelése elsősorban a sűrűn lakott zöldterület-hiányos városközpontokban (országos felmérés; fejlesztések; eszközbeszerzés; speciális, új funkciójú közterek, közparkok, játszóterek, sportolásra alkalmas területek kialakítása, rekonstrukciója)*

b) *A belterületi zöldfelületek védelme, beépítésük megtiltása, a káros hatásokat csökkentő képességük fenntartása (belső kertek, tetőkertek, intézményi kertek fejlesztése és rekonstrukciója)*

3.4.3. Közlekedési eredetű települési környezeti problémák csökkentése, elsősorban a városok sűrűn lakott területein

a) Átfogó közlekedéstervezés, -szervezés és -irányítás a városi belterületek és elsősorban a városközpontok forgalmának csökkentése érdekében (elkerülő utak építése, P+R rendszerek tervezése és kialakítása, kerékpárutak hálózatának kiépítése)

b) Városi és agglomerációs tömegközlekedés fejlesztése, minőségének számottevő javítása (beleértve a városi tömegközlekedés teljes integrációját, a közlekedési szövetségek létrehozását; intermodális csomópontok kialakítását; a járművek korszerűsítését, cseréjét; a fővárosi, helyi és környéki vasúti közlekedés fejlesztését)

c) Védelmi beruházások a káros hatások terjedésének megakadályozása érdekében, ezek között zajvédelmi műtárgyak, zajcsökkentő elemek építése

3.4.4. Épített környezeti elemek megfelelő állapotának biztosítása, az épített értékek védelme

a) Meglévő épületek, építmények állapotának javítása, elsősorban a lakófunkciójú területeken (városrészek rehabilitációs programjainak, közterületek rehabilitációjának támogatása)

b) Építészeti és műemléki értékek védelme, állagmegőrzése (történelmi településrészek rekonstrukciójának, helyi védelem alá helyezett épületek, utcaképek értékőrző felújításának támogatása)

c) A városkép védelme új, városképileg idegen, igénytelenül kialakított épülettípusok terjedése ellen a városok egészében, de elsősorban a történelmi városrészekben (szabályozás; tervezési segédletek; épület és építmény minták)

3.4.5. Tiszta, jó közérzetet segítő városi környezet biztosítása

a) Köztisztaság javítása, az eszközrendszer fejlesztése (pl. szelektív gyűjtés feltételeinek javítása)

b) Az utcakép javítása

3.4.6. Horizontális feladatok

a) Kutatás-fejlesztési feladatok (tématerületek: a légköri folyamatok, a légkörben végbemenő anyagmozgások és anyagátalakulások, légszennyezőanyag-terjedési modellek kidolgozása; az épületek tervezési módszereinek fejlesztése pl. öko-hatékonyság, életciklus-elemzés segítségével; környezetkímélő közlekedési rendszerek kialakítása; a fenntartható fejlődés települési és térségi modelljének kialakítása)

b) Szemléletformálás (a köztisztaság javítása, a közlekedési szokások alakítása)

Az előrehaladás mutatói:

- terheléseknek a határértékekhez való viszonya;
- a terhelések csökkentése érdekében tett intézkedések (pl. megépített új elkerülő utak, zajvédelmi létesítmények, zöldterületi ellátottság alakulása, közparkok mérete és száma, forgalomba állított kis fajlagos szennyezőanyag-kibocsátású tömegközlekedési járművek száma és aránya), valamint ezek terheléscsökkentő hatása;

- a kedvező változásokkal érintett terület nagysága, lakosok száma;
- megfelelő állapotúnak tekintett létesítmények, területek, eszközök aránya;
- a járműpark környezetvédelmi vonatkozású minőségi jellemzői, átlagéletkora;
- a helyi és helyközi tömegközlekedés részesedése a közlekedési módokon belül;
- a helyi és helyközi tömegközlekedés utas-km változása;
- a helyi és helyközi tömegközlekedési hálózat hosszának változása, az egyes közlekedési módokat (vasút, közút) részletezve;

- a helyi és helyközi tömegközlekedés kihasználtsági mutatói;
- a kerékpáros közlekedés részesedése a közlekedési módokon belül;
- a kerékpárutak hosszának változása;
- a szelektív hulladékgyűjtés arányának és szolgáltatási feltételeinek alakulása;
- a környezeti problémák, a környezeti okokra visszavezethető megbetegedések gyakoriságának alakulása.

3.5. Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem akcióprogram

Helyzetértékelés

Magyarország jellegzetes természetföldrajzi adottságai sokszínű tájak és gazdag természetes élővilág kialakulását tették lehetővé, melyek a Kárpát-medencén belül egyedi bioregionális egységet képeznek (pannon régió). Természeti örökségünk további értékes elemei földtani-felszínalaktani értékeink, a különböző földtörténeti korokban és képződési feltételek mellett létrejött kőzettípusok, a kőzeteket alkotó ásványok, az ősmaradványok, valamint a felszínformáló erők hatására kialakult egyedi formák, formaegyüttesek és barlangok. Az évezredes emberi tevékenység hatására a táj arculata, a természetes élővilág és életfeltételei jelentős mértékben változtak. A természetes és természetszerű élőhelyek kiterjedése a töredékére csökkent. Számos hazai növénytársulás és a hazánkban megtalálható fajoknak megközelítően 20-25 százaléka veszélyeztetetté vált. Természeti értékeink nemzetközi összehasonlításban ennek ellenére még most is kiemelkedő értéket képviselnek. A gazdasági tevékenység fellendülésével ugyanakkor tovább növekszik a zöldmezős beruházások száma és kiterjedése, és fellendült az új utak, autópályák építése.

A biológiai sokféleség megőrzése és a hazai tájak védelme érdekében kiemelt feladat ezért a megfelelő területhasználati szerkezet kialakítása, a természeti rendszerek körültekintőbb, a terhelhetőséget meg nem haladó használata, működésük védelme és helyreállítása, melyet a társadalom és gazdaság kiegyensúlyozott fejlődésével összehangolt módon kell megvalósítani.

Az Akcióprogram egyik legfontosabb célkitűzése, hogy az Európai Unió elfogadott szakmapolitikájával összhangban a táj- és természetvédelmi szempontrendszer beépüljön az egyes természeti erőforrásokat hasznosító ágazatok működésébe, illetve, hogy az erőforrások hasznosítását a fenntarthatóság követelményeinek megfelelően szabályozza. A természetvédelem korai, "rezervátum" szemléletét egy modern, dinamikus természetvédelmi megközelítésű természethasználatnak kell felváltania, miközben a különleges értékek körül kialakított védett területeket - rezervátumokat - meg kell őrizni. Ezt a célt - a védett természeti területek hálózatát, a védőövezeteket, a természeti területeket, a Natura 2000 területeket, az ökológiai (zöld) folyosókat és a természetközeli területeket is magába foglaló - nemzeti ökológiai hálózat, mint teljes körű rendszer átfogó védelmével szükséges biztosítani. Az említett területi védelmen túl nagy nemzeti programjaink, így pl. a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program, a Nemzeti Erdőstratégia, az EU Víz Keretirányelvének hazai megvalósítása együttesen biztosíthatja majd hazánk természeti értékeinek, tájainak hosszú távú megőrzését. Mind a területi védelem, mind az ágazati programok segítségével el kell érni, hogy a tervezési időszak alatt számottevően mérséklődjön, illetve megálljon a fajok, élőlényközösségek, élőhelyek és tájak sokféleségének csökkenése.

A genetikailag módosított szervezetek felhasználása, az így készült termékek elterjedése új természet- és környezetvédelmi kihívást jelent a jövőben. A géntechnológiai tevékenységek hatásai, az azokból származó természeti, környezeti és egészségi kockázatok a jelenlegi ismeretek alapján alig becsülhetők, ezért az elővigyázatosság elvének a lehető legszigorúbb érvényesítésére van szükség. A megfelelő intézkedések meghozatala nemcsak a biológiai sokféleség megőrzése, hanem a környezetbiztonság, az élelmiszerbiztonság és általában a mezőgazdaság területén is feladatokat jelent.

Az Akcióprogram átfogó célja

Az Akcióprogram átfogó célja a természeti rendszerek és értékek megóvása, a biológiai sokféleség megőrzése, a természeti erőforrások fenntartható használata, valamint a társadalom és a környezet harmonikus kapcsolatának kialakítása.

A Biológiai sokféleség védelme akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.5.1. A biológiai sokféleség és az élettelen természeti értékek megőrzése

a) Védett természeti terület-hálózat kialakításának folytatása

b) Védett természeti területek állapotának megőrzése, javítása, kezelési tervek kidolgozása, természetvédelmi kezelés és fejlesztés, élőhely- és tájrehabilitáció, szolgalmi, vagyoni és vagyonkezelői jogi feladatok

- c) A biodiverzitás megőrzése, átfogó programok működtetése
 - d) Nemzeti Biodiverzitás Stratégia és Akcióprogram, nemzeti ökológiai hálózat védelme és fejlesztése, természeti területek jegyzékének összeállítása, genetikailag módosított szervezetekkel kapcsolatos feladatok, NAKP kapcsolódó feladatai
 - e) Veszélyeztetett fajok állományának megőrzése
 - f) Veszélyeztetett fajok védelmi tervének kidolgozása és megvalósítása, területi védettségtől független programok
 - g) Barlangok és földtani felszínalaktani értékek megőrzése
 - h) Állatvédelem
- 3.5.2. Natura 2000 hálózat kialakítása
- a) A különleges madárvédelmi területek kijelölése
 - b) A különleges természetmegőrzési területek felmérése és kijelölése
 - c) A Natura 2000 területek fenntartása
- 3.5.3. Nemzetközi természetvédelmi egyezményekből fakadó kötelezettségek teljesítése
- a) A washingtoni egyezmény (CITES), illetve a 338/97/EK rendelet hazai végrehajtása
 - b) A ramsari egyezmény hazai végrehajtása
 - c) A világörökség egyezmény végrehajtása
 - d) A bonni egyezmény hazai végrehajtása
 - e) A berni egyezmény hazai végrehajtása
 - f) A biológiai sokféleségről szóló egyezmény hazai végrehajtása
- 3.5.4. Horizontális intézkedés
- a) Intézményfejlesztés
 - b) A természetvédelem társadalmi elismerésének növelése
 - c) Természetvédelmi információs és nyilvántartási rendszerek fenntartása és fejlesztése
 - d) Szemléletformálás
 - e) Védjegyrendszer kialakítása, működtetése
 - f) Természetvédelmi célú K+F
 - g) Természetvédelmi célú monitorozás

Az előrehaladás mutatói:

- a vadon élő növény- és állatfajok, élőhelyek és életközösségek ökológiai állapotának változása a Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer és a tematikus természetvédelmi monitorozó rendszerek kiértékelte adatai alapján (különös tekintettel az erdők, védett és veszélyeztetett fajok és élőhelyek állapotára);
- a speciális védelmi programban érintett veszélyeztetett fajok és élőhelyek száma;
- a természetvédelmi célú rehabilitációs és rekonstrukciós projektek megvalósítása (típus, terület és jelentőség szerint, pl. szentély jellegű holtágak, vizes élőhelyek rehabilitációs programja);
- a tájhasználat változása;
- a felszámolt és rendezett engedély nélküli anyagnyerő helyek és hulladéklerakók száma;
- az elkészült egyedi tájérték kataszterek száma és a felmért terület nagysága;
- az invázióval borított területek csökkenésének mértéke;
- a felújított gyűjteményes kertek száma és területe;
- védett természeti területként nyilvántartott területek számának, kiterjedésének alakulása (szinten tartás, növelés);
- az ex lege védett természeti területek és értékek nyilvántartott számának és állapotának alakulása;
- az engedélyezett géntechnológiai tevékenységek száma, az ellenőrzések száma, az engedélynek megfelelően végzett tevékenység aránya.

A biológiai sokféleség védelmére és a tájvédelemre vonatkozó részletes helyzetértékelést, koncepciót, célokat és feladatokat az NKP-II részét képező második Nemzeti Természetvédelmi Alapterv tartalmazza.

3.6. Vidéki környezetminőség, terület- és földhasználat akcióprogramja

Helyzetértékelés

Az utóbbi évtizedekben bekövetkezett nagymértékű urbanizáció ellenére a hazai lakosság csaknem 40%-a 10 000-nél kevesebb lélekszámú településen él. Ezek a települések képviselik az összes település csaknem 95%-át. Az itt élők megélhetésében a mező- és erdőgazdálkodás hagyományosan fontos, esetenként meghatározó szerepet tölt be. A kilencvenes éveket megelőző évtizedekben az intenzív, iparszerű, nagyüzemi mezőgazdasági művelési rendszerek a vidéki környezetben több káros és visszafordíthatatlan környezeti folyamatot indítottak el. Az iparosítás keretében folytatott külszíni bányászat és a külterületekre települt ipar is okozott helyi területhasználati és környezetvédelmi problémákat. A vidéki települések kommunális és egyéb ellátottsága ugyanakkor elmaradt a városokétól. A vidéki környezetminőség főbb problémái - a talajok savanyodása, a felszín alatti vizek nitrátosodása, a talaj és a felszín alatti vizek szennyeződése, az erózió és defláció felerősödése, a faállomány-veszteség és az erdőpusztulás, a tájsebek, valamint a felhagyott és elhanyagolt területekkel kapcsolatos egyéb gondok (pl. gyomosodás) - az említett terület- és földhasználati gyakorlattal összefüggésben alakultak ki. Mindezek ellenére a vidéki települések helyzete a környezeti minőséget és az erőforrásokban való gazdagságot tekintve (pl. levegőtisztaság, csend, a tájak egyedisége és változatossága, üzemelő és távlati ivóvízbázisok, megújuló természeti erőforrások) többnyire jobb, mint a nagyobb városoké.

Tekintettel a mezőgazdasági tevékenységek gazdasági, környezeti és társadalmi-szociális hatásaira és teljesítményeire, az agrárpolitika, a területfejlesztés, a környezet- és a természetvédelem, valamint a vízügy közötti együttműködés fejlesztésével Magyarországon is erősíteni kell a vidék népességmegtartó erejét és meg kell teremteni fenntartható fejlődésének feltételeit. Ez összhangban áll az Európai Unió vidékfejlesztési politikájával is, amely a mező- és erdőgazdaság mellett az Unió közös agrárpolitikájának egyik alappillére. A vidékfejlesztés magába foglalja mindazon tevékenységeket, amelyek a vidéki térségeken élő lakosság életkörülményeinek javítását a helyi adottságokkal, a környezet-, a természet- és a tájvédelem érdekeivel összhangban szolgálják.

Kiemelt cél Magyarország egyik legfőbb természeti értékének, feltételesen megújuló természeti erőforrásának, a termőföldnek a védelme és termőképességének megőrzése. Fejleszteni szükséges az integrált (ökonómiai és ökológiai) területhasználati tervezést. Elő kell mozdítani a fenntartható fejlődés követelményeivel összhangban lévő földhasználati szerkezet és gyakorlat kialakítását. Össze kell hangolni az általános és a különböző ágazati programok, tervek földhasználatra vonatkozó koncepcióit és tervdokumentumait.

Magyarország természeti adottságai, valamint az éghajlatváltozás előre jelzett következményei miatt kiemelt figyelmet kell szentelni az aszály elleni küzdelemnek, összhangban a hazánk által is ratifikált, "az elsivatagosodás és aszály elleni küzdelemről" szóló ENSZ egyezményben foglaltakkal.

A fenti célokhoz kapcsolódnak:

- a földtani közeg védelmét szolgáló kutatások (átfogó földvédelmi stratégia kidolgozása, érzékenységi és terhelhetőségi vizsgálatok a környezeti károk megelőzése érdekében, a talajok szennyezettségi állapotának értékelése, egy új, az EU követelményeknek megfelelő földértékelési rendszer bevezetése és alkalmazása),
- a talaj és az ásványi nyersanyagok racionális használata,
- a természetkímélő termelési módszerek újraélesztése, illetve kifejlesztése (pl. ökológiai gazdálkodás; védett területek és azok védőzónájának ésszerű, természetkímélő, mezőgazdasági hasznosítást elősegítő gazdálkodási formáinak kidolgozása és bevezetése).

A vidék megtartóerejének növelését szolgálja a falusi turizmus kibontakoztatása is. Ennek érdekében az intézményrendszer fejlesztése és a lehetőségek népszerűsítése a legsürgetőbb feladat.

Az Akcióprogram átfogó célja

Az Akcióprogram átfogó célja a területfejlesztés, az agrárpolitika és a környezetpolitika megfelelő összehangolásával elősegíteni a vidék természeti és kulturális értékeinek védelmét, valamint a természeti erőforrások fenntartható használatát úgy, hogy az a vidéken élők számára egyúttal megfelelő megélhetési színvonalat és infrastrukturális ellátottságot biztosítson.

A Vidéki környezetminőség, terület- és földhasználat akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.6.1. Talajvédelem

a) Racionális területhasználat

b) A talajvédelemmel kapcsolatos jogi és programalkotási feladatok, valamint talajvédelmi információs és monitoring rendszer

c) A termőtalajok védelme és termőképességének fenntartása

3.6.2. A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program horizontális és zonális programjai, valamint a kapcsolódó intézkedések

a) A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) megvalósítása, fejlesztése (Agrár-környezetgazdálkodási alapprogram, Integrált gazdálkodási, Ökológiai gazdálkodási, Extenzív gyephasznosítási, Vizes élőhely-hasznosítási, Az Érzékeny Természeti Területek hasznosítását biztosító (társági) célprogramok, valamint képzési és demonstrációs programok)

b) Természetközeli erdőgazdálkodás területi arányának növelése

c) Gazdasági célú (a természetvédelem hatálya alá nem eső) gyeppek felmérése és támogatási rendszerének kialakítása

d) Óshonos haszonállatok tartásának támogatása

e) A vidék megtartó erejét és a fenntartható fejlődést szolgáló vidékfejlesztési tervezés elterjesztése és támogatása

f) Az ökotermékek piacának fejlesztése (az ökotermékek előállításának, minősítési rendszerének és piacra kerülésének támogatása, az ökotermékek fogyasztásának elősegítése)

3.6.3. A falusi turizmus feltételeinek javítása

a) A falusi turizmus intézményrendszerének és programjainak fejlesztése

b) A hagyományos kézműves és háziipari technológiákon alapuló mesterségek megőrzésének és gyakorlásának támogatása

3.6.4. Horizontális intézkedések

a) A földtani közeg és a talaj védelmét szolgáló kutatások (részletes környezetföldtani felmérés és átfogó földvédelmi stratégia kidolgozása; érzékenységi, szennyezettségi és terhelhetőségi vizsgálatok; szennyezőforrások számbavétele)

b) A fenntartható mezőgazdasággal kapcsolatos K+F (éghajlati tényezőkből fakadó termelési kockázatok csökkentése alkalmazkodó természeti és tenyésztési eljárások kidolgozásával; környezet- és természetkímélő termelési módszerek, rendszerek tudományos megalapozása és elterjesztése)

c) Szemléletformálás (szaktanácsadási rendszer bővítése a környezet- és természetkímélő földhasználati eljárásokról; falugazdászok továbbképzése; a falusi turizmus ismertségének növelése)

Az előrehaladás mutatói:

- a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program támogatásában részesülő földterületek
 - = területi kiterjedésének alakulása,*
 - = művelési ág szerinti megoszlása,*
 - = az ország mezőgazdasági hasznosítású területeihez viszonyított aránya,**
- a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program által folyósított támogatások összegének alakulása, valamint e támogatások aránya a jövedelemforrások megoszlásában,*
- a programokban résztvevő gazdálkodók száma.*

3.7. Vizeink védelme és fenntartható használata akcióprogram

Helyzetértékelés

Magyarország természeti, vízrajzi és földrajzi elhelyezkedése miatt sajátos vízháztartási viszonyokkal rendelkezik. Az ország egy főre jutó felszíni vízkészlete a legnagyobbak közé tartozik Európában, azonban a készletek térbeli és időbeli eloszlása nem illeszkedik az igényekhez. Ennek következtében jelentős árvízi és aszály okozta konfliktusok, illetve károk fordulhatnak elő. Meghatározó jelentőségű, hogy a felszíni vízkészletnek 96%-a külföldről származik, minőségét ezért nagymértékben a határokon kívüli terhelések határozzák meg.

A szennyvíztisztítási programok előrehaladása, illetve a közép-kelet-európai gazdasági struktúraváltás következtében, valamint a nagy hígítási kapacitásnak köszönhetően nagy folyóink vízminősége elfogadható. Kisvízfolyásaink állapota rosszabb, mert a terhelések esetenként lényegesen meghaladják az öntisztuló képesség mértékét. A felszíni vizek minőségi állapotát (csökkenő okozati sorrendben) a tisztítatlan szennyvizek miatti mikrobiológiai, a főként külföldi eredetű tápanyagháztartási, valamint oxigénháztartási jellemzők, és végül a szerves és szervetlen mikroszennyezők határozzák meg. Gyakori a külföldről származó, általában súlyos, havária jellegű szennyezések előfordulása. Állóvizeink és tározóink az eutrofizálódás eltérő mértékű jeleit mutatják. Az ökológiai vízigény biztosítása is egyre fokozottabb figyelmet igényel.

Az ország ivóvízellátása meghatározó mértékben a felszín alatti vízbázisokra épül és ez a jövőben is így marad. A felszín alatti vizek minőségét, az üzemelő és a távlati ivóvízbázisokat sok térségben a pontszerű (szennyvízszikkasztás, állattartó telepek, illegális, illetve szakszerűtlen kialakítású hulladéklerakók szivárgó vizei) és a helytelen műtrágyahasználat, illetve a légköri kiülepedés okozta diffúz szennyezőforrások, elsősorban a nitrátosodás előidézésével veszélyeztetik. Teljes körű felmérések hiányában az országos kép csak mozaikosan ismert, mérési adatok a működő vízbázisok kitermelt vizének minőségéről állnak rendelkezésre. Az ivóvízellátásra használt mélységi vizek egy részében a természetes eredetű anyagoknak (arzén, bór, szervesanyag, ammónium, vas és mangán) az ivóvízben megengedhetőnél nagyobb koncentrációi fordulnak elő. Jó minőségűek a partiszűrűsű és a karsztvízbázisok vizei. A vízkészletek védelme érdekében fontos szempont a beruházások vízbázisokat, vésztározókat és fakadóvízes területeket érintő elhelyezésének visszaszorítása.

A felszín alatti víz és a földtani közeg civilizációs eredetű szennyeződése a legtöbb esetben többéves folyamat, a veszélyeztetés hosszú ideig fennáll, a természetes úton való lebomlás számottevő mértékben csak a szennyező anyagok egy csoportjánál következik be. Rejtett módon vannak jelen a felszín alatti környezetben, ezért felismerésük és azonosításuk célirányos diagnosztikai módszerek alkalmazását igényli.

Az Akcióprogram átfogó céljai:

- a Víz Keretirányelv ütemezett hazai feladatainak időarányos végrehajtása;
- az üzemelő és távlati vízbázisok, valamint a kiemelt vízvédelmi területek védelme;
- az ésszerű vízhasználat és a szennyezéscsökkentő technológiák széles körű elterjesztése;
- a települési szennyvíz kezelésének fejlesztése, figyelembe véve a település sajátosságait (pl. méret, gazdaságos csatornázhatóság);
- a kommunális szennyvíziszapok hasznosítási arányának növelése;
- a felszín alatti vízkészletet veszélyeztető környezetkárosodások felszámolása;
- diffúz (nem pontszerű) szennyezések csökkentése (átfogó tárcaközi és a környezeti elemeket átfogó programokkal).

A Vizeink védelme és fenntartható használata akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.7.1. A Víz Keretirányelv ütemezett hazai feladatainak időarányos végrehajtása

a) Jogharmonizációs feladatok, a víztestek kijelölése, állapotjellemezése, a vízhasználatok gazdasági elemzése, vízgyűjtő-gazdálkodási tervek készítése

b) A terhelhetőség egyedi meghatározása és ellenőrzése befogadó szakaszokra, illetve vízgyűjtőterületekre

c) A jogérvényesítés erősítése, az EU előírások betartásához szükséges intézményrendszer fejlesztése

3.7.2. Felszíni vizek vízgyűjtő szemléletű vízminőség-védelmének fejlesztése

a) Települések szennyvízelvezetésének és -tisztításának fejlesztése, amely kiterjed a meglévő csatornahálózatra kapcsolt lakások számának növelésére, a Nemzeti Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program ütemezett feladatainak végrehajtására, az iszapkezelési technikák és ártalommentes elhelyezés szabályozására és fejlesztésére, a szennyvizek természetközeli tisztításának és helyben tartásának fejlesztésére, valamint a környezetkímélő egyedi szennyvíztisztítási/elhelyezési kísérleti-művelet támogatására

b) Diffúz (nem pontszerű) szennyezéscsökkentési feladatok megoldása tárcaközi (és a környezeti elemeket átfogó) programokkal

c) Komplex vízvédelmi beruházások a kiemelten kezelt vízvédelmi területeken (Kis-Balaton, Balaton, nagy tavaink, Ráckevei (Soroksári) Duna-ág, Felső-Duna szakasz)

3.7.3. Felszín alatti vizek vízgyűjtő szemléletű mennyiségi védelmének fejlesztése

a) A felszín alatti vizek túlzott igénybevételének megakadályozását célzó jogi, műszaki, gazdasági szabályozások kidolgozása

b) Vízföldtani modellrendszer kiépítése és alkalmazása terhelhetőségi vizsgálatokhoz, a fenntartható termálvíz-gazdálkodás stratégiájának megalapozásához

3.7.4. Felszín alatti vizek vízgyűjtő szemléletű minőségi védelmének fejlesztése

a) A bekövetkezett, tartós környezetkárosodások felszámolása, az Országos Környezeti Kármentesítési Program (OKKP) ütemezett végrehajtása

b) Felszín alatti vizeket veszélyeztető szennyezőforrások (pl. üzemen kívüli, ellenőrizetlen kutak, kockázatos anyagok kibocsátásával járó ipari, mezőgazdasági, szolgáltatói tevékenységek, mezőgazdasági eredetű nitrátherhelések) szennyező hatásának csökkentése

c) Sérülékeny környezetű üzemelő és távlati ivóvízbázisok biztonságba helyezése (az Ivóvízbázis-védelmi Célprogram ütemezett végrehajtása)

3.7.5. Az ésszerű vízhasználat és szennyezéscsökkentő technológiák hazai gyakorlatának bővítése

a) Racionalizált vízhasználat széles körű elterjesztése

b) A vízszennyező anyagok felszíni vízbe bocsátásának csökkentése (az elérhető legjobb technikák meghatározása, a technológiai határértékek megállapítása, szennyezéscsökkentő programok kidolgozása és végrehajtása)

3.7.6. Horizontális intézkedések

a) A felszíni vízminőségi monitoring országos hálózatának fejlesztése és működtetése (beleértve az ökológiai állapot felmérését és a monitoringot is)

b) A felszín alatti vizek és a talajminőségi monitoring országos hálózatának fejlesztése és működtetése

c) Nemzetközi feladatok végrehajtása a határvizek és nemzetközi tavak védelme érdekében

d) Vizeink fenntartható használatával kapcsolatos K+F (egyebek között: szennyvíztisztítási technológiák és természetközeli módok, nagy tavaink komplex vizsgálata, modellrendszerek kidolgozása)

e) Tájékoztatás és szemléletformálás

Az előrehaladás mutatói:

- a felszíni és felszín alatti víztestek kiválasztott vízminőségi jellemzőinek változása;
- a felszíni vizek ökológiai állapotának alakulása;
- a felszín alatti víztestek kiválasztott ökológiai jellemzői;
- a megvalósult komplex vízvédelmi beruházások száma;
- biztonságba helyezett üzemelő és távlati ivóvízbázisok kapacitása;
- a megépített új csatornahálózattal és szennyvíztisztító teleppel ellátott települések száma, a bekötött lakások/lakosok száma;
- a hosszú távon csatornázatlan települések száma és a lakosok száma, ahol egyedi tisztítóberendezés alkalmazására került sor;
- a felszámolt szennyezőforrások száma, a környezetterhelés csökkenése;
- a hasznosított kommunális szennyvíziszap mennyisége, aránya;
- a kevésbé vízigényes technológiákra való átállások száma, a vízigény csökkenése;
- települési szennyvíztisztítók kapacitása és kapacitáskihasználtsága.

3.8. Hulladékgazdálkodási akcióprogram

Az előrehaladás mutatói

Az 1990-es években az összes hulladék mennyisége és átlagos veszélyessége csökkent, mindenképp a gazdasági szerkezetátalakulás és a termelés modernizációja következtében. A jövőben azonban a hulladék mennyiségi növekedésének elkerülése, a megelőzés is jelentős erőfeszítéseket és speciális intézkedéseket igényel. A képződő hulladékok jellemző kezelése a lerakás, a hasznosítási arány nem éri el a 30%-ot. A települési szilárd hulladéknak csak mintegy 2,5-3%-át hasznosítják anyagában, a szelektív gyűjtés alacsony aránya miatt. A több száz működő lerakó közül csak az utóbbi négy-öt évben létesült - mintegy 15%-nyi - lerakó felel meg a korszerű követelményeknek, összességében azonban - különösen az Európai Unió követelményekhez képest - továbbra is elmaradások tapasztalhatók. Az elvárások teljesítéséhez a technológiai fejlesztések mellett szemléletbeli változásra, illetve új ösztönzők bevezetésére is szükség van.

Az Akcióprogram alapját az Országos Hulladékgazdálkodási Terv jelenti, különös tekintettel az EU-konformitásra, valamint a megelőzés-hasznosítás-ártalmatlanítás célhierarchiájára. Kiemelt hangsúlyt kap a tervezettség és a hatékonyság javítása. A specifikus célok egy része az NKP-I és az NKP-II közötti folytonosságot teremti meg, mások 2003-ban jelennek meg először.

Az Akcióprogram átfogó céljai:

- a megelőzés és a hasznosítás fejlesztése a települési, illetve termelési hulladékok körében;
- az ártalmatlanítandó települési, illetve termelési hulladékok alacsony környezeti kockázatú kezelése;
- a tervezettség és a hatékonyság javítása a hulladékgazdálkodásban.

A Hulladékgazdálkodási akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.8.1. A megelőzés és a hasznosítás fejlesztése a települési hulladékok körében

- a) *A települési hulladékok keletkezésének megelőzése, csökkentése*
- b) *A települési hulladékok elkülönített begyűjtésének jelentős növelése*
- c) *Elkülönítetten gyűjtött települési hulladékok előkezelése és hasznosítása*
- d) *Biológiai úton lebomló szerves hulladék elkülönített kezelése, komposztálása, helyi hasznosításának elősegítése*

3.8.2. A megelőzés és a hasznosítás fejlesztése a termelő ágazatokban

- a) *A megelőzés és hasznosítás fejlesztése a veszélyes hulladékok körében*
- b) *Mezőgazdasági és élelmiszer-ipari biomassa program*
- c) *A megelőzés és hasznosítás fejlesztése a nem veszélyes hulladékok körében*
- d) *Kiemelt hulladékáramok programjai (csomagolás, ásványolaj, PCB, szárazelemek és akkumulátorok, gumiabroncs, gépjármű, elektronikai készülékek, egészségügyi hulladék, állati hulladék, növényvédő szerek)*

e) Építőipar hulladékainak hasznosítása

3.8.3. Az ártalmatlanítandó települési hulladékok alacsony környezeti kockázatú kezelése

- a) *Komplex regionális begyűjtő-kezelő rendszerek kialakítása*
- b) *Régi, felhagyott lerakók környezeti vizsgálata és rekultiválása*
- c) *A Fővárosi Hulladékhasznosító Mű korszerűsítése*
- d) *Települési folyékonyhulladék-kezelés korszerűsítése*

3.8.4. Az ártalmatlanítandó hulladékok alacsony környezeti kockázatú kezelése a termelő ágazatokban

- a) *Az országos veszélyeshulladék-kezelő hálózat létrehozása*
- b) *Egyéb, ágazati veszélyeshulladék-kezelési és -ártalmatlanítási programok*
- c) *Iparihulladék-ártalmatlanítási program*
- d) *Azbeszt-mentesítési program*

3.8.5. A tervezettség és a hatékonyság javítása a hulladékgazdálkodásban

- a) *A jogérvényesítés erősítése*
- b) *A jogi és a gazdasági ösztönző szabályozási rendszer teljessé tétele*
- c) *Hulladékgazdálkodási tervek összehangolása és támogatása*
- d) *Technikai és szakmai fejlesztés, oktatási-képzési programok*

3.8.6. Horizontális intézkedések

a) Hulladékgazdálkodással kapcsolatos K+F, amelynek fontos területei: a hulladékok káros hatása elleni védelem megalapozása (az újrahasználattal és az újrafeldolgozást elősegítő szelektív begyűjtési, elkülönítési és előkezelési fejlesztések; energetikai célú hulladékhasznosítás), veszélyes és nem veszélyes hulladékok képződésének mérséklésére vagy elkerülésére, hasznosítására, ártalmatlanítására alkalmazható korszerű technológiák kidolgozása

b) Szemléletformálás

Az előrehaladás mutatói:

- a keletkező hulladékok mennyisége;
- a keletkező hulladékok minősége (összetétele, veszélyessége);
- a szelektíven gyűjtött hulladék mennyisége, aránya;
- a hasznosított hulladék mennyisége, aránya;
- az ártalmatlanított hulladék mennyisége, aránya;
- a kezelő létesítmények üzembe helyezésével elért környezetterhelés-csökkenés.

3.9. Környezetbiztonság akcióprogram

Helyzetértékelés

A környezetbiztonsági tevékenység célja az előre nem látható környezeti havária/katasztrófa helyzetek kezelése és lehetőség szerint megelőzése. A katasztrófák két fő csoportja a természeti és a civilizációs okok miatt bekövetkező események. A természeti katasztrófák a Föld anyag- és energiafolyamatai dinamikájának velejároi (árvíz, földrengés stb). Ezek az események nem előzhetők meg, de a folyamatot erősítő egyes okok mérsékelhetők (a rendkívüli árvizek kártételeinek megelőzése érdekében pl. a területi lefolyás megfelelő területhasznosítással szabályozható), illetve intézkedésekkel a bekövetkező károk kiküszöbölhetőek, vagy legalábbis csökkenthetőek (pl. az előrejelzés, a megfigyelés és a tájékoztatás rendszerének kiépítésével, a károk megelőzését és elhárítását szolgáló felkészüléssel). A civilizációs katasztrófák sokfélesége a gazdasági tevékenységből származó ipari, közlekedési stb. katasztrófáktól egészen az építményomlás, tűzvész, közművek károsodása, járványok okozta katasztrófákig terjed. A természeti eredetű és civilizációs környezeti katasztrófák egyes esetekben összefüggenek, kiváltják és erősítik egymást.

Magyarország folyóvizeinek mintegy 96%-a az országhatáron kívülről érkezik, ezért a határon túli vízhasználatok, valamint az ismétlődő és haváriaszerű vízszennyezések alapvetően meghatározzák a hazai folyóvizek minőségét és környezetük ökológiai állapotát (pl. Szigetköz, Dráva vízlepcsői, Tisza). A Tiszán bekövetkezett ökológiai katasztrófa kiváltó oka is részben természeti, részben emberi eredetű volt (rendkívüli esőzés, emberi gondatlanság, a hatósági ellenőrzés gyengesége). A pusztító hatás ipari katasztrófaként lépett fel, de végső hatásában Magyarországon súlyos természeti katasztrófát idézett elő.

Az ipari katasztrófák környezetbiztonsági vonatkozásait áttekintve megállapítható, hogy jelenleg Magyarországon a vegyipar a legnagyobb kockázati tényező, de kiemelt jelentősége van a nukleáris környezetbiztonságnak is. A közlekedés és szállítás területén a mérgező vagy robbanásveszélyes anyagok szállítása jelent különös veszélyt.

Az Akcióprogram átfogó céljai:

Az Akcióprogram intézkedései a környezeti biztonság növelését, a kockázatot okozó veszélyeztetés megelőzését, illetve a bekövetkezett katasztrófák következményeinek hatékony enyhítését biztosító feltételek megteremtését célozzák. A katasztrófák kezelésében elsődleges a megelőzés, az elővigyázatosság és a károkozó felelősségének elve. Az Akcióprogram eredményessége szempontjából alapvetően fontos a társadalmi részvétel. A fentiek alapján az átfogó célok a következők:

- a környezetbiztonság stratégiai szintre emelése;
- a múltban bekövetkezett környezeti károkozások (haváriák) hatásainak elemzése;
- a környezeti katasztrófa helyzetek és veszélyek azonosítása;
- a környezeti kockázatok kezelése;
- horizontális feladatok a környezetbiztonság területén.

A Környezetbiztonság Akcióprogram specifikus és operatív célkitűzései

3.9.1. A környezetbiztonság stratégiai szintre emelése

a) A környezeti kockázatok figyelembevétele a gazdálkodás minden szintjén (környezetbiztonsági információs központ kialakítása, a veszélyes tevékenység fogalmának részletes jogszabályi rögzítése)

b) Az EU környezetbiztonsággal kapcsolatos jogalkotásának és a jogrendszer alkalmazási gyakorlatának magyarországi meghonosítása (a Nemzeti Környezetbiztonsági Stratégia kidolgozása, önkéntes eszközök, pl. környezeti teljesítményértékelés alkalmazása)

3.9.2. A környezeti katasztrófahelyzetek és veszélyek azonosítása

a) Természeti katasztrófák, pl. labilis partfalak okozta veszélyek elhárítási programjának folytatása, más természeti katasztrófák (pl. erdőtűz, szélvihar, földrengés) elleni védekezés összehangolása, fejlesztése

b) Veszélyes üzemek, technológiák, folyamatok, szállítási útvonalak feltérképezése, beleértve a közvetlenül vagy közvetve veszélyeztető külföldi tevékenységeket is

3.9.3. A környezeti kockázatok elemzése és kezelése

a) A környezeti kockázatok csökkentése szabályozási eszközökkel (munkabiztonsági, környezetirányítási rendszerek bevezetésének ösztönzése)

b) A jelentős kockázatot okozó tevékenységek alacsonyabb kockázati szintre történő átalakítása (vegyipari eljárások, vegyi anyagok alkalmazása, a kiegészítő nukleáris üzemanyagok, valamint más radioaktív anyagok kezelése és végleges elhelyezése)

c) Súlyos balesetek bekövetkezése kockázatának csökkentése - védelmi tervezési és településrendezési intézkedések bevezetése útján - a gazdaságosan nem mérsékelhető kockázatú veszélyes ipari üzemek környezetében

3.9.4. Horizontális feladatok

a) Környezeti károkozásból kialakuló válsághelyzetek kezeléséhez szükséges intézményrendszer kialakítása, illetve a meglévő intézmények tevékenységének összehangolása

b) Környezeti monitorozó/előrejelző rendszerek fejlesztése, beleértve a határon kívüli rendszerek kiépítésének támogatását, valamint a nemzetközi (NATO stb.) rendszerekkel való együttműködés biztosítását is

c) Innovációs és demonstrációs, valamint kutatás fejlesztési feladatok (legfontosabb K+F témakörök: a Nemzeti Környezetbiztonsági Stratégia tudományos megalapozása, a környezeti katasztrófák előrejelzése, az elhárítás hatékonyabb módszereinek, illetve a környezeti kármentesítési technológiák minősítési rendszerének kidolgozása, a kockázatbecslési módszerek fejlesztése)

d) Szemléletformálás, a hatékony társadalmi tájékoztatás módszertanának kidolgozása, a tájékoztatásra kötelezettek módszertani támogatása

Az előrehaladás mutatói:

- az önkéntes alapon megvalósított környezettudatos irányítási rendszerek, megállapodások, felmérések (ISO 14001, EMAS, környezeti teljesítményértékelés, környezeti jelentés stb.) száma és az EU megfelelő (átlagos) mutatójához való viszonya;

- veszélyeztető iparágakban a BAT színvonalú üzemek arányának növelése a csoporton belül;

- az azonosított, illetve átvilágított, a SEVESO II. EU irányelv hatálya alá tartozó felső küszöbértékű veszélyes üzemek számának alakulása és az általuk okozott társadalmi kockázat eltűrhető szinten tartása;

- tüzek okozta környezeti károk;

- a felhasznált veszélyes anyagok mennyiségének változása az egyes veszélyességi kategóriák és típusok szerint, valamint konkrét anyagoként, figyelembe véve a kezelés módját is;

- az életciklus elemzéssel forgalomba hozott termékek száma, aránya a forgalomba került összes terméken belül; a veszélyes, fel nem használt termékek visszagyűjtésének alakulása;

- a részletes környezeti kockázatfelmérés során magas kockázati kategóriába sorolt felszín alatti szennyezések alacsonyabb kockázati szintre történő transzformálása, részleges kármentesítés eredményeképpen.

4. A MEGVALÓSÍTÁS ESZKÖZEI ÉS INTÉZMÉNYRENDSZERE

4.1. A Program tervezésének és végrehajtásának felelősei és közreműködői

Az NKP-II az ország minden lakóját szolgáló program. A környezetpolitika megvalósítása a végrehajtásban érdekelt és abban közreműködő valamennyi szereplő összehangolt cselekvését igényli. Az NKP-II megvalósulásához elengedhetetlenül fontos az érdekeltek aktív közreműködése mind a tervezés folyamatában, mind a végrehajtás fázisában. Ez országos, regionális és helyi szinten is konstruktív párbeszédet, a javaslatok érdemi mérlegelését, figyelembevételét és érvényesítését teszi szükségessé. Ehhez meghatározott egyeztetési mechanizmusok kiépítésére és működtetésére van szükség.

A *közigazgatás* feladata, hogy a kitűzött középtávú környezetpolitikát végrehajtsa a társadalom környezetvédelmi igényeinek és érdekeinek megfelelő módon. A jelen dokumentumban lefektetett környezetpolitikát össze kell hangolni a gazdasági és területfejlesztési elképzelésekkel. A szubszidiaritás elvének megfelelően az önkormányzatok szerepét is erősíteni kell az NKP-II megvalósításában. Az önkormányzatoknak - környezetvédelmi feladataik ellátásán túlmenően - a regionális környezetvédelmi programok kidolgozásába és végrehajtásába is be kell kapcsolódniuk.

A környezetvédelmi problémák felszámolásához a *gazdasági élet szereplőivel* partneri viszonyt kell kialakítani. Támogatni szükséges a környezettudatos vállalati magatartás elterjedését, amely a vállalatok piaci pozíciójának javítását (versenyképesség javítása a takarékos erőforráshasználat stb. által) éppúgy szolgálja, mint a környezeti érdekeket.

A *tudományos élet szereplőinek* és az általuk képviselt kutatóhelyeknek, oktatási intézményeknek az NKP-II megvalósítása során a stratégiai feladatokban és a környezetvédelmi kutatásokban is kiemelt szerepet kell juttatni. Ezen intézményeknek a tisztább termelés, a fenntartható fogyasztási szokások elterjesztése, és a tágabban vett szemléletformálás területén is szerepet kell vállalniuk.

A környezetvédelmi kérdésekben érintett *nem kormányzati szervezetek, szakmai szövetségek és érdekvégséleti szervezetek* aktív bevonása kiemelt fontosságú a környezeti információkhoz jutás elősegítésében, a PR tevékenységben, a társadalmi kapcsolatok erősítésében, valamint a szaktanácsadásban. A fenti szervezetek kiváló fórumai a partnerközvetítésnek, elősegíthetik a tisztább technológiák elterjedését és a környezeti innovációt. Ezen szervezeteket és szakértőiket a kormányzati környezeti tervezésbe, a jogszabályok előkészítési és érvényesítési folyamatába is be kell vonni.

A környezetvédelem jogokat és kötelezettségeket egyaránt ró a *társadalomra*. Minden állampolgárnak joga van az egészséges környezethez. Az állampolgárok fogyasztóként ugyanakkor hozzájárulnak a környezeti problémák kialakulásához. A közösségi részvétel növekvő jelentőségét a környezetvédelmi feladatokban és a döntések meghozatalában a lokálpatriotizmus erősödése is igazolja. A közösségi részvétel helyi, regionális és országos szintű környezeti-igazgatási civil fórumait ezért meg kell teremteni az NKP-II végrehajtása keretében.

4.2. A megvalósítás lehetséges eszközei

A megelőzés elvét alapul véve a környezet- és természetvédelem leghatékonyabb eszköze a termelési és fogyasztási, szolgáltatási célú környezethasználati rendszerek környezethez alkalmazkodó, környezetbarát átalakítása. A kitűzött környezeti célok általában többféle - alkalmazhatóságában és költséghatékonyságában eltérő - beavatkozással, intézkedéssel érhetők el. Ezek közül a környezeti, társadalmi-szociális és a gazdasági értelemben bizonyíthatóan leghatékonyabb eszközöket kell kiválasztani. Egy-egy cél eléréséhez olyan eszköztárat kell kialakítani, amely a szemléletformálásra, a környezettudatosság növelésére, a tervezésre, a jogi szabályozás harmonizálására és hatékony végrehajtására, az önkéntes környezetvédelmi közreműködés jogi, gazdasági és egyéb módon történő ösztönzésére, valamint a megvalósítás nyomon követésére és ellenőrzésére is kiterjed. További fontos szempont, hogy az összetett eszközrendszer elemei jól átláthatók, egyszerűen alkalmazhatók és összehangoltak legyenek. A környezeti célok elérését szolgáló főbb eszközcsoporthoz a következők.

Környezeti szempontok integrációja a döntéshozásba és a szakmapolitikákba

A környezeti problémák megelőzéséhez, a megosztott felelősség és a szubszidiaritás elvének érvényesítéséhez elengedhetetlen feltétel a környezeti szempontok horizontális és vertikális integrációja. Az integráció javításával összefüggő főbb feladatok a következők:

- A környezeti integrációra vonatkozó előírások jogszabályi megfogalmazása és végrehajtása.
- A Stratégiai Környezeti Vizsgálat (SKV) bevezetése és alkalmazása a stratégiai döntések (tervek és programok) esetében.
- A központi költségvetés környezeti szempontú felülvizsgálata, a környezeti szempontok jobb érvényesítése.
- A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia megalkotása.
- A fenntarthatóság szempontjainak érvényesítése a területfelhasználásban, valamint a természeti erőforrások hasznosításában a terület- és településfejlesztési és -rendezési tervek, valamint az ágazati és egyéb tervek készítése során [pl. az ökológiai tájgazdálkodás elveire épülő térségi mintaprogramok megvalósítása, fenntartható fejlődési (táj)központok létesítése].

Közvetlen környezetvédelmi fejlesztések

A közvetlen környezetvédelmi fejlesztések és beruházások célja a környezeti terhelések, kibocsátások megelőzése, csökkentése. Magukban foglalják az új, valamint a bővítő, rekonstrukciós beruházásokat és a műszaki beavatkozásokat (pl. kármentesítések, környezetvédelmi infrastrukturális fejlesztések). A kiemelt jelentőségű és állami felelősségű területeken (pl. környezetbiztonság, környezet-egészségügy, környezeti tudatosság növelése, természetvédelem egyes területei) a közvetlen környezetvédelmi fejlesztések megvalósításában az állami tehervállalás meghatározó szerepet kell, hogy kapjon.

Közvetett környezetvédelmi célú fejlesztések

Idetartoznak azok az alapvetően gazdasági és infrastruktúra fejlesztési beruházások (termelési technológiák korszerűsítése, termelési költségek csökkentése, tömegközlekedés, energiahatékonyság fejlesztése stb.), amelyek megvalósítása egyben hozzájárul az erőforrások igénybevételének, a környezet terhelésének, a képződő hulladék mennyiségének, veszélyességének és a káros hatásoknak a csökkentéséhez. Ezek a beavatkozások elősegítik a gazdasági partnerek hatékonyságának és piaci/társadalmi megítélésének javítását. Ezt a folyamatot a környezeti szempontok horizontális integrációjával, a partnerekkel folytatott konstruktív együttműködés javításával is erősíteni kell.

Jogi és hatósági eszközök

A környezetvédelmi jogalkotás az elmúlt néhány évben elsősorban az alapvető szabályokat rögzítő, főleg törvényi szintű szabályozás korszerűsítésére, az EU követelményekkel megegyező vagy azokhoz közelítő előírások magyar jogrendbe illesztésére koncentrált. Ez a folyamat az NKP-II tervezési és végrehajtási szakaszában folytatódik. Főbb feladatai:

- Az EU megújuló szabályozásának nyomon követése és elemzése, a hazai környezeti érdekek időben történő beépítése.
- Az EU jogharmonizáció folyamatos biztosítása, a szükséges jogszabályok megalkotása.
- A programok céljainak eléréséhez szükséges egyéb jogszabályok megalkotása.
- A hatályos joganyag horizontális felülvizsgálata, az EU jogharmonizáció és a nemzetközi szerződések végrehajtása során létrejött új joganyag és a meglévő joganyag szerves illeszkedésének biztosítása.
- A nemzetközi egyezményeknek való megfelelés a joganyagban.
- Szerepvállalás a nemzetközi környezetvédelmi jog továbbfejlesztésében.

Fentiek mellett kiemelt feladat a hazai jogérvényesítés és a hatósági tevékenységek erősítése. Így többek között:

- Kapcsolódás az EU IMPEL-hez a jogszabályok végrehajtásának "legjobb gyakorlata" megvalósítása érdekében.
- Jogszabály-monitoring, a végrehajtás helyzetének eredményjelzése.
- A megfelelő szankciórendszerek (beleértve a bírságrendszereket is) kialakítása.
- A "megnevezni, megdicsérni, elmarasztalni" minősítés bevezetése.
- A hatóság munkahelyi és regionális feltételeinek javítása, a joggyakorlat egységességének biztosítása, a hatósági munkában résztvevők rendszeres továbbképzése, a kapacitások bővítése.

Közgazdasági eszközök

Az NKP-II céljainak elérése érdekében ki kell alakítani a környezet- és természetvédelmet támogató, a környezetterhelés számottevő csökkentését elősegítő gazdasági szabályozás (árszabályozás, adótörvények, támogatási rendszerek, egyéb eszközök) komplex rendszerét. A gazdasági szabályozásból ki kell iktatni az erőforrások értékét csökkentő, a természeti és az épített környezetet romboló, a felhasználókat hibásan orientáló elemeket és mértékeket.

A közgazdasági eszközök alapvető funkciója, hogy a használóval érzékeltessék a környezet igénybevételéből, terheléséből eredő társadalmi költségeket, és érvényesüljön a "szennyező fizet" elv. A közfeladatokra összegyűjtött forrásokból (adókból) ugyanakkor csak olyan tevékenységeket célszerű támogatni, amelyeknek kedvezőek a környezeti és a társadalmi hatásai. Ennek egyik fontos lépéseként többek között el kell készíteni a környezetszennyező tevékenységek állami támogatásának mértékét tartalmazó felmérést, amelyet a szennyezés csökkentésének érdekében társadalmi vitára kell bocsátani.

A gazdálkodás termelési teljesítményének szabályozását a piacra kell bízni (azok nem közpénzekből fedezendő teljesítmények), ám a gazdálkodási rendszerek kedvező ökoszociális teljesítményeit a társadalomnak közpénzekből is előnyös támogatnia. A közgazdasági eszközök alkalmazása a hagyományos jogi eszközökkel együtt lehet eredményes.

Egyes eszközök (pl. termékdíjak, környezetterhelési díjak, igénybevételi járulékok, adókedvezmények, támogatások) a gazdálkodók bizonyos körére normatív rendelkezések bevezetését igénylik, amelyhez kötelező jogi szabályozási háttér szükséges. Mások (pl. betétdíj, környezeti felelősségbiztosítás) bevezetését a gazdálkodó szervezetek vagy ezek csoportjai normatív állami vagy önkormányzati szabályozás nélkül is elhatározhatják.

A legnagyobb problémát okozó termékkörök hulladékgyártóipari problémáira alkalmazandó fontos módszer a gyártói felelősségen alapuló önfinanszírozó rendszer elterjesztése.

A közvetett gazdasági szabályozóeszközök közé tartoznak az önkéntes megállapodások. Ezek egyik lehetséges - a környezethasználó és a hatóság partneri kapcsolatát feltételező - formája az, hogy a gazdálkodó cég kötelezettséget vállal bizonyos környezetvédelmi követelmények teljesítésére, az általa meghatározott ütemezés szerint, s ezt a vállalását a hatóság jóváhagyja. Az önkéntes megállapodások elterjesztésének feltétele a vonatkozó jogi szabályozás kidolgozása és az intézményi feltételek javítása.

A környezetet terhelő különböző tevékenységek ún. külső költségeinek becslése, számbavétele a szabályozó eszközök módosításának és új eszközök bevezetésének, a támogatási rendszerek kialakításának egyik meghatározó alapja. Az NKP-II végrehajtásának időszakában egyre inkább alapozni kell a külső költségek belsővé tételére, a "szennyező fizet" elv minél hatékonyabb érvényesítésére. A közszolgáltatási díjak megállapításakor (pl. víz- és csatornadíjak, hulladékkezelési díjak) fokozatosan a teljes költségmegtérülés elvét kell alkalmazni.

A közgazdasági eszközökön belül fontos szerepet töltenek be az állami támogatási rendszerek. A környezetvédelem támogatási rendszerének korszerűsítése során általános feladat:

- Az adott programhoz, adott célhoz tartozó támogatási rendszerek összehangolása, egységes elvek, kiszámítható szabályok szerinti működtetése.
- A fejlesztések és beavatkozások magas színvonalú előkészítése.
- A hatékony és gazdaságos fejlesztések támogatási garanciáinak megteremtése és érvényesítése.
- Az NKP-II-ben szereplő új, illetve eddig nem támogatott célok elérésére szolgáló programok, intézkedések támogatási rendszerének kialakítása.
- A KAC támogatási politikájának reformja.
- A visszatérítendő, kedvezményes kamatozású támogatások arányának növelése.
- A kedvezményes hitelek szerepének növelése, a bankok bevonása a finanszírozásba.

A nem környezeti célú állami támogatások rendszerének felülvizsgálata mind környezetvédelmi, mind gazdasági és társadalmi szempontból szükséges. Azonosítani és számszerűsíteni kell a támogatásokat, majd meg kell vizsgálni azok hatásait a gazdaságra, a környezetre és a társadalomra. El kell érni, hogy az egyes támogatási rendszerek céljaikat környezetkímélő módon valósítsák meg.

Innováció és kutatásfejlesztés

A környezetpolitika megvalósításának kiemelten fontos eszköze a tudásbázis fejlesztése, a korszerű technológiák fejlesztése és elterjesztése. A környezeti K+F tevékenységek jövőbeni bővítésére és koordinációjának elősegítésére stratégia készül, megvalósításának főbb keretei az alábbiak:

Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok pályázati rendszere:

- *környezetvédelmi alprogram*: az OM szervezésében, kutatási és műszaki fejlesztési feladatokra, a tudományos és a vállalkozói szférát összefogó konzorciumok működésén alapuló nagy, átfogó projektekre,
- *ökológiai alprogram*: az OM szervezésében, alap- és alkalmazott kutatási feladatokra, konzorciumok működésén alapuló nagy, átfogó projektekre.

Országos Környezettudományi és Természetvédelmi Kutatási Pályázati Rendszer: a KvVM szervezésében, alkalmazott kutatási feladatokra.

Környezetvédelmi Műszaki Fejlesztési Pályázat: az OM-KvVM közös szervezésében, közepes nagyságrendű, rövid távon hasznosuló innovációk támogatására.

Tárcaközi K+F Programok indítása: az ágazatközi, komplex feladatok megoldását célzó, az érintett szervezetek által közösen meghirdetett és finanszírozott pályázatok, illetve átfogó projektek.

A tárcák kutatási programjai: a TAP-okban szereplő tárcafeladatok megoldására (KvVM, BM, ESzCsM, FVM, GKM).

Alapkutatási programok: MTA, OTKA

Az egy főre jutó hazai környezet- és természetvédelmi K+F ráfordítás jelenleg mintegy 1000 Ft/fő évente. A Kormány Tudomány és Technológiapolitikai Cselekvési Programja alapján a K+F források középtávon meghaladják a GDP 1,5%-át. Ezzel arányosan középtávon a környezetvédelmi K+F források megduplázódásával számolhatunk, évente mintegy 18,0 milliárd forinttal. Ennek alapján az állami szférában a finanszírozás bázisait jelentő pályázati rendszerek környezetvédelmi forrásainak arányos bővítése a feladat.

Az önkormányzatok és intézményeik környezetvédelmi teljesítményének javítása

Az önkormányzatoknak megkülönböztetett szerepe van az országos, regionális és helyi környezet- és természetvédelmi, valamint vízügyi feladatok megvalósításában. Az önkormányzatok törvényben szabályozott feladatain túlmenően a következő főbb témaköröket kell előtérbe helyezni:

- Az önkormányzatok környezetvédelmi információgazdálkodásának segítése a környezetvédelem regionális intézményrendszerén keresztül.
- Önkormányzatok társadalmi kapcsolatainak fejlesztésére irányuló programok támogatása.
- Önkormányzatok és intézményeik környezeti auditjainak és intézkedéseinek támogatása.
- Helyi fenntartható fejlődési programok kidolgozásának támogatása.
- A környezetvédelmi finanszírozás feltételeinek átfogó vizsgálata és a források biztosítása.

Termékek, szolgáltatások és vállalatok környezeti minősítése

A környezeti teljesítményre vonatkozó információk hiánya nem csak a környezettudatos fogyasztók számára jelent problémát, de a gazdasági szabályozók bevezetésének környezeti megalapozottságát is gyengíti. Ezt az információhiányt hivatott pótolni a környezeti szempontú termékminősítés, a felhasználók, vásárlók tájékoztatását szolgáló eszközök (pl. környezetbarát termék védjegy, ökocímke) alkalmazása, a termék környezeti paramétereit (energiafelhasználás, zajkibocsátás, újrahasznosítható, -használatos anyaghányad stb.) is feltüntető vásárlói ismertető. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a termékek életciklus elemzése és ennek közzététele.

A környezettudatos irányítási rendszert önkéntesen bevezető vállalatok nem csak azt vállalják, hogy programokat készítenek, intézkedéseket hoznak saját környezeti teljesítményük javítására, de azt is, hogy mindezekről a nyilvánosságot jelentések formájában tájékoztatják.

Környezeti információk

Az NKP-II tervezése és megvalósítása döntés-előkészítő tevékenységek és döntések sorozata. Dönteni csak megfelelő információk birtokában lehet. A környezetiadat-gazdálkodás magában foglalja a hazai statisztikai, közigazgatási és egyéb adatrendszereket, továbbá alapját képezi a nemzetközi adatszolgáltatási és jelentéstételi kötelezettségek színvonalas teljesítésének. A környezetiadat-gazdálkodás biztosítja az ágazati, regionális és települési szintű tervezéshez és hatósági munkához szükséges információk háttérét is. Az ágazati politikák környezeti szempontú értékelése folyamatában nagy jelentőségű, hogy megkezdődött a környezeti és gazdasági adatok integrálása.

Az NKP-II időszakában kiemelt figyelmet kell majd fordítani a környezeti terhelések alakulásának vizsgálatán túl a környezetállapot-változás komplex mutatóinak a kifejlesztésére és nyomon követésére. Az egyes környezeti terhelések csökkenése ugyanis még nem vezet a környezet egésze állapotának azonos mértékű javulásához. A biológiai sokféleség csökkenése, a természetes élőhelyek és vizek nem megfelelő ökológiai állapota azt mutatják, hogy további átfogó és célzott intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy a környezet egésze állapotja és minősége is megfelelő módon alakuljon.

A környezeti és a kapcsolódó gazdasági és társadalmi folyamatok mennyiségi és minőségi elemzésére alkalmas mutatórendszer igény szerinti megújítása és kialakítása - a program megvalósulásának nyomon követése mellett - a döntéshozók és az érdeklődők tájékoztatását szolgálja. A tájékozódást segíti az országos (környezeti információs központ) és a regionális környezeti adattárházak (területi szervek központjai) kialakítása a rendelkezésre álló informatikai lehetőségek kiaknázásával. Az NKP-II során megvalósítandó főbb feladatok:

- Egységes környezeti információrendszer országos hálózatának létrehozása (ideértve a kapcsolódó meta-adatbázisokat).
- A környezeti monitoringrendszer elégséges szintjének biztosítása, az immissziós mérőhálózat fejlesztése.
- Integrált környezetértékelési rendszer kidolgozása.
- Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer működtetése.
- A Víz Keretirányelv végrehajtását támogató térinformatikai rendszer kialakítása.
- Ágazatközi együttműködés kialakítása országos környezeti térinformatikai rendszer létrehozására.
- Az egyes ágazatok környezetterhelésének, és ezek tendenciáinak meghatározása. A statisztikai adatszolgáltatás szerkezetének fejlesztése, a fenntarthatóság mutatóinak nyomon követése.

Társadalmi részvétel és a környezeti információkhoz jutás

A környezeti döntések előkészítésében és a döntések végrehajtásában való társadalmi részvételt az EU elvárásai, az aarhusi egyezmény kötelezettségei, a hazai jogszabályok támogatják, de a társadalmi partnerek egyre növekvő mértékben igénylik is.

Az átfogó, aktuális adatokkal feltöltött, működőképes információs rendszer egyaránt háttérül szolgál a döntés-előkészítési, tervezési, szabályozási tevékenység eredményes elvégzéséhez, szükséges a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségek ellátásához és az állampolgárok, társadalmi szervezetek, csoportok, a tudományos és üzleti élet képviselői rendszeres és eseti tájékoztatásához.

A társadalmi részvétel ösztönzését szolgáló intézkedések:

- A környezeti információkhoz jutás javítása.
- A civil szervezetek és a lakosság bevonása az őket érintő döntések előkészítésébe.
- Praktikus eszköztárak összeállítása (a háztartások környezeti teljesítményének viszonyításához és ajánlások javító intézkedésekre).
- Civil szervezetek bevonása környezet- és természetvédelmi feladatok végrehajtásába, közreműködésük pénzügyi támogatása.
- A részvételre képesítés eszközrendszerének kialakítása (tájékoztatás, képzés).

Környezeti nevelés, oktatás és szemléletformálás

Ezen a területen az oktatási intézmények mellett a kulturális (pl. a műemléki, művészeti, közművelődési és közgyűjteményi) intézmények és szervezetek, a családok és társadalmi csoportok szerepe fontos. Valamennyi korosztályra jelentős hatással van a tömegkommunikáció és a reklámtevékenység. Támogatni kell a környezettudatos életvitelt, a fenntartható fejlődés eszméjét, a társadalomgazdaság-környezet összefüggésrendszerét és gyakorlatát bemutató közlemények, reklámok, műsorok előállítását és terjesztését. A szemléletformálás alapfeltétele, hogy az állampolgárok, döntéshozók és a gazdasági szféra szereplői tájékozottak legyenek a környezet állapotáról és a környezetvédelem szükségességéről, ezen túlmenően ismerjék az általuk is használt termékek környezeti, kémiai és biológiai kockázatait, hulladékkezelési következményeit, illetve az e kockázatok és következmények mérséklésének és kezelésének lehetőségeit.

4.3. A megvalósítás és ellenőrzés intézményrendszere

A végrehajtás szervezése

A korszakos környezetpolitika előrelátó, célorientált és integrált megközelítést, a különböző területi szintek és az ágazatok között egyeztetett tervezést, programkészítést és megvalósítást igényel. E szerteágazó feladat megoldásához nélkülözhetetlen a tervezés és végrehajtás intézményi hátterének kialakítása a megfelelő intézmények és monitoring rendszerek felállításával, illetve létrehozásával. A környezetpolitika megvalósíthatósága és a környezeti értékek megőrzése függ más fejlesztési törekvésekben meghatározott elképzelésektől is, ezért a környezetpolitika meghatározott céljait össze kell hangolni és be kell építeni a tervezési dokumentumokba és azok megvalósítási mechanizmusába.

A végrehajtás intézményrendszere

A programozás, azaz a végrehajtás szervezésének alapvető feladata a középtávú elképzelések gyakorlati megvalósításának menedzselése, a középtávú elképzelések (célok és programok) éves feladatainak meghatározása, azaz az ütemezés. Meg kell határozni az adott évre vonatkozó konkrét beavatkozásokat, az azok finanszírozásáért felelős intézményt, valamint a finanszírozás forrását.

A természetvédelmi, környezetvédelmi és környezetorientált feladatok többségének megvalósítása olyan feladat, amikor a célállapotok elérése több ágazat és érintett együttműködése révén valósítható meg. A közös középtávú környezetvédelmi célokat szolgáló feladatokat a kilenc tematikus akcióprogram rögzíti.

Az NKP-II kilenc tematikus akcióprogramjának összehangolására magas szintű *Tárcaközi Bizottságot* kell felállítani, amelynek tagjai a szakminisztériumok vezető tisztségviselői, valamint a regionális fejlesztési tanácsok delegáltjai. A Tárcaközi Bizottságnak kell döntenie évről évre a szakmai és a pénzügyi prioritásokról, valamint az eszközrendszer (jogi, közgazdasági, intézményi) összehangolt fejlesztésével kapcsolatos feladatokról. Az akcióprogramok kidolgozására létre kell hozni a benne foglalt feladatok megvalósításáért felelős és megvalósításában érdekelt szervezetek képviselőiből egy-egy albizottságot, amelyek elvégzik az éves programozást és a felelősök és források megjelölésével javaslatot tesznek az adott év megvalósítandó feladataira. A Program eredményes végrehajtása nem nélkülözheti az érdekeltek minél szélesebb körű bevonását sem. Az előbbieket miatt az albizottságok tagjai a tematikus akcióprogramok végrehajtásában érintett tárcák képviselői, a tudományos élet szereplői, önkormányzati delegáltak, gazdálkodói szövetségek tagjai, továbbá a civil szervezetek képviselői lehetnének.

Az éves végrehajtási tervek megvalósításába, illetve annak koordinálásába a minisztériumok dekoncentrált szerveit, valamint a regionális fejlesztési tanácsokat célszerű bevonni. Az albizottságok ajánlásai alapján a Tárcaközi Bizottság javaslatot készít elő a finanszírozás leghatékonyabb megosztására, és gondoskodik az NKP-II feladatainak a költségvetésben és az NKP-II éves előrehaladási és végrehajtási tervében történő szerepeltetéséről. A Tárcaközi Bizottság évente tájékoztatást ad az Országos Környezetvédelmi Tanács részére az NKP-II előrehaladásáról, végrehajtási tervéről.

A fenti szervezeti forma, illetve működés előnye, hogy anélkül segíti elő a több szerv, intézmény együttműködését igénylő feladatok horizontális tervezését és finanszírozását, hogy lényeges intézményi fejlesztéseket kellene alkalmazni. Összhangot teremt az egyes intézmények által megvalósítandó feladatok között, megjelölve a finanszírozási terheket is. A világosan kitűzött, számszerűsített célok és feladatok a törvényi előírásoknak (1995. évi LIII. tv.) megfelelő módon az éves központi költségvetésben egyértelműen megjeleníthetők.

A tematikus akcióprogramok kidolgozásának és végrehajtásának felelősei és közreműködői

TAP	1. Környezeti tudatosság növelése	2. Éghajlat-változás	3. Környezetegészségügy és élelmiszer - biztonság	4. Városi környezetminőség	5. Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem	6. Vidéki környezet - minőség, terület- és föld-használat	7. Vizeink védelme és fenntartható használata	8. Hulladék-gazdálkodás
BM	X			X		X	X	X
Esélyegyenlőség-TNM	X							
ESzCsM	X	X	X	X		X	X	X
EU-TNM				X		X		
FMM	X							
FVM	X	X	X	X	X	X	X	X
GKM	X	X	X	X	X	X	X	X
GYISM	X		X					
HM	X						X	
IHM								
IM								
KüM								
KvVM	X	X	X	X	X	X	X	X
MEH	X							
NKÖM	X			X	X	X		
OM	X							
PM	X	X	X	X	X	X	X	X
KSH	X							
Önkormányzatok	X	X	X	X	X	X	X	X
Háztartások	X	X	X	X	X	X	X	X
Gazdálkodók	X	X	X	X	X	X	X	X
Szakmai, tudományos és civil szervezetek	X	X	X	X	X	X	X	X

X Felelős

X Közreműködő

A fenti táblázatban bemutatott felelősök és közreműködők adják a Tárcaközi Bizottság keretében működő tematikus albizottságok felelőseit és tagjait. Ezen albizottságokban folyik majd a tervező munka és az egyeztetés. A felelősök mandátuma az adott akcióprogram esetében a koordináció és az előterjesztés joga a Tárcaközi Bizottság részére. Azon esetekben, ahol két tárcát is megjelöl a táblázat, ott az adott minisztériumok megosztott, azonos jogokat és köteleességeket kapnak.

Az előrehaladás mérése és ellenőrzése

Az NKP-II és tematikus akcióprogramjai tartalmazzák a nemzeti középtávú környezetpolitika legfontosabb céljait és feladatait. Az NKP-II legfontosabb környezetpolitikai küldetése a számszerűen kitűzött környezeti célállapotok elérése, valamint a tematikus akcióprogramokban kitűzött specifikus és operatív célokból levezetett beavatkozások megvalósítása. A Program előrehaladásának monitorozó rendszere segíti elő annak nyomon követését, hogy a kitűzött feladatok megvalósítása milyen mértékben és módon biztosítja a megfogalmazott fő célok elérését. Olyan információbázisra van szükség, amely jelzi, hogy a meghatározott feladathalmaz hozzájárult-e a környezeti elemek mennyiségében és minőségében középtávon kitűzött célok eléréséhez.

A második Nemzeti Környezetvédelmi Program az Országgyűlés által történő elfogadása után lép életbe. Az NKP-II-ben megfogalmazott feladatok végrehajtásának koordinálása a Kormány feladata. A Kormány a feladatok ütemezett megvalósítása érdekében - a költségvetés tervezésének ütemével összhangban - *éves előrehaladási jelentéseiben és végrehajtási tervekben* rögzíti az aktuális feladatokat és azok megvalósításának "biztosítékait", valamint a költségvetési törvény végrehajtásáról szóló zárszámadással összhangban értékeli a Program előrehaladását az előző végrehajtási időszakban. Az előrehaladás vizsgálatának másik fontos célja az aktualizálás, amely rámutat az ütemezésben vagy a súlypontokban szükséges módosításokra. E dokumentum képezi majd a törvényben előírt kétévenkénti beszámoló és ellenőrzés alapját.

Az éves előrehaladási jelentést és a végrehajtási terveket a tematikus akcióprogramokért felelős albizottságok készítik elő. Az előkészítés keretében a Tárcaközi Bizottság előterjesztést készít a Kormány számára folyó év *június 30-áig* a következő évi végrehajtási terv szakmai és finanszírozási irányelveiről. Az éves előrehaladási jelentést és a végrehajtási terveket a Tárcaközi Bizottság megtárgyalja, tájékoztatja róla az Országos Környezetvédelmi Tanácsot és javaslatot tesz a környezetvédelemért felelős miniszter részére. A javaslat alapján előterjesztés készül a Kormány számára a végrehajtandó feladatokra, azok felelőseire és a finanszírozási forrásokra, legkésőbb minden év *szeptember 30-áig*. A költségvetési tervezés lezárását követően legkésőbb *február 28-áig* a Kormány áttekinti a konkrét költségvetés által tervezett és finanszírozott, valamint a nem kormányzati keretek között megvalósuló adott évi feladatokat, és a program hátralevő idejében - de legalább az elkövetkező két évben - teljesítendő feladatokat.

Az éves rendszerességgel készülő előrehaladási jelentés és végrehajtási tervek az NKP-II időtartama alatt lehetőséget biztosítanak az időközben bekövetkező változásokhoz történő rugalmas alkalmazkodásra. Egyrészt ezeken keresztül vehetők figyelembe az EU tagság évével kezdődő, illetve az EU következő hétéves tervére történő átmenetkor (2007) feltehetően bekövetkező feladatok, módosulások.

A Kormány az Országgyűlés részére az 1995. évi LIII. tv. alapján két évente beszámolót készít az NKP megvalósításáról. A beszámolónak tartalmaznia kell majd az ágazatok környezetvédelmi teljesítményéről szóló beszámolót, a több tárca együttes végrehajtásában megvalósuló tematikus akcióprogramok végrehajtásának állását, valamint a célállapotok elérésének aktuális helyzetét és trendjét.

A szerteágazó végrehajtási és nyomon követési mechanizmus kereteit, a jelentéstételi kötelezettség konkrét tartalmát, valamint a feladat ellátásához szükséges informatikai monitoring rendszert a Program indulásától számított egy éven belül ki kell dolgozni.

Az előrehaladás mérését megfelelő mutatókészlet alapján kell meghatározni. Egyrészt a célállapotok teljesülését a célállapot mutatókon keresztül, másrészt a tematikus akcióprogramok által meghatározott feladatok teljesülését, beavatkozás és eredmény mutatók segítségével. A mutatók alapján vizsgálni kell az ok-probléma-cél-beavatkozás-eredmény-hatás folyamatot. Az ellenőrzéshez szükséges adatok értékelése azok sokrétűsége és száma miatt jelentős időt vesz igénybe. Ezért az NKP-II mutatói alapján a Program elindulásától számított két éven belül a környezetpolitikai teljesítmény aktuális mérésére olyan összesített makromutatókat kell kidolgozni, amelyek megfelelően tükrözik a környezet állapotának alakulását, az ágazatok környezetpolitikai teljesítményét, a szennyezések, valamint a környezetpolitikai beavatkozások mértékét egyaránt.

4.4. Finanszírozási stratégia

Az NKP-II, illetve az ehhez hasonlóan átfogó programok megvalósítása különösen körültekintő kormányzati koordinációt igényel. Különösen igaz ez az NKP-II finanszírozási rendszerére, amelyben nemcsak egyedi és elkülönült hazai, illetve külföldi források jelennek meg, hanem ezek sokszínű és sokféle érdekeltégű halmaza. Az éves szakmai és pénzügyi tervezés, valamint a végrehajtás elősegítése érdekében az NKP-II számszerűsített környezeti célállapotokat tartalmaz, és meghatározza az azok megvalósítását szolgáló tematikus akcióprogramokat. A tematikus akcióprogramok tartalmazzák a megvalósításhoz szükséges operatív célrendszert (specifikus és operatív célok), melyekhez konkrét beavatkozások és feladatok kapcsolódnak. Az így kialakított cél- és feladatrendszer lehetővé teszi a feladatok hatéves időszakra vonatkozó ráfordítási igényének meghatározását, legalábbis az előreláthatóság mértékéig.

4.4.1. A finanszírozás háttere és keretei

Az NKP-II megvalósításához rendelkezésre álló források nagyságát egyrészt a gazdasági feltételek, másrészt a tervezett feladatok forrásigénye határozza meg. A finanszírozási stratégia hatéves időszakra szól. A konkrét pénzügyi források a költségvetés tervezésével összhangban, az éves tervezés keretében folyó integrációs egyeztetések eredményeként alakulhatnak ki. A lehetőségeket és az igényeket összehangoló terv visszahathat akár a makrogazdasági feltételekre, akár a megoldandó feladatok körére, volumenére. Az NKP-II finanszírozási lehetőségei a középtávú makrogazdasági feltételek előrejelzése segítségével becsülhetők meg, a gazdasági teljesítmény várható változásának - és ebből a környezet védelmére fordítható források alakulásának - számításával.

Az elmúlt 15 év tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a környezetvédelem finanszírozási forrásai között - arányának fokozatos csökkenése ellenére - az államháztartási szektor a meghatározó. 1995-1999 között az államháztartási források (állami költségvetés és az önkormányzatok) a környezetvédelmi fejlesztések legalább 70%-át fedezték. Az államháztartási szektor mellett meghatározóvá válik a gazdálkodók szerepvállalása. A külső források (hitelek, támogatások) szerepe is nőni fog. E tendenciák hozzájárulnak a környezetvédelmi források fokozatos bővüléséhez. A program végrehajtása során ugyanakkor vizsgálni kell a gazdálkodói fejlesztések, valamint az államháztartási szektorban megvalósuló (főleg önkormányzati) fejlesztések terhének hatását a lakosságra. Így többek között a díjnövekedések inflációs hatását, a környezetvédelmi célú gazdasági szabályozók (termékdíjak, az esetleges környezetterhelési díjak) hatását, valamint a megváltozott gazdasági feltételek miatt az államháztartási források újraelosztásának irányát, köztartozását, továbbá a hitelfelvételi lehetőségek, kondíciók alakulását.

Az NKP-II tematikus akcióprogramjaiban szereplő feladatok a tervezés szempontjából két csoportra oszthatók. Az NKP-II részben olyan beavatkozásokat tartalmaz, amelyek jelenleg is működnek (meglévő feladatok), tehát önállóan vagy más programokban megtalálhatók és azok keretében a szükséges forrásigényük is előirányzott. Az ilyen feladatok szerepeltetése az NKP-II-ben a környezeti problémák komplex kezelése szempontjából indokolt. A célok és feladatok között ugyanakkor vannak olyan új elemek is, amelyek eddig egyik működő program feladatai között sem jelentek meg, viszont az adott környezeti probléma megoldásához nem nélkülözhetők.

Az NKP-II feladatainak finanszírozása a különböző szereplők összehangolt közreműködésével oldható meg, ideértve a központi költségvetés, az önkormányzatok, a gazdálkodó szervek feladatait és a lakosság környezettudatos tevékenységét is. Az NKP-II megvalósítása szempontjából kiemelkedő jelentőségű a központi költségvetés forrásainak szerepe. A költségvetési források egyrészt az állami felelősségi körbe tartozó feladatok finanszírozásaként, másrészt az önkormányzati és gazdálkodói ráfordítások kiegészítéseként (támogatásként) vehetők számításba a közös érdekeltségű tennivalók esetén. E támogatásoknak, kedvezményes hiteleknek kiemelt szerepe van a környezetvédelmi feladatokra szánt gazdálkodói források mobilizálásában. A központi források támogatásra fordított részét úgy kell felhasználni, hogy az a külföldi forrásokhoz szükséges társfinanszírozást biztosítsa. A konkrét környezetvédelmi beavatkozások mellett az NKP-II kiemelt szerepet szán a megelőző típusú, közvetett intézkedéseknek, amelyek a környezettudatos, jogkövető magatartás, illetve a környezetvédelmi követelményeket tükröző jogszabályi környezet kialakítását szolgálják.

A központi költségvetésen kívüli egyéb források (önkormányzati saját források, a gazdálkodók saját forrásai) felhasználásáról a forrás felett rendelkezési jogot gyakorló határoz a tevékenységére érvényes jogszabályi előírások keretei között, feladatainak, érdekeltségének megfelelően. Ezen források felhasználására az NKP-II csupán ajánlásokat tartalmaz.

4.4.2. A központi költségvetés szerepe

A Program az 1117/2001. (X. 19.) Korm. határozatnak megfelelően tartalmazza az NKP-II legfontosabb finanszírozási eszközének tekinthető központi költségvetési forrás hatéves időtartamra becsült költségigényét.

- A hatéves összegnek a tárgyévek finanszírozási lehetőségeihez mért részét szerepeltetni kell az éves költségvetési törvényjavaslatokban, a megvalósításban közreműködő fejezetek (minisztériumok) előirányzatai között, vagy az előirányzatok azon részét, amelyeket az NKP-II feladatai megvalósítására terveznek.

- A költségvetés végrehajtásáról szóló törvényjavaslat szöveges indoklásában célszerű kitérni a Program pénzügyi teljesítésére.

Az adott feladatot vagy feladatokat a központi finanszírozás szempontjából "felvállaló" fejezet költségvetésébe lehetőség szerint külön célfeladatként, más esetekben valamely feladat részeként kell illeszteni. Lényeges, hogy utóbbi esetben is azonosítható legyen az NKP-II konkrét feladatcsoportja, és így a célnak megfelelő felhasználás biztosítva legyen. A fentiek hatékony megvalósítása érdekében célszerű az NKP-II központi költségvetési finanszírozását (vagy társfinanszírozását) a jelenleginél bővebb feladatkörben tematikus akcióprogramonként külön-külön meghatározva, az államháztartás működési rendjében a feladatfinanszírozás körébe vonni.

Az NKP-II megvalósítása során - mind a közvetlen, mind a közvetett fejlesztések esetében - erősíteni kell a több forrásból megvalósuló feladatok pályázati támogatási rendszereinek összehangolását. Ez egyrészt az államháztartási fogalomrendszerben "azonos támogatási célt szolgáló" költségvetési előirányzatok összehangolási követelményeinek alkalmazását jelenti a jelenleginél szélesebb körben, másrészt pedig a tartalmi együttműködés javítását pl. a döntés-előkészítő tárcaközi bizottságokban.

Az NKP-II feladatait finanszírozó előirányzatok szakmai felhasználási szabályait át kell tekinteni. Az NKP-II céljaira a felhasználás lehetőségét kellően nem biztosító rendelkezéseket - a forrásokat szabályozó jogszabályokban - módosítani kell. Az NKP-II éves előrehaladási jelentései és végrehajtási tervei alapján a támogatási célleírányzatok támogatási céljait, feltételeit korrigálni szükséges.

A tematikus akcióprogramok azon feladatait, amelyek megoldásáért az adott forrás felhasználásáról rendelkező a felelős, az egyes források költségvetési törvényben megjelenő felhasználási céljai, valamint a pályázatos formában felhasznált támogatási célleírányzatok pályázati felhívásaiban megjelenő támogatási céljai közé kell illeszteni.

Az áttekintés során a Környezetvédelmi Alap Célfeladatok fejezeti kezelésű előirányzat (továbbiakban: KAC) felhasználását szabályozó jogszabály értékelése sem nélkülözhető. Az NKP-II végrehajtását biztosító támogatási stratégiát kell kialakítani és működtetni 2003-2008. évekre. Az NKP-II végrehajtását szolgáló olyan korrekciókra, amelyek a támogatási célok súlyozásának módosításaként megragadhatók, az éves előrehaladási és végrehajtási terv alapján (monitoring) a KAC-nak is lehetőséget kell biztosítania. Ez lényegében egy adaptív visszacsatolást jelent azokon a beavatkozási területeken, ahol lemaradás mutatkozik, oly módon, hogy a KAC lehetőséget nyújt a források átcsoportosítására. Ennek alapján kell a KAC pályázati felhívásait kialakítani. Az éves előrehaladási jelentés és végrehajtási tervnek vezényelnie kell a KAC pályázati kiírást, sőt a döntéseket is: a pályázati döntés-előkészítésben a bírálatot előkészítő értékelés külön foglalkozzon az NKP-II céljainak teljesítéséhez való hozzájárulással. A KAC felhasználására vonatkozó belső szabályozásban elő kell írni az NKP-II végrehajtását.

A szennyvízberuházásokat meghatározó módon támogató VICE szakmai felhasználási szabályait is az NKP-II céljaival és intézkedéseivel összhangban kell meghatározni.

A Program adott évre vonatkozó teljes központi költségvetési forrása tehát számos fejezet (minisztérium) különböző előirányzataiból vagy azok bizonyos részéből tevődik össze. Az éves ütemezések eltérhetnek az időarányostól, részben az adott évi költségvetési helyzet, részben a megvalósítás ráfordítási igénye függvényében. Természetesen az NKP-II monitoring következtetései alapján is módosulhat akár egy teljes különleges kezelést igénylő terület, akár egy adott fejezethez rendelt feladatcsoport központi finanszírozása.

Az NKP-II költségigénye és forrásai

Az NKP-II becsült költségei tartalmazzák a közvetlen környezetvédelmi fejlesztéseken kívül a közvetett környezetvédelmi fejlesztésekre vonatkozó felmérések eredményét. A közvetett környezetvédelmi fejlesztések statisztikailag nem tartoznak a környezetvédelmi beruházásokhoz, azonban jelentős pozitív környezeti hatásuk van (pl. tömegközlekedés fejlesztése, az energiahatékonyság, termelési hatékonyság növelése). A tervezett fejlesztéseken túl a működési jellegű költségek közül számszerűsítésre kerültek a központi költségvetés K+F, intézményi működési és működési támogatási kiadásai, valamint az önkormányzatok működési kiadásai is. *Az NKP-II "Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem" tematikus akcióprogramja gyakorlatilag az NKP-II részét képező részletes Nemzeti Természetvédelmi Alapterv összefoglalását adja. Ebből következően az NTA kiadásai ezen TAP költségeként jelennek meg.*

Az NKP-II központi költségvetési forrásból fedezendő hatéves időtartamra becsült költségigénye a középtávú gazdaságpolitikai programmal harmonizált módon lett meghatározva.

A Program a központi költségvetés jelenlegi ráfordításait, a feltétlenül szükséges tervezett környezetvédelmi ráfordítások nagyságát, valamint a GDP-hez viszonyított arányát veszi alapul. A Program, mint minimummal számol az EU-csatlakozás környezetvédelmi kötelezettségeiből, illetve az egyéb nemzetközi környezetvédelmi egyezményekből, és az érvényben levő hazai programokból származó kiadásokkal. E kötelezettségek teszik ki a Program fejlesztési kiadásainak *több, mint negyötödét*.

Az NKP-II kilenc tematikus akcióprogramjában előirányzott feladatok költségvetési forrásból fedezett része 2002. évi árszinten mintegy 2100 Mrd Ft, a teljes ráfordítás mintegy 4200 Mrd Ft.

NKP-II Központi költségvetés ráfordításainak megoszlása 2002. évi árszinten

Milliárd forint				
	Közvetlen környezetvédelmi beruházások	Közvetett környezetvédelmi beruházások	Egyéb (K+F, intézményi működés, működési támogatás)	Összesen
Központi költségvetés ráfordításai	900	800	400	2100

A központi költségvetési ráfordítások 2100 milliárd forintos összegéből 900 milliárd forint a közvetlen környezetvédelmi beruházás. A közvetett beruházás 800 milliárd forint és 400 milliárd forint a működési jellegű kiadás. Tekintettel arra, hogy a statisztikailag és gazdaságilag környezetvédelmi beruházásnak tekinthető fejlesztések a közvetlen környezetvédelmi beruházások kategóriájába tartoznak, ezt külön mutatjuk be. Külön értékeljük a közvetett fejlesztések és a működési jellegű kiadások alakulását.

A központi költségvetés közvetlen környezetvédelmi ráfordításainak időbeni alakulása (Mrd Ft, 2002. évi árszinten, folyó áron, GDP %-ban)

Megnevezés	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Összesen
Közvetlen környezetvédelmi beruházások költségvetési ráfordításai 2002. évi árszinten	100	110	130	155	185	220	900
Közvetlen környezetvédelmi beruházások költségvetési ráfordításai folyó áron	105	121	146	180	219	270	
Közvetlen környezetvédelmi beruházások költségvetési ráfordításai a GDP %-ában	0,59	0,62	0,69	0,79	0,89	1,01	

Az NKP-II időszakában jelentősen átalakul a finanszírozási struktúra is. Az NKP-II időszak elején (2003-2004-ben) az állami költségvetés várhatóan a környezetvédelmi kiadások 56-58%-át, az önkormányzatok (a lakossággal együtt) a kiadások 10-11%-át, a gazdálkodó szervezetek a 23-24%-át, külső források 7-8%-át fedezik. Az állami költségvetés környezetvédelmi kiadásai az NKP-II időszaka alatt volumenében nőnek, részarányuk ugyanakkor fokozatosan csökken, 2008-ra 47-48%-ra. Ezzel párhuzamosan a többi forrás szerepe nő. Az önkormányzati rész (a lakossággal együtt) várhatóan 12-13% lesz. Az államháztartási szektor mellett meghatározóvá válik a gazdálkodók szerepvállalása. A gazdálkodói források az időszak végére az összes kiadás 26-28%-át adják ki. A külső források aránya közel megduplázódik (hitelek és EU támogatások), eléri a 12-14%-ot.

A jogi, gazdasági szabályozás környezetbarát átalakításával a környezet- és természetvédelem céljaira kiegészítő források szabadíthatók fel, ami elsősorban a gazdálkodó szervezetek és a lakosság környezetvédelmi ráfordításainak finanszírozásához járul hozzá, valamint bizonyos környezetterhelések csökkentéséhez.

A közvetlen környezetvédelmi beruházások nagyságát és GDP-hez viszonyított arányát a rendelkezésre álló statisztikai adatok, a prognosztizált környezetvédelmi költségek és a prognosztizált GDP tükrében lehet értékelni. A környezetvédelmi beruházások GDP-hez viszonyított részaránya a 90-es évek végén 1% körül alakult. 2002-2003-ban közelíti az 1,2%-ot. A Program végén a központi költségvetés környezetvédelmi ráfordításainak (ami a közvetlen beruházások 46-48%-a) és a GDP-nek az aránya az előrejelzés szerint 1% körül alakul. Ebből adódik, hogy a közvetlen környezetvédelmi beruházások aránya a GDP prognosztizált értékéhez képest a hat év alatt a GDP 1,2 százalékáról 2-2,2 százalékára emelkedik.

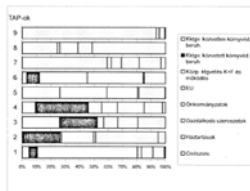
A közvetett környezetvédelmi beruházások statisztikailag és elszámolás szempontjából nem tartoznak a környezetvédelmi beruházások kategóriájába, de ezek megvalósulása alapvetően befolyásolja az NKP-II céljainak elérését.

A központi költségvetésből a közvetett beruházásokra fordítandó összeg a megalapozó számítások szerint a 6 év alatt (2002. évi árszinten) mintegy 800 milliárd forintot tesz ki. A közvetett fejlesztések az induló évben mintegy 90 milliárd forintos szintről fokozatosan növekednek 2008-ig, amikor eléri a 200 milliárd Ft-ot.

Azon működési jellegű kiadások (intézményi működés, K+F, működési támogatás), amelyek közvetlenül az NKP-II operatív céljainak megvalósulását szolgálják, 400 milliárd Ft értékben valósulnak meg. A működési jellegű kiadások mintegy 40 milliárd forintról a Program záró évére a tervek szerint 90 milliárd forintra nőnek.

A következő fontos szempont - amit a finanszírozás tervezésekor figyelembe kell venni - a tervezett költségek forrásmegosztásának aránya. A következő ábra tematikus akcióprogramonként mutatja be a becsült forrásmegosztást (mindkét változatra jellemzően).

A tervezett költségek becsült megoszlása tematikus akcióprogramonként

4.5. Jogi eszközök

Az NKP-II céljait szolgáló központi költségvetési források kiemelt jelentősége miatt különös fontosságú az NKP-II feladatai és a megoldásukat szolgáló központi költségvetési források közötti hosszú távú költségvetési kapcsolat kialakítása és intézményesítése. Az NKP-II végrehajtásának irányítása és összehangolása - az országgyűlési határozatra alapozottan - a Kormány hatáskörébe tartozó jogszabállyal, valamint az állami irányítás egyéb jogi eszközei közé tartozó kormányhatározatokkal történhet, amelyekkel szabályozni kell:

- a különleges kezelést igénylő területek (tematikus akcióprogramok) feladatai finanszírozására szolgáló, az országgyűlési határozatban előirányzott központi költségvetési források megjelenítési módját, a költségvetési törvényjavaslatok kidolgozására irányuló költségvetési tervezés során, a 2003. évtől kezdődően (finanszírozási stratégia kormányrendeletben);
- az országgyűlési határozat által meghatározott tematikus akcióprogramok részletesebb kimunkálását, a feladatok és felelőseik kormányhatározatban történő rögzítését (tematikus akcióprogramokról szóló kormányhatározat);
- az NKP-II tervezési időhorizontja alatti költségvetési törvények alapján a végrehajtást szolgáló tárgyidőszaki előirányzatok konkrét felhasználását (éves előrehaladási jelentés és végrehajtási tervről szóló kormányhatározat).

Az NKP-II tervezésével és végrehajtásával kapcsolatos dokumentumok fő tartalmi jellemzői a következők:

- Az NKP-II finanszírozási stratégiájáról szóló kormányrendelet tartalmazza
 - = az NKP-II feladatainak összehangolt megoldását biztosító irányítási és szervezési feladatokat (pl. az egyes programok irányítása, a forráskoordinációt szolgáló módszerek, a források felhasználásának előkészítése során a társadalmi szervezetek, a tudomány képviselői, a gazdálkodó szféra és az önkormányzatok kapcsolódási lehetőségei) és
 - = az előirányzatok tervezésének és a teljesítéssel összefüggő beszámolásnak az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII. 30.) Korm. rendelet előírásaival összhangban lévő speciális szabályait.
- A különleges kezelést igénylő területek (tematikus akcióprogramok) programjairól szóló kormányhatározat részletezi
 - = az NKP-II célrendszere alapján a tematikus akcióprogram céljait, az NKP-II keretében előírt feladatsoportokból levezetett konkrét végrehajtási intézkedéseket és a hozzá kapcsolódó eszközöket;
- kormányhatározat intézkedik minden év június 30-áig a következő évi végrehajtási terv szakmai és finanszírozási irányelveiről.
- Az NKP-II éves előrehaladási jelentés és végrehajtási tervei tartalmazzák
 - = a különleges kezelést igénylő területek - kormányhatározattal elfogadott - tematikus akcióprogramjaiban szereplő konkrét végrehajtási intézkedések eredményeit és hatásait, a szakmai és a pénzügyi teljesítés helyzetének értékelését; elmaradás esetén az ezt mérséklő vagy megszüntető intézkedéseket;
 - = a költségvetési törvény tárgyidőszaki előirányzatai figyelembevételével a tematikus akcióprogramok adott időszakra vonatkozó feladatait, a központi költségvetésből ezek megoldására biztosított forrásokat.

Az NKP-II lehetséges finanszírozási forrásai

	TAP	1. Környezeti tudatosság növelése	2. Éghajlatváltozás	3. Környezetegészségügy és élelmiszer-biztonság	4. Városi környezetminőség	5. Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem	6. Vidéki környezetminőség terület- és földhasználat	7. Vizeink védelme és fenntartható használata
I.	KÖZPONTI FORRÁSOK							
1.	Fejezeti előirányzatok, célelőirányzatok							
1.1.	Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat	X	X	X	X	X	X	X
1.2.	Vízügyi Célelőirányzat				X			X
1.3.	Címzett és Céltámogatás				X		X	X
1.4.	Vállalkozási előirányzatok		X		X			
1.5.	Terület- és vidékfejlesztési Célelőirányzatok			X			X	
1.6.	Mezőgazdasági előirányzatok			X		X	X	
1.7.	Turisztikai Célelőirányzat	X				X	X	
1.8.	Oktatással kapcsolatos előirányzatok	X						
2	Nukleáris Alap							

II. EU FORRÁSOK								
1.	ISPA/Kohéziós Alap				X		X	X
2.	SAPARD					X	X	
3.	Strukturális alapok		X		X	X		X
4.	LIFE III. program		X		X	X	X	X
5.	EU 6. Kutatási, Fejlesztési és Demonstrációs Keretprogram	X	X	X	X	X	X	X
III. EGYÉB HAZAI FORRÁSOK								
1.	Önkormányzatok	X	X	X	X	X	X	X
2.	Gazdálkodók	X	X	X	X	X	X	X
3.	Háztartások	X	X	X	X	X	X	X

5. NEMZETI TERMÉSZETVÉDELMI ALAPTERV ÖSSZEFOGLALÓ

Bevezetés

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1996. évi LIII. törvény előírja a Nemzeti Környezetvédelmi Program kidolgozását, és meghatározza ennek részletes szabályait.

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 53. § (1) szerint: "A természet védelmével, a biológiai sokféleség megőrzésével kapcsolatos állami feladatok és politika meghatározása, természeti és táji értékek, természetes élőhelyek, vadon élő növény- és állatfajok, valamint más természeti értékek felmérésének, értékelésének, védelmének és helyreállításának biztosítása, az ezzel kapcsolatos tevékenységek összehangolása érdekében a Nemzeti Környezetvédelmi Program részét képező Nemzeti Természetvédelmi Alaptervet kell készíteni."

A 2003 és 2008 közötti időszakra vonatkozó Nemzeti Környezetvédelmi Program ún. tematikus akcióprogramokat (TAP) vezet be, melyek közül a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv a "Biológiai sokféleség védelme és tájvédelem" című akcióprogramnak (5. TAP) felel meg, továbbá bizonyos mértékig kapcsolódik az alábbi akcióprogramokhoz:

- környezettudatosság növelése akcióprogram (1. TAP);
- városi környezetminőség akcióprogram (4. TAP);
- vidéki környezetminőség, terület- és földhasználat akcióprogram (6. TAP);
- vizeink védelme és fenntartható használata akcióprogram (7. TAP);
- környezetbiztonság akcióprogram (9. TAP).

A Nemzeti Természetvédelmi Alapterv azonban nemcsak a Nemzeti Környezetvédelmi Program része, hanem szervesen kapcsolódik más nemzeti tervekhez, stratégiákhoz is, illetve meghatározza a vele összefüggő, az ebben a tervezési időszakban elkészülő ágazati politikákat. Ilyenek elsősorban a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi program, a kidolgozás alatt álló Nemzeti Erdőstratégia, az új Vásárhelyi-terv, az Országos Területrendezési Terv és a Nemzeti Fejlesztési Terv. E tervek megvalósítása nagymértékben befolyásolja a természet állapotát, ezért ezeknek integratív módon, egységes rendszert alkotva kell képviselniük a természetvédelem érdekeit.

Szakmai alapvetés

A biológiai és táji sokféleség védelme az utóbbi évtizedekben a globális és az európai környezeti politika egyik központi kérdésévé vált. A szemléletváltást több tényező motiválta. Mindenekelőtt az, hogy mi magunk is a biológiai rendszer részei és részesei vagyunk. A másik fő szempont a gazdasági érdekeltség, hiszen természeti erőforrásaink a Föld rohamosan növekvő népességének felbecsülhetetlen táplálékforrást, megújítható energiát jelentenek. Ezért a természeti, biológiai sokféleség megőrzése ma már nem csupán a természetvédelem érdeke: a védelem feltételeit minden, a környezetre hatással lévő tevékenységbe integrálni kell. A biológiai sokféleség megőrzésében, javításában elért eredmények és sikerek a természetvédelem egyetemes célján kívül minden társadalmi és gazdasági érdekcsoportnak, az egyes embernek, közvetve vagy közvetlenül, rövid vagy hosszú távon, de biztosan a javára válnak.

Helyzetértékelés

Magyarország természeti adottságai

Az ország növény- és állatföldrajzi képe a különböző klimatikus hatások találkozása és a változatos földtani adottságok miatt nagyon gazdag és értékes. Növény- és állatvilágunk éppen ezért igen sokszínű, azaz jelentős biológiai sokféleséggel rendelkezünk. Gazdagságunk tehát elsősorban a Kárpát-medence biogeográfiai helyzetével, a különböző flóra- és faunaterületek érintkezésével magyarázható. Jelenlegi ismereteink szerint ma Magyarországon mintegy 600 mohafaj, 2200 edényes növényfaj (beleértve a hazai flórában megtelepedett fajokat), 2500 gombafaj és 42 000 állatfaj fordul elő.

Kárpát-medencei fekvésünk nemcsak sokszínűséget, hanem különleges egységet, egyediséget is magában hordoz. Ez az egyediség sajátosan magyar bioregionális egység, a pannon régió (vagy Pannonicum) kialakulását eredményezte. Természeti örökségünk gazdagságát tovább gyarapítja a természet "életlen" értékeinek (a különböző időszakokban és képződési feltételek mellett létrejött kőzettípusok, a kőzeteket alkotó ásványok, az ősmaradványok, valamint a felszínformáló erők hatására kialakult egyedi formák és formaegyüttesek) változatossága is. Földtani-felszínalaktani értékeink sorában megkülönböztetett helyet foglalnak el karszterületeink: itt a jellegzetes felszíni formák alatt változatos méretű és arculatú barlangok is rejtőznek.

A régiót egyedi szépségű, különleges karakterű természeti tájak gazdagítják.

A természetvédelem helyzete

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény Európa egyik legkorszerűbb természetvédelmi jogszabályaként rendelkezik a hazai természeti értékek, a biológiai sokféleség megőrzéséről és védelméről. A törvény végrehajtásaként 6 kormányrendelet, 9 miniszteri rendelet, 44 védetté nyilvánító miniszteri rendelet, 9 erdőrezervátummá nyilvánító miniszteri rendelet, 2 közös miniszteri rendelet és 3 jelentős miniszteri tájékoztató készült el, és több jogszabály kihirdetés előtt áll. 2002-től immáron tíz nemzetipark-igazgatóságából álló egységes szervezet biztosítja a hatékony és összehangolt természetvédelmi munkát.

A *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv (1997-2002)* időszakában számos, európai összehasonlításban is jelentős eredmény született. Jelenleg Magyarország területének 9,2%-a egyedi jogszabállyal védett természeti terület. A védett természeti területek száma és kiterjedése, ha nem is az Országgyűlés által elfogadott alaptervben meghatározottak szerint, de növekedett. Az 1997-ben nyilvántartott, országos és helyi jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek kiterjedéséhez képest a növekedés mintegy 70 000 hektár.

A hazai 695 védett növényfaj közül 63 fokozott védelmet élvez. Új elem a több mint 50 szárazföldi moha védelme is (2001-ig csak a hazánkban ismert tőzegmohafajok voltak védettek). A védett állatfajok száma jelenleg 965, közülük 137 fokozott védelem alatt áll. Először fordult elő a hazai jogalkotásban, hogy az ökoszisztémák működése szempontjából nélkülözhetetlen életközösségek is védetté váltak, például a különleges értéket képviselő hangyafajok hangyabolyai. Az EU-jogharmonizáció kapcsán összesen 1066 faj, 498 növény- és 568 állatfaj közösségi védelmét hirdették ki hazai jogszabályban (az állatfajok közül 22 puhatestű, 24 ízeltlábú, 1 tüskésbőrű, 7 hal, 38 kételtű, 70 hüllő, 330 madár és 76 emlős).

Élettelen természeti értékeink köréből "ex lege"-védelem alatt áll a közel 3700 ismert barlang, közülük 132 fokozott védelmet élvez. Az 1997. óta hasonlóképpen "ex lege"-védelem alatt álló források, víznyelők, kunhalmok és földvárak együttes száma meghaladja a 4000-et.

Magyarország aktív nemzetközi kapcsolatokat tart fenn, mind a környező, mind az európai uniós országokkal. Részes felei vagyunk a régiókat érintő legfontosabb természetvédelmi egyezményeknek, melyekkel kapcsolatban számos konkrét cselekvési programban veszünk részt, és biztosítjuk az előírt védelmi követelményeket. Az európai uniós csatlakozást megelőző feladatok teljesítéséhez PHARE-támogatást kapott a magyar állami természetvédelem. *2001-től az európai uniós LIFE Nature program keretében a magyar pályázók előtt is megnyílt az út az uniós támogatások elnyerésére.*

A társadalmi és gazdasági átalakulás hatása a természetvédelemre

A rendszerváltást követően a földtulajdoni szerkezet teljesen átalakult: a nagy kiterjedésű, összefüggő területek többé-kevésbé felaprózódtak. Az új tulajdonosok gyakran az előző gazdálkodási módnál intenzívebb területhasználatot követtek, illetve nagyon gyakori volt az is, hogy a korábbi földhasználati módot megváltoztatták, például a gypet szántóvá alakították. A gazdasági tevékenység fellendülésével jelentősen növekedett a zöldmezős beruházások száma és kiterjedése, új utak, autópályák épültek.

A folyamatosan emelkedő életszínvonal együtt jár a növekvő szabadidővel, ezért az emberek szívesen töltik idejüket természetjárással. Ugyancsak egyre nagyobb az igény arra, hogy bizonyos tömegrendezvényeket a természetben tartsanak. Emiatt a természeti környezet - különösen a tavak, folyók - terhelése növekedett, és a nagyobb városokat övező erdők zavarása is fokozódott.

Ezek a hatások együttesen mind nagyobb veszélyt jelentenek az évezredek emberi tájtalakító tevékenység következtében amúgy is jelentősen zsugorodott természetes és természet szerű élőhelyekre. *További fenyegetettséget jelenthet a növekedő beruházási kedv és aktivitás is.*

A földtulajdoni szerkezet és a földhasználati módok változásával - a természetvédelmi földhasználat kialakulásával - azonban kedvező folyamatok is megindultak, például a gyenge termőképességű területeken a tulajdonosok fokozatosan felhagynak a gazdálkodás erőltetésével. Az intenzív gazdálkodásból kikerülő további területek lehetőséget kínálnak a természetvédelmi, vidékfejlesztési és extenzív agrárgazdálkodási célok összehangolására, a meglévő tervek újragondolására, a korábban megsemmisített élőhelyek visszaalakítására is (például a tiszai árvízvédelem módjának átértékelése a természetvédelem szempontjainak figyelembevételével).

A *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* ezen kihívásokra keresi a választ, annak érdekében, hogy a társadalom fejlődése és a természeti értékek megőrzése egyszerre legyen biztosítható, hogy a fenntartható fejlődés jellemezze a természeti erőforrásokkal történő gazdálkodást.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás nagy lehetőségeket kínál a természetvédelem számára. A Pannon régió ugyanakkor jelentős ökoturisztikai vonzással számottevő gazdasági értéket is képvisel.

A célok és prioritások meghatározása

A *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* 2003. és 2008. közötti időszakának egyik legfontosabb célkitűzése az Európai Unióhoz történő csatlakozással együtt járó feladatok maradéktalan ellátása. Fontos, hogy a táj- és természetvédelmi szempontrendszer - az Európai Unió elfogadott szakpolitikájával összhangban - beépüljön az egyes természeti erőforrásokat hasznosító ágazatok működésébe, és hogy az erőforrások hasznosítását a fenntarthatóság követelményeinek megfelelően szabályozzák. Nyilvánvaló, hogy a természetvédelem korai, ún. rezervátumszemléletét egy modern, dinamikus természetvédelmi megközelítésnek, természethasználatnak kell majd felváltania, miközben a különleges értékek körül kialakított védett területeket - rezervátumokat - meg kell őrizni. Ennek érdekében *a védett természeti területek hálózatát és ezek védőövezeteit a természeti területeket, a természeti területekként nyilvántartott területeket, a Natura 2000 területeket, az ökológiai (zöld-) folyósókat és a természetközeli területeket is magában foglaló nemzeti ökológiai hálózat mint teljes körű rendszer átfogó védelmével szükséges biztosítani.* Az említett területi védelmen túl nagy nemzeti programjaink, így például a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program, a Nemzeti Erdőstratégia és az uniós Víz Keretirányelv hazai megvalósítása biztosíthatja majd hazánk természeti értékeinek, tájainak hosszú távú megőrzését.* Mind a területi védelem, mind az ágazati programok segítségével el kell érni, hogy a tervezési időszak alatt számottevően mérséklődjön, illetve megálljon a fajok, élőlényközösségek, élőhelyek és tájak sokféleségének csökkenése.

A következő hat év legfontosabb feladatai:

- a védett természeti területek hálózata kialakításának folytatása;
- a védett természeti területek és tájak állapotának megőrzése, javítása;
- kezelési tervek kidolgozása és megvalósítása, természetvédelmi tervek készítése és érvényesítése;
- a vagyonnevelési jog megszerzése a lehető legtöbb védett természeti területen, különösen a védelmi szint helyreállítása során;
- a vagyonnevelési tevékenység koncepcionális megalapozása és szabályozása;
- élőhely- és tájrehabilitáció;
- a védett és védelemre tervezett földterületek ingatlan-nyilvántartási adatainak rendezése, különös tekintettel a nemzeti park-igazgatóságok vagyonnevelésébe kerülő területekre;
- táj- és természetvédelmi beavatkozásokat megalapozó kutatások;
- a szolgalmi és vagyoni jogok (különleges rendeltetésű vadászati és halászati kíméleti területek) felülvizsgálata, megváltása;
- a biodiverzitás megőrzését biztosító átfogó programok működtetése;
- a nemzeti biodiverzitás-stratégia és -akcióprogram (NBSAP) elfogadása;
- a *nemzeti ökológiai hálózat* kijelölése és védelme;
- a természeti területek jegyzékének összeállítása és kihirdetése;
- a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program* kiterjesztése a természeti értékek fennmaradása érdekében;
- a természetvédelmi célú monitorozás folytatása;
- az erdők természetvédelmi és közjóléti funkcióinak erősítése;
- a kártalanítás és a támogatás intézményének bevezetése;
- a társadalmi szervezetek, önkormányzatok bevonása az állami természetvédelmi feladatok ellátásába;

- az egyedi tájértékek kataszterezése, védelmük biztosítása, az általános tájvédelem hatékonyságának növelése;
- a veszélyeztetett fajokra vonatkozó védelmi tervek kidolgozása és megvalósítása az állományok megőrzése érdekében;
- a barlangok és földtani-felszínalaktani értékek megőrzése, kataszterezése;
- a természetvédelmi területi szervek létszámfejlesztése;
- a természetvédelmi információs és nyilvántartási rendszerek fenntartása, fejlesztése;
- az EU-csatlakozással összefüggésben a Natura 2000 hálózat kialakítása, valamint az uniós Víz Keretirányelv természetvédelmi feladatainak megvalósítása;
- a Magyarország által ratifikált nemzetközi egyezményekből adódó kötelezettségek maradéktalan teljesítése, azaz
 - = a nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízimadarak tartózkodási helyéről szóló Ramsari Egyezmény,
 - = a világörökség-egyezmény,
 - = a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló washingtoni egyezmény,
 - = a vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló bonni egyezmény,
 - = az európai, vadon élő állatok, növények és élőhelyeik védelméről szóló bérni egyezmény, és
 - = a biológiai sokféleség biztosításának érdekében létrejött egyezmény alapján hazánkra háruló feladatok végrehajtása;
- a természetvédelem társadalmi elismerésének növelése;
- kommunikációs stratégia kidolgozása és megvalósítása;
- az ökoturizmus koncepciójának kidolgozása, a szolgáltatások javítása;
- a védett természeti területek bemutatása és ismeretterjesztés;
- a természetvédelmi "jules napok" megrendezése;
- a környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás és a társadalmi kapcsolatok fejlesztése;
- honlapok készítése, folyamatos aktualizálása.

A megvalósítás eszközei

Jogi eszközök

Folytatni kell a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényből fakadó jogalkotási kötelezettségek teljesítését, illetve a jogalkotás korszerűsítéséből és a közösségi jogharmonizációból következő feladatok megvalósítását.

Források biztosítása

A természet- és tájvédelem elsődlegesen állami és önkormányzati feladat, de örvendetes módon hazánkban is egyre nagyobb mértékben vesznek részt e feladatok ellátásában a különböző szerveződésű társadalmi és szakmai szervezetek, önkormányzati intézmények, magánszemélyek. A természetvédelmi feladatok ellátásához elsődlegesen az állami forrásokat kell igénybe venni. A *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* részletesen meghatározza, hogy az egyes feladatok ellátásához mekkora forrás szükséges. (A források származásának bemutatását a *Nemzeti Környezetvédelmi Program* megfelelő fejezetei tartalmazzák.) Az állami források vonatkozásában fontos hangsúlyozni, hogy ezeket nem kizárólag a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, hanem a feladat jellegétől függően más tárcák költségvetésében szükséges szerepeltetni.

A meghatározott forrásigények az optimális (a feladatok teljes körű) megvalósítására vonatkoznak, szűkösebb források esetén az elvégzendő feladatokat arányosan csökkentve, éves tervekre lebontva kell meghatározni.

Társadalmi támogatottság növelése

Az emberi tevékenység kezdetén a természeti erőforrások látszólag korlátlan mértékben álltak rendelkezésre, és hasznosításuk ennek megfelelően alakult. A több ezer éves emberi tevékenység hatására környezetünk nagymértékben átalakult, napjainkban a természeti erőforrásokhoz fűződő kapcsolatunkat jelentősen át kell értékelnünk. Alapvető célkitűzés, hogy részben a jelenlegi, de elsősorban a következő generációk környezeti tudatosságát jelentősen befolyásoljuk, az ökológiai szemléletet természetessé, mindennapivá tegyük. Ehhez a hazai természetvédelem meglévő infrastruktúrája kiváló lehetőséget nyújt.

5.1. Bevezetés

A biológiai és táji sokféleség védelme az utóbbi évtizedekben a globális és az európai környezeti politika egyik központi kérdésévé vált. A természet- és környezetvédelem előtérbe kerülését több tényező motiválta, mindenekelőtt annak felismerése, hogy mi magunk is a biológiai sokféleség részei vagyunk. A másik fő szempont a gazdasági érdekelttség, hiszen természeti erőforrásaink a Föld rohamosan növekvő népességének felbecsülhetetlen táplálékforrást, megújítható energiát, illetve több milliárd ember számára megélhetést biztosító nyersanyagot jelentenek.

Ugyanakkor egyre inkább felismert tény, hogy a sokféleség szerepe a környezeti állapotot befolyásoló folyamatok alakulásában is elsődleges, a globális felmelegedéstől kezdve az árvizek és aszály sújtotta térségek kialakulásán át a térségi, helyi, sőt a lakókörnyezet állapotának, minőségének befolyásolásáig. Ebből következően a természeti, biológiai sokféleség védelme ma már nem csupán a természetvédelem feladata, hanem ezt minden, a környezetre hatást gyakorló tevékenységbe integrálni kell. A biológiai sokféleség megőrzésében, javításában elért eredmények és sikerek a természetvédelem egyetemes célján kívül minden társadalmi és gazdasági érdekcsoportnak, az egyes embernek, közvetve vagy közvetlenül, rövid vagy hosszú távon, de biztosan a javára válnak.

A természetvédelem célkitűzéseinek ágazati integrációja a fejlett világban ma már mindenhol alapvető elvárás. Nemcsak azért, mert a természetvédelmi állami és önkormányzati szakapparátus, illetve a társadalmi szervezetek ereje és aktivitása sohasem elegendő egymagában minden környezet- és természetvédelmi probléma kezelésére, hanem azért is, mert a természeti örökség megőrzését veszélyeztető tényezők egyre több területen jelentkeznek. Ilyen kedvezőtlen folyamat például a természetes élőhelyek arányának drasztikus csökkenése. A növekvő és differenciálódó területhasznosítási igények következtében a természetes élővilág élettere töredékére csökkent, és napjainkra a gazdaságosan már nem hasznosítható területekre szorult vissza. A természetes élőhelyek közötti kapcsolatok a beékelődő területhasználatok "ökológiai gát" hatása miatt vérszesen lecsökkentek, a természetes élőhelyek többsége felaprózódott, és elszigetelődött.

Magyarországon egyes területhasználati módok (például folyószabályozás, ármentesítés, belvízrendezés) következtében számos, korábban nagy kiterjedésű, jellegzetes élőhelytípus átalakult, vagy területe jelentősen csökkent. A környezeti terhelések (víz-, talaj-, levegő-, zajszennyezés stb.) tovább rontották a vadon élő élővilág életfeltételeit. A természetes élőhelyek csökkenése és az élővilág elszegényedése az egyes ágazati tevékenységekhez kötődik. A környezet- és természetvédelmi szempontok érvényesítése azonban az ágazati politikákban évtizedekig nem valósult meg kellő mértékben, mivel e kérdések nem kaptak megfelelő súlyt a döntések során. A kilencvenes évek első felében az ipari tevékenység visszaesése és a nagyüzemi termelés hanyatlása összességében kedvezett természeti környezetünk regenerálódásának, természeti és táji értékeink fennmaradásának. A gazdaság élénkülésével korszerűbb technológiák honosodtak meg, melyek alkalmazása a korábbiakhoz képest általában csökkentette a természeti rendszerek környezeti terhelését és szennyezését. E javuló tendenciához az EU követelményeit is integráló, új jogi és gazdasági szabályozási eszközök alkalmazása szintén jelentős mértékben hozzájárult.

A gazdasági fellendülés azonban új veszélyeket is felszínre hozott. Az ország meghatározó területén jellemző mező- és erdőgazdálkodás, a tulajdonosi kezelői és használói szerkezet gyökeresen megváltozott, a szükséges birtokrendezés elmaradt, a jelenlegi gazdálkodók nagy részének nem voltak meg a korszerű természetvédelmi ismeretei, a tőkehiány miatt a rövid távú profitszerzés került előtérbe. Az alulfinanszírozott önkormányzatok területhasznosítási politikája - az ún. zöldmezős beruházások szorgalmazása és a területfejlesztési politika keretében előirányzott infrastrukturális fejlesztések - a természeti vagy természetközeli területek újabb hányadának elvesztését vonta maga után. Mindezek együttesen kedvezőtlenül befolyásolták a természetvédelem érdekérvényesítési lehetőségeit.

A magyar természetvédelem története világosan elkülönülő szakaszokra osztható. Kezdetben a veszélyeztetett fajok megőrzése és a különleges természeti értékeket magukban foglaló területek védetté nyilvánítása volt a világszerte (így nálunk is) alkalmazott gyakorlat; később a nagyobb kiterjedésű, értékekben gazdag, jelentős biológiai sokféleséggel rendelkező természeti területek is természetvédelmi oltalomban részesültek. Az elmúlt három évtized alatt kialakult a védett természeti területek hazai hálózata.

Napjainkra világossá vált, hogy az ember tájleptékű átalakító tevékenységének hatására olyan mértékű a természet pusztulása, hogy már nem elegendő az egyes fajok védetté nyilvánítása, illetve a védett területek hálózatának kialakítása és fenntartása.

Ahhoz, hogy akár Magyarországon, akár Európában a természeti értékek további fogyatkozása megálljon, sürgősen át kell térnünk a természeti erőforrások fenntartható módon történő használatára. Ez azt jelenti, hogy a természetvédelem szempontjait be kell építeni valamennyi ágazat stratégiájába, hosszú és rövid távú terveibe és gyakorlati tevékenységébe. Ez a megközelítés összhangban van az Európai Unió *Fenntartható Fejlődés Stratégiájával* és *6. Környezetvédelmi Akcióprogramjával* is.

Az EU-csatlakozás keretében a környezeti hatásvizsgálati rendszer módosítása, az új agrár-környezetvédelmi program és a vidékfejlesztés együttes előtérbe kerülése, a vízgazdálkodás egészét átható és az ökológiai kívánalmakat hangsúlyozó közösségi keretirányelv, valamint a természetvédelmi irányelvek bevezetése ugyanakkor új perspektívákat nyit a természetvédelem számára.

Magyarország 2004-ben az Európai Unió tagja lesz. Az uniós szabályoknak való megfelelés a természetvédelem számára új feladatok egész sorát jelenti. A vadon élő madarak védelméről szóló 79/409/EGK irányelv (madárvédelmi irányelv), valamint a természetes élőhelyek, a vadon élő állatok és növények védelméről szóló 92/43/EGK irányelv (élőhelyvédelmi irányelv) alapján ki kell jelölni a közösségi jelentőségű természeti területeket, az ún. Natura 2000-területek hálózatát.

A veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény hazai végrehajtását is az EU előírásaihoz kell igazítani, ami jelentős intézményfejlesztést tesz szükségessé.

Az új lehetőségek kihasználásához, az érdekérvényesítéshez, az ország különleges természeti és táji értékeinek megőrzéséhez és az ehhez szükséges társadalmi konszenzus kialakításához a természetvédelem szakterülete sem nélkülözheti stratégiájának kialakítását, szakmapolitikájának megfogalmazását.

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 53. § az NKP részét képező *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* (NTA) kidolgozását írja elő, és egyben meghatározza annak tartalmi követelményeit. Az *NTA az ország természetvédelmi tevékenységének legmagasabb szintű, átfogó stratégiája*.

Az 1997-ben az Országgyűlés 83/1997. (IX. 26.) OGY határozatával elfogadott *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv 1997-2002* hat évre meghatározta a hazai természetvédelem főbb irányait és prioritásait. Az NTA meghatározó jelentőségéből következően, illetve annak hatásaként érvényességének hat éve alatt a hazai természetvédelemben komoly eredmények születtek, ugyanakkor jó néhány területen elmaradás és hiányosság tapasztalható.

Az NTA 1997-2002 közvetlen folytatásaként, de attól jelentősen eltérő szerkezetben készült el a *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv 2003-2008*. Utóbbi dokumentum számot ad az elmúlt hat év alatt elért fontosabb eredményekről, vázolja a természetvédelem szakterületét gyengítő tényezőket, és meghatározza az áthúzódó feladatok végrehajtását.

A *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv 2003-2008* legfontosabb részét az újabb hatéves időszak elsődleges céljainak és feladatainak megfogalmazása és a megvalósításukhoz nélkülözhetetlen források meghatározása jelenti. A 2003-2008-as időszakban fel kell gyorsítani a védetté nyilvánításokat, létre kell hozni a Natura 2000 hálózatot, ki kell alakítani az ökológiai hálózatot és ki kell terjeszteni a nemzeti agrár-környezetvédelmi programot. A kidolgozás alatt álló *Nemzeti Erdőstratégiában* világosan meg kell fogalmazni a társadalom erdőkkel kapcsolatos elvárásainak jelentős mértékű változását, erősítve az erdők természetvédelmi, közjóléti szerepét.

A természetvédelem speciális eszköze a fajok és területek védetté nyilvánítása, a fajvédelmi tervek kidolgozása és megvalósítása, a károsodott élőhelyek eredeti állapotának visszaállítása. Ahhoz, hogy a legértékesebb területeken a természetvédelmi célkitűzések maradéktalanul érvényesüljenek, a védett természeti területeket célszerű állami tulajdonba venni és ezeken speciális értékőrző tevékenységet, természetvédelmi kezelést folytatni. A természetvédelmi vagyongazdálkodás feltételeinek megteremtése az NTA 2003-2008 időszakának egyik legfontosabb feladata. Ezen intézkedések együttes hatásától remélhető, hogy sikerül megállítani a természeti területek fogyatkozását és a biológiai sokféleség további csökkenését.

Mindez azonban összehangolt ágazati felkészülést, ágazatközi és társadalmi egyeztetést kíván. Alapvetően szükséges, hogy a további problémák megelőzésére, a meglévő értékek védelmére és a még "menthető" értékek rehabilitációjára irányuló természetvédelmi szempontrendszerrel oly módon határozzuk meg, hogy a természetvédelmi érdekek érvényesítéséhez a társadalmi támogatást és segítő szándékot megnyerjük.

Napjainkban már nyilvánvaló, hogy egyaránt a természetvédelem szereplői az állam és intézményei, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a kutatóintézetek, az egyetemek, az iskolák és az állampolgárok - tehát mi mindannyian.

Fontos cél ezért, hogy az elkövetkezendő időszakban - a természetvédelmi érdekek hatékonyabb megjelenítése érdekében - javuljon az együttműködés a gazdasági élet, a különböző tárcák által képviselt szakterületek, valamint a civil közösségek szereplői között.

5.2. Magyarország természeti állapota

Bár Magyarország területe alig éri el Európa területének 1%-át, természeti értékeink gazdagsága jóval túlhaladja ezt az arányt. A Kárpátok, az Alpok és a Dinári-hegység ölelésében a Kárpát-medence központi és nyugati részén elterülő országunk nagytájai - a Dunántúli-középhegység kivételével - az országhatáron túl is folytatódnak, s ez a tény hangsúlyozza a nemzetközi összefogás jelentőségét a természetvédelemben is. A medencejelleg az éghajlatot, a vízhálózatot is jelentősen befolyásolja. A különböző klimatikus hatások és földtani adottságok miatt az ország növény- és állatföldrajzi képe nagyon változatos. Északnyugatról nedves-kontinentális, nyugat felől jelentős atlanti, délről mediterrán, keletről, délkeletről pedig szárazkontinentális hatások érvényesülnek. Emiatt hazánkban nagy számban élnek atlanti, szubatlanti, mediterrán, illír, kontinentális, alpesi és kárpáti eredetű növény- és állatfajok. Növény- és állatvilágunk éppen ezért igen sokszínű, azaz jelentős biológiai sokféleséggel rendelkezünk. Gazdagságunk tehát elsősorban a Kárpát-medence biogeográfiai helyzetével, a különböző flóra- és faunaterületek érintkezésével magyarázható. Jelenlegi ismereteink szerint ma Magyarországon mintegy 600 mohafaj, 2200 edényes növényfaj, 2500 gombafaj és 42 000 állatfaj fordul elő.

A Kárpát-medence évmillió földrajzi elszigeteltségének eredményeként magas a bennszülött (endemikus) fajok száma is. Különösen jelentős az arányuk a csekély mozgásképességű gerinctelen állatcsoportokban, így a szárazföldi csigáknál (Kárpát-medencei szinten mintegy 30%), egyes pókszabásúaknál, az ikerszelvényeseknél, a röpképtelen futóbogaraknál, ormányosbogaraknál stb. (10% körül), de a magyar flóra 2%-a is kizárólag a Kárpát-medencében fordul elő.

Kárpát-medencei fekvésünk nemcsak sokszínűséget, hanem különleges egységet, egyediséget is magában hordoz. Egy sajátosan magyar bioregionális egységet, a pannon régiót (Pannonicum) mondhatjuk magunkénak. *A pannon régió mint önálló biogeográfiai régió európai uniós elismerése is azt jelzi, hogy jelentős természeti tőkével járulunk hozzá az Európai Közösség természeti értékeihez.* Másfelől földrajzi helyzetünk a környező biogeográfiai régiókkal való szerves kapcsolat folytonosságát is feltételezi, ami nemcsak nekünk különösen fontos, hanem Európának is. A politikai határokon átnyúló ökológiai kapcsolatok - akár mint ökológiai folyosók - a vadon élő élővilág természetes élőhelyekre való be- és visszatelepülésének, rendszeres vándorlásának, illetve a genetikai sokféleség fennmaradásának forrását biztosítják. E forrás azonban jelentős mértékben függ a kapcsolódó életföldrajzi régiókban végbemenő folyamatoktól. Ezért van kiemelt szerepük a természeti értékek védelmét szolgáló nemzetközi, így a határ menti együttműködéseknek is.

A pannon régió sajátossága a klimatikus és kőzettani változatosság is, amely egyedi gazdagságú növény- és állatvilág kialakulásához járult hozzá. A pannon alföldeken és dombvidékeken például különleges megjelenésű erdős-sztyeppnövényzet található, amely délnyugati és keleti rokonságot is mutat. Számos keleti erdős-sztyeppfaj a pannon löszpusztákon éri el elterjedésének nyugati határát (például tátorján, nyugati földikutyta). Ezek a fajok az euroszibériai erdőssztyeppi tölgyesekhez tartozó ligetes állományok tisztásain, szegélyein jelennek meg. Az alföldek homokján - a pannon erdőssztyepp erdőinek állományalkotóiként - a szubmediterrán molyhos tölgy és az európai kocsányos tölgy keverék állományai maradtak fenn. A sztyeppkomponenst itt a homoki sztyepprétek, a legszárazabb homokhátakon az endemikus és szubendemikus fajokban gazdag, nyílt homoki gyepek képviselik (jellemző a bennszülött magyar csenkesz, a tartós szegfű; szubendemikus pannon faj a homoki kikerics).

A síkvidékek mély fekvésű részeinek kötött talaján, a kontinentális klíma érvényesülése, a folyószabályozások, valamint az árterek lecsapolása nyomán a változó talajvízszint-magasság következtében tovább szikesedett területeken jellemzőek a pannóniai szikes puszták és mocsarak. A pannon szikes puszták, akárcsak a sziki tölgyesek, az euroszibériai sziki erdőssztyepp-vegetációval mutatnak rokonságot. A száraz szikes gyepek nyílt foltjain, a fehérlő vaksziken pannóniai endemikus, illetve szubendemikus fajok élnek, például a pozsgás zsázsa és a magyar sóballa. Közép-Európában és a Kárpát-medencében is a legveszélyeztetettebb élőhelyek közé tartoznak az üde láprétek, amelyek az évszázadok óta tartó lecsapolások és vízrendezések következtében többnyire kiszáradtak, degradálódtak, nagymértékben visszaszorultak. Különlegesen gazdag élőhelyek a pannon középhegységek sziklás területei. Közép-Európában a magyar középhegységek dolomit- és mészkőfelszínei a legrégebbi szárazulatok közé tartoznak, egyesek a harmadkor közepétől szárazföldek. Ennek a következménye, hogy számos bennszülött faj alakult ki és maradt fenn e területeken.

A világon egyedül csak a déli kitettségű nyílt pannóniai sziklagyepekben él a magyar gurgolya, a pilisi len, a tornai vértó és a Lumnitzer-szegfű. A pannon középhegységek déli lejtőin, a sziklagyepek zónája alatt találhatóak a rendkívül fajgazdag pannon lejtősztyepek és sziklafüves lejtők. A hegy- és dombvidékeken nagy kiterjedésben fordulnak elő pannon cseres tölgyesek. Sajnos az öreg és a természetes állapotokhoz közel álló, faj- és szerkezetgazdag erdőkből már csak nagyon kevés maradt fenn.

Nagymértékben hozzájárult az élőhelyek mozaikosságához és a jelentős fajgazdagsághoz az is, hogy a hozzávetőleg 10 000 évvel ezelőtt befejeződött utolsó jégkorszak idején a Kárpát-medence az eljegesedés peremén volt. Ennek hatására a jég elől délre húzódó északi fajok képesek voltak eljutni e területre, ugyanakkor a felmelegedés után a hideg-hűvös zugokban ezek közül több itt maradt, és jelenlétével ma is gazdagítja élővilágunkat. A jégkorszak után számos déli, melegebb területre húzódott faj tért vissza a Kárpát-medencébe, ezért nemcsak az itt maradt hidegkedvelők, hanem a visszatért melegkedvelők is hozzájárultak növény- és állatvilágunk fajgazdagságához. Emellett sok növényfaj (és valószínűleg sok gerinctelen állatfaj is) a jégkorszakot a meleg délies lejtőkön vészelte át - nem egy közülük itt alakult önálló fajjává. Ilyen például a már említett pilisi len, amely az egész világon kizárólag csak Magyarországon, Budapest közvetlen közelében fordul elő.

Természeti örökségünk gazdagságát tovább gyarapítja a természet "életlen" értékeinek változatossága is. A különböző időszakokban és képződési feltételek mellett létrejött kőzettípusok, a kőzeteket alkotó ásványok, az ősmaradványok, valamint a felszínformáló erők hatására kialakult egyedi formák és formaegyüttesek a Kárpát-medence több százmillió évre visszakövethető földtörténeti múltjának és az élővilág fejlődésének változatos emlékeit őrzik, egyúttal ásványi nyersanyagként meg nem újuló természeti erőforrást jelentenek a gazdaság számára. Földtani-felszínalakítási értékeink sorában megkülönböztetett helyet foglalnak el a karszterületek: itt a jellegzetes felszíni formák alatt változatos méretű és arculatú barlangok is rejtőznek. Jelenlegi ismereteink szerint ma Magyarországon mintegy 3700 barlang található, járataik együttes hossza eléri a 200 km-t. Nemzetközi összehasonlításban is feltűnően magas a hévizes kialakulású barlangok aránya, Budapest kiterjedt barlangrendszerének a főváros lakóterülete alatti elhelyezkedése pedig egyedülálló a világon. Az összességében közel 1800 km²-nyi nyílt karszterület - a beszivárgó és a víznyelőkön át koncentráltan befolyó vizek révén - a felszín alatti vízkészleteink jelentős részét alkotó karsztvizek utánpótlási területét is jelenti.

Az utóbbi évtizedek csapadékhiányos időjárása és a bányászati vízkiemelések hatása azonban nemcsak a karszterületek vízháztartásában idézett elő változást: az 1960-as években nyilvántartott közel 4300 természetes forrásunk közül számos elapadt vagy időszakos működésűvé vált, ezáltal veszélyeztetve a hozzájuk kapcsolódó ökoszisztémákat is.

A felszínalakítási és egyéb (tájképi, kultúrtörténeti, élőhelyvédelmi) értékek összefonódásának további jellegzetes példái a kunhalmok és a földvárak. Az előbbieik száma meghaladja az 1600-at, az utóbbiaké pedig megközelíti az ezret, ám az intenzív területhasználat miatt napjainkra már csak töredékük maradt fenn teljes épségben.

A Kárpát-medencében az emberi tevékenység hosszú ideje jelentős hatást gyakorol a természetre. Ezt a tényt legjobban talán az erdőborítás mértékének csökkenése mutatja. Az emberi tevékenység előtt térségünkben 85% körüli volt az erdők kiterjedése, ami már a honfoglalás korára 60%-ra csökkent, és ez a fogyatkozás egészen a XX. század elejéig tartott. Jelenleg az ország területének 19,2%-át borítja erdő.

Alig 150 évvel ezelőtt Magyarország mai területének negyedrésze ártéri terület volt, ma a gátak közé kényszerített folyók hullámtereinak kiterjedése nem éri el hazánk teljes területének 2%-át. Az utóbbi száz évben a mezőgazdasági célra történő átalakítás vált általánossá, ennek következtében az ország területének felét ma szántóföldként hasznosítják. Ennek ellenére hazánk természeti értékekben lényegesen gazdagabb, mint a földrészünk nyugati felén található országok, ahol az emberi tevékenység okozta nagyobb mértékű tájátalakítás miatt a természetes adottságok szerényebbek, és az élővilág sokfélesége is szegényebb.

Ez a tény persze nem tölthet el meglepéssel bennünket, mivel az intenzív emberi hasznosítás és terhelés következtében a természetes élőhelyek jelentős része - a természetvédelmi erőfeszítések ellenére - hazánkban is megsemmisült vagy feldarabolódott. A fajok az eredeti állapothoz képest kisebb kiterjedésű területekre, a megmaradt természetes és természetközeli élőhelyekre szorultak vissza, illetve egy részük mesterséges vagy degradált élőhelyekre kényszerült. Az emberi hatástól viszonylag kevésbé terhelt természetközeli területek aránya a kedvezőtlen folyamatok eredményeként európai átlagban 15-16%-ra zsugorodott. Nálunk az arány jóval kedvezőbb, körülbelül 30%-nyi a természetközeli terület.

Magyarország természetes élővilága, amely a sokoldalú átalakítások ellenére a többi európai országhoz képest még mindig meglehetősen jó állapotban maradt fenn, meghatározó részét képezi nemzeti értékeinknek. A hazai természeti területek jellemzője, hogy - főleg az ember tájátalakító tevékenysége következtében - kis kiterjedésűek, mozaikos elhelyezkedésűek.

Fennmaradásuk ezért többnyire folyamatos és gyakran speciális beavatkozást igényel. Megőrzésükben fontos befolyásoló tényező, hogy milyen emberi tevékenység terjedt el a védett területeken és azok közvetlen közelében, azaz milyen területhasználat jellemzi a természetközeli területek környékét. Mára bebizonyosodott, hogy ezeket a védendő szigeteket - például az "ex lege"-védelem alatt álló, szinte pontszerű objektumokat környezetükből kiragadva csak sokkal nagyobb erőfeszítéssel és anyagi ráfordítással lehet megmenteni, egyáltalán fenntartani, mintha azt a közeget is megfelelő módon kezelnék, ahová e területek beágyazódnak. A kilencvenes évektől ez az új típusú megközelítés egyre jobban elterjedt Európában, és minőségi változást, új korszakot jelentett a természetvédelmi politikákban.

Az új szemléletű természetvédelem egyre inkább a biológiai sokféleség megőrzésére összpontosít, stratégiája az élővilág sokféleségét, a fajok, társulások változatosságának összefüggő rendszerben történő megőrzését tűzi ki célul. Jóllehet hazánkban a konzervációs törekvések régóta élnek, és a kiemelkedő jelentőségű védett természeti területek hálózatának kiépítése is előrehaladt (bár korántsem fejeződött be), a biodiverzitás védelme ennél mégis többet jelent. A figyelem egyre inkább kiterjed a közönséges társulásokra, a mező- és erdőgazdasági tájakra, a művelés alatt álló területekre. Nyilvánvaló ugyanis, hogy természeti értékeinket csak környezetükkel együtt, ezzel összhangban őrizhetjük meg.

5.3. Az első Nemzeti Természetvédelmi Alapterv (1997-2002) megvalósulása és áthúzódó feladatai

5.3.1. A természetvédelméről szóló 1996. évi LIII. törvényből és a természetvédelmi jogrend korszerűsítéséből fakadó jogalkotási kötelezettségek

Egy ágazat sikerességének vagy sikertelenségének egyik fokmérője, hogy a jogalkotásban milyen eredményességgel képviseli az adott szakterület érdekeit, illetve a megalkotott szabályozások mennyire valósíthatók meg a gyakorlati életben. Az első *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* rendhagyó volt, mivel a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Tvt.) születésével egyidejűleg fogalmazódott meg [bár az Országgyűlés a *Nemzeti Környezetvédelmi Program* (NKP) keretében csak egy évvel később fogadta el]. A műfaji sajátosságok kialakulatlansága miatt az alaptervben nem fogalmazódtak meg egyértelműen a 1997 és 2002 közötti időszakra szóló természetvédelmi prioritások. Erre viszont azért lett volna különösen nagy szükség, mert a természetvédelmi törvényből és az alaptervből adódó feladatok egyszerre jelentkeztek.

A természetvédelmi ágazat eredményességét meglehetősen nehezen lehet megítélni, mivel a biológiai és táji sokféleség megőrzésében, az élettelen természeti értékek védelmében és a természeti erőforrások hasznosításának alakításában ugyan növekvő befolyású a természetvédelmi ágazat, de önmagában, a kapcsolódó szektorok megfelelő támogatása, érdekeltsége, ösztönző rendszere nélkül nem képes a természeti értékek védelmét, fenntartható használatát hatékonyan és a jogszabályokban meghatározott módon képviselni.

Az elmúlt tervezési ciklusban a természetvédelmi eredmények mellett éppen a fentiek miatt maradtak olyan feladatok, melyek végrehajtása nem vagy csak részben valósult meg, ezért ezeket a második *Nemzeti Természetvédelmi Alapterv* (2003-2008) időszakában kell teljesíteni.

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényből fakadó jogalkotási kötelezettségek között kilenc kormányrendelet megalkotása is szerepel, melyek közül hat hatályba lépett, három még hiányzik. Utóbbiakból egy rendelet tervezete elkészült (tárcaközi egyeztetés alatt áll), kettő pedig a szakmai előkészítés fázisában van. A három hiányzó jogszabály közül kettő kifejezetten gazdasági természetű. Kiemelendő a természet védelmét szolgáló állami támogatásról, a természetvédelmi érdekből elrendelt mező- és erdőgazdasági korlátozásról, illetve a tilalom esetén fizetendő kártalanításról tervezett jogszabály, melynek kihirdetése a tárcák érdekelletéje miatt késik. E rendelet elfogadása - különösen az EU-csatlakozás küszöbén - tovább már nem halasztható. A Tvt. húsz jogszabályi helyen ad felhatalmazást miniszteri rendelet megjelentetésére. Az elmúlt időszakban összesen 9 végrehajtási szabályokat tartalmazó miniszteri rendelet, illetve 44 védetté és 9 erdőrezervátummá nyilvánító miniszteri rendelet (összesen 62) lépett hatályba. Öt, a Tvt.-ben előírt feladat végrehajtására még nem született meg a jogszabály. Ezek készülsége különböző állapotban van, a szakmai előkészítéstől a tárcagegyeztetésig. A Tvt.-ből adódó kötelezettségek alapján öt témakörben szükséges együttes miniszteri rendeletet alkotni - ezek közül három hatályba lépett.

A hiányzó rendeletek közül a természeti területek jegyzékének kihirdetéséről szóló KvVM-FVM rendelet megjelentetésének feltétele a tárcák közötti szakmai összhang megteremtése. *(A megjelent és a hiányzó jogszabályok jegyzékét a melléklet tartalmazza.)*

Számos olyan kötelezettség is van, ahol a feladat nem kimondottan jogszabályalkotást jelent. Több esetben jegyzékek közreadása szükséges, melyek leggyakrabban miniszteri tájékoztatóként jelennek meg. A kötelező tárcaegyeztetések következtében ezeknél is hasonló nehézségekkel kell számolni, mint egy "szabályszerű" rendelet elfogadása során (például lápok, szikes tavak, kunhalmok, földvárak jegyzékai).

Az EU-csatlakozásból és a természetvédelmi jogrend korszerűsítéséből adódóan további jogszabályok kerültek elfogadásra (állatvédelem, állatkerti elhelyezések, az EU fajlistáinak kihirdetése stb.). *Kiemelt cél, hogy az immár hat éve hatályba lépett Tvt. összes végrehajtási rendelete elkészüljön a 2003-2008-as időszakban.*

5.3.2. A védett és nem védett természeti területek kijelölése

5.3.2.1. A védetté nyilvánítási eljárások

Jelenleg Magyarország területének 9,2%-a *egyedi jogszabállyal* védett természeti terület. A védett természeti területek száma és kiterjedése növekedett, ha nem is a kívánt mértékben. A védetté nyilvánítási eljárások 1998-1999. évi megtorpanása ellenére az 1997-ben nyilvántartott, országos és helyi jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek kiterjedéséhez képest a növekedés mintegy 70 000 hektár.

A védett természeti területek száma és kiterjedése az elvártnál kisebb mértékben növekedett, a 2002-re célként kitűzött 10%-os arányt nem éri el, főleg a fokozottan védett besorolású területek aránya kedvezőtlenül alacsony. Ennek oka több fontos tényezőre vezethető vissza, mint például az egyre nehezebbé váló egyeztetési eljárásokra, a terület védetté nyilvánításához feltételként szabott természetvédelmi kezelési tervek elkészítésében való elmaradásra, az aktuális ingatlan-nyilvántartási adatok beszerezhetőségének nehézségére, továbbá a védetté nyilvánításhoz kötődő tiltásokra, a korlátozások ellensúlyozására hivatott jogi és közgazdasági szabályozók hiányára, a tulajdonosok ellenállására, az EU-csatlakozással remélt földárnövekedés miatti kivárára stb.

Természetvédelmi kategória	Száma (db)			Terület (ha)			Ebből fokozottan védett (ha)		
	1997	1999	2002	1997	1999	2002	1997	1999	2002
Nemzeti parkok	9	9	10	407 445	440 800	484 883	67 489	76 700	79 800
Tájvédelmi körzetek	35	38	36	319 830	349 200	309 817	30 396	31 500	28 600
Országos jelentőségű természetvédelmi területek	138	140	142	25 403	25 800	25 927	1 338	1 300	1 300
Országos jelentőségű természeti emlék	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek összesen	183	188	189	752 678	815 800	820 627	99 223	109 500	109 740
Helyi jelentőségű védett természeti területek	1067	1210	1225	35 800	33 900	36 700	-	-	-
<i>Védett természeti terület mindösszesen</i>	1250	1398	1414	788 478	849 700	857 327	99 223	109 500	109 740

A védett természeti területekre vonatkozó természetvédelmi birtokügyi és a földhivatali ingatlan-nyilvántartási adategyezőség még nem megfelelő. A védett természeti területek digitális földhivatali térképei nem állnak rendelkezésre, a természetvédelmi szervezeteknek nincs megfelelő - "online" - kapcsolata a földhivatalokkal. A jövőbeni korszerű és gyors ügyintézés, a kezelési tervek készítése és megvalósítása elengedhetetlenné teszi, hogy kormányzati szintű megoldás szülessen az egész országra kiterjedő digitalizált ingatlan-nyilvántartás kialakítására és alkalmazására.

A digitális nyilvántartási térképek előállítását biztosító *nemzeti kataszteri program* felgyorsítása országos érdek, ezért meg kell teremteni a megvalósítás anyagi feltételeit. A természetvédelmi, tájvédelmi tevékenység gyakorlatilag az ország egész területét érinti, így a közigazgatási feladatok végrehajtásának alapjául szolgáló digitális földmérési térképek hiánya megnehezíti a természetvédelmi hatósági munkát.

5.3.2.2. Az ex lege védett lápok és szikes tavak kijelölése

2002 februárjában jelent meg a lápok és szikes tavak jegyzékét tartalmazó két környezetvédelmi minisztériumi tájékoztató, a 8005/2001. (MK 156.) KöM tájékoztató és a 8006/2001. (MK 156.) KöM tájékoztató. A tájékoztatókat az érdekérvényesítés hosszú folyamata miatt - beleértve az ingatlan-nyilvántartási és azonosítási problémákat is - csak jelentős késéssel hirdették ki. Az "ex lege"-védelem új jogi megoldása - melyet e különlegesen veszélyeztetett élőhelyek védelme indokol - komoly társadalmi feszültséget okozott, melynek feloldása a 2003-2008-as időszak feladata.

5.3.2.3. A területi védelem különleges kategóriái

A nemzeti parkok övezeti beosztása

Megjelent a nemzeti parkok területének övezeti kategóriákba sorolásáról szóló 14/1997. (V. 28.) KTM rendelet. A gyakorlati végrehajtás, azaz az egyes nemzeti parkok övezetekbe való besorolása csak részlegesen valósult meg, elsősorban az egyeztetések nehézségei miatt.

A védőövezetek

A védőövezetek kijelölése a törvény által biztosított lehetőség ellenére a legtöbb helyen nem történt meg (a világörökség-helyszínek védőövezete kivétel). A kijelölés hiánya miatt a védőövezetekben nem érvényesülhetnek az indokolt szerkezeti célkitűzések, így a védett természeti területek megóvása sem biztosított megfelelően (lásd zöldmezős beruházások terjedése, belterületbe vonások elharapozása).

A nemzeti ökológiai hálózat

Az Európa Tanács által kezdeményezett páneurópai biológiai és tájdiverzitási stratégia (PEBLDS) aláíró országai a stratégia keretében határozták el a *páneurópai ökológiai hálózat (PEEN) létrehozását*, amely a nemzeti ökológiai hálózatok rendszere. Saját hálózatukat a részt vevő országoknak *2005-re kell kijelölniük*. Magyarország ennek a kötelezettségének az 1999-ben Genfben elfogadott irányelv szerint - a már létező nemzetközi egyezményeket figyelembe véve - eleget tett. Elkészültek a nemzeti park-igazgatóságok illetékességi területére vonatkozó regionális ökológiai hálózatok tervei, melyek összeillesztésével született meg az országos hálózat, a *nemzeti ökológiai hálózat* 1:50 000 léptékű digitális adatbázisa.

Az ökológiai hálózat részét képező nem védett területek (például az ökológiai vagy zöldfolyosók) első fokú határozattal történő kijelölése és védelme az ökológiai hálózat létesítéséről szóló miniszteri rendelet kihirdetésének hosszú folyamata miatt még nem történt meg.

A természeti területek

A természeti területek országos felmérése nagyrészt megtörtént. A természeti területek jegyzékének összeállítását megelőző, tárcák közötti szakmai egyeztetés azonban megakadt, miközben a terepi felmérések is elvesztették aktualitásukat. E területek kijelölésében konkrét előrehaladást a hullámterek természeti területekként való kezelésére vonatkozó jogszabály kihirdetése jelentett [lásd a hullámterek, a parti sávok, a vízjárta, valamint a fakadó vizek által veszélyeztetett területek használatáról és hasznosításáról szóló 46/1999. (III. 18.) Korm. rendelet].

Az érzékeny természeti területek rendszere

Az *érzékeny természeti területeket (ÉTT)* minden nemzeti park-igazgatóság három kategóriában - *kiemelten fontos, fontos, tervezett ÉTT* - határozta meg és jelölte ki (saját illetékességi területén). Az ország területén összesen 30 kiemelten fontos, 20 fontos és 11 tervezett ÉTT-t jelöltek ki olyan extenzív művelés alatt álló területen, ahol a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzése, fenntartása az élőhelyek, a fajok védelmét szolgálja.

Hatályba lépett az érzékeny természeti területekre vonatkozó szabályokról szóló 2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes miniszteri rendelet. A rendszer bevezetéséhez szükséges programok a tárcaegyeztetés és a pénzügyi források elégtelensége miatt a vártnál nehezebben indultak be. A következő időszak egyik fontos feladata, hogy új területekre dolgozzanak ki részletes pályázati programcsomagokat.

A szentély típusú holtágak

Az Országgyűlés kezdeményezésének köszönhetően befejeződött a *szentély típusú holtágak* kijelölési folyamata és nyilvántartásba vétele a Duna és a Tisza mentén. A kijelölt szentély típusú holtágaknak az illetékes nemzetipark-igazgatóság vagyonkezelésébe adása a Tisza-völgyben lezárult, a Duna mentén még folyamatban van.

Az erdőrezervátum-hálózat

A Tvt. 29. § (3) bekezdése járulékos védett természeti területi kategóriaként vezette be az *erdőrezervátum* fogalmát. Tíz évet meghaladó szakmai előkészítő munka eredményeként tudományos szervezetek, az erdészeti hatóság és az erdőgazdálkodók egyetértésével eddig 63 erdőrezervátum-terület kijelölése történt meg (13 101 ha). Az erdőrezervátum céljára kijelölt területekből 9 miniszteri rendelettel 49 védett természeti terület erdőrezervátummá nyilvánítására került sor (9731 ha). A további 14 erdőrezervátum céljára jelölt - részben nem védett - természeti terület esetében pedig folyamatban van az erdőrezervátummá nyilvánító miniszteri rendelet előkészítése. A késlekedés oka a védetté nyilvánítás előkészítéseként kidolgozandó kezelési terv hiánya, illetve az ingatlanok megosztásának hosszú folyamata.

A kijelöléshez kapcsolódó szakmai probléma, hogy az erdőrezervátum céljára kijelölt erdőterületek erdőtársulás-csoportok szerinti értékelése alapján egyes társulások (például bükkösök, molyhos tölgyesek, sziklaerdők) az országos előfordulásuknál nagyobb arányban szerepelnek, míg a sajátos magyarországi társulásnak tekinthető cserestölgyesek az elvárhatónál sokkal csekélyebb arányban fordulnak elő a már kijelölt területeken. Az erdőrezervátumok erdőállományai az országos átlagnál idősebbek, jobbra száz évesnél idősebb bükkösökből, molyhos tölgyesekből állnak. Az előbbi szakmai probléma megoldása céljából az erdőrezervátum-hálózat bővítése indokolt.

A tudományos- és bioszféra-rezervátumok

A tudományos rezervátumok létesítése nem szerepelt a prioritások között, bár már történt kezdeményezés e hálózat kijelölésére. A bioszféra-rezervátumok esetében szükséges a jogi minősítés korszerűsítése, az elmaradt magterületek kijelölése. Mind a meglévő rezervátumokat, mind az esetlegesen új területként javasoltakat egységes jogszabály szerint, frissített ingatlan-nyilvántartással szükséges megjelölni. Fontos továbbá, hogy a bioszféra rezervátumok kezelésében a Sevillai határozat előírásai érvényesüljenek.

5.3.2.4. A védett természeti területek védettségi szintjének helyreállítása

Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozata alapján a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról szóló 1995. évi XCIII. törvény tette lehetővé, hogy egyes védett és védelemre tervezett területek jogszabályokkal biztosított védelmi szintje helyreálljon. E törvény rendelkezik arról, hogy a védett és védelemre tervezett területek közül a korábban szövetkezeti tulajdonban, illetve használatban lévő területeket a magyar állam (kincstár) tulajdonába és a nemzetipark-igazgatóságok vagyonkezelésébe kell venni. A kisajátítások (földvásárlások) 1996-ban indultak meg. Az első három évben zömében szövetkezetek, az utóbbi években már inkább magánszemélyek voltak az eladók. Komoly, a hazai természetvédelem számára hosszú távon meghatározó jelentőségű eredményként lehet elkönyvelni, hogy az elmúlt hét év alatt több mint 124 000 hektár kiemelt védelmet érdemlő természeti terület megvásárlása történt meg.

A törvény által előírt földterületek (több mint 250 000 hektár) megvásárlását hat év alatt kellett volna lebonyolítani. A földvásárlások különösen az utóbbi három-négy évben lelassultak. Az elmaradást a szűkös évi források, az eltérő jogértelmezések, a végrehajtást lassító belső rendelkezések és a társtárca közötti egyeztetések nehézségei okozták.

5.3.2.5. A védett természeti területek és a védett természeti értékek törzskönyve

A védett természeti területek és értékek nyilvántartásáról szóló 13/1997. (V. 28.) KTM rendelet alapján a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium vezeti a *védett természeti területek, illetve a védett természeti értékek törzskönyvét*. A törzskönyvi nyilvántartás vezetésével a tárca adatszolgáltatási kötelezettsége teljesíthető. A törzskönyvben szereplő adatokat a különböző szintű döntéshozásban alapadatokként rendszeresen használják.

A *védett természeti értékek törzskönyvének* alapadatai adatbázisba rendezettek, de szükséges a törzskönyv mellékleteinek kidolgozása is.

A *védett természeti területek törzskönyvének* legfontosabb melléklete a földhivatali ingatlan-nyilvántartáson alapuló, számítógépes programmal kezelt, birtokügyi közhiteles adatbázis. A szoftver korszerűsítése a pontosabb nyilvántartás érdekében megtörtént. A nemzetipark-igazgatóságok birtokügyi nyilvántartásukat 2001. júliusától már a korszerűbb nyilvántartás szerint vezetik. Év végi jelentési kötelezettségük teljesítésével a törzskönyv birtokügyi nyilvántartása is naprakész állapotba kerül, a statisztikai összesítést, elemzést követően az eddigieknél pontosabb információs háttérrel teremtve a döntéshozatalokhoz.

A törzskönyv mellékletének másik fontos alkotóeleme az ingatlan-nyilvántartási térképeken alapuló térképi nyilvántartás. 1999-2000-ben 80-90%-os készültséggel megtörtént az országos jelentőségű védett természeti területek M = 1:10 000 méretarányú, helyrajzi számos térképállományának beszerzése, a térképeken a határvonalak feltüntetése. Az adatállományok kiegészítése, pontosítása, aktualizálása további folyamatos munkát jelent. A terveciklus folyamán tervezzük az állami, digitális ingatlan-nyilvántartási alaptérképek fokozatos beszerzését is.

5.3.3. Élővilág-védelem

5.3.3.1. EU-csatlakozás-jogharmonizáció

Az élővilág-védelem a természetvédelem gerince, annak egyik legfontosabb ágazata. Az elmúlt időszak és a jövő elsődleges feladata az EU-csatlakozásra való felkészülés. Az Európai Unió *madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelvének* a hazai jogrendbe történő beépítése nagyrészt megtörtént. Az európai jelentőségű fajok egy részének védelme érdekében megkezdődött az akciótervek kidolgozása, és előrehaladás történt a tekintetben is, hogy felmérjük, hol vannak ezeknek a fajoknak olyan élőhelyei, ahol megfelelő védelem, illetve kezelés esetén hosszú távon megőrizhető, viszonylag erős populációk várhatóak. A hazai védett fajok jegyzeke kibővült a közösségi jelentőségű védett állatokkal és növényekkel.

A védett természeti értékek összefoglaló táblázata

Név	Védett	Fokozottan védett	Összesen
Mohák	78	0	78
Harasztok	42	1	43
Nyitvatermők	0	1	1
Zárvatermők	512	61	573
<i>Növények összesen:</i>	632	63	695
Kagylók	2	0	2
Csigák	41	1	42
Százlábúak	1	0	1
Rákok	1	0	1
Pókok	15	0	15
Rovarok	390	31	421
<i>Gerinctelenek összesen:</i>	450	32	482

Körszájúak	0	2	2
Halak	27	5	32
Kételtűek	18	0	18
Hüllők	12	3	15
Madarak	280	81	361
Emlősök	41	14	55
Gerincesek összesen:	378	105	483
Állatok összesen:	828	137	965
Védett fajok összesen:	1460	200	1660

A hazai 695 védett növényfaj közül 63 fokozott védelmet élvez. Új elem a több mint 50 szárazföldi moha védelme is (2001-ig csak a hazánkban addig ismert néhány tőzegmohafaj volt védett). A védett állatfajok száma jelenleg 965, közülük 137 fokozott védelem alatt áll. Először fordult elő a hazai joggyakorlatban, hogy az ökoszisztémák működése szempontjából nélkülözhetetlen életközösségek is védetté váltak, mint például hat, különleges értéket képviselő hangyafaj hangyabolyai.

Az EU-jogharmonizáció kapcsán összesen 1066 faj, 498 növény- és 568 állatfaj közösségi védelmét hirdettük ki hazai jogszabályban (az állatfajok közül 22 puhatestű, 24 ízeltlábú, 1 tuskésbőrű, 7 hal, 38 kételtű, 70 hüllő, 330 madár és 76 emlős).

Az EU élőhelyvédelmi irányelvnek II. számú mellékletébe javasolt egyes növény- és állatfajok védelmére programok indultak, melyeket a nemzeti park-igazgatóságok koordináltak. E programok az állományok felmérését, egyes esetekben monitorozását, a védelmi program kialakítását, a védelem feltételeinek meghatározását és megvalósítását foglalták magukban. Sok esetben az egyetemek, kutatóintézetek és civil természetvédelmi szervezetek is közreműködtek a feladatok végrehajtásában.

Egy PHARE-projekt keretében került sor az irányelvek végrehajtásához kapcsolódó feladatok elvégzésére: megvalósult a meglévő *CORINE Biotopes nemzeti adatbázis* felülvizsgálata, kiterjesztése és továbbfejlesztése az *élőhelyvédelmi irányelv* alapján javasolható közösségi jelentőségű területek listájának elkészítésével. A *madárvédelmi irányelv* követelményei alapján javaslat született a Natura 2000 hálózat részét képező különleges madárvédelmi területek kijelölésére és a megőrzésükhöz szükséges stratégia és akcióterv kidolgozására.

Magyarország 2001-ben lépett be az EU LIFE Nature programjába, így annak természetvédelmi része megnyílt a magyar pályázók előtt. Az első hazai nyertes pályázat a magyarországi farkas- és hiúzállomány védelmére irányuló program volt (a Szent István Egyetem koordinálásával), amelynek végrehajtása az érintett nemzeti parkok szakembereinek részvételével megindult. A réti angyalgöyök élőhelyének védelmére (E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület), a parlagi sas védelmére (Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület), a Hortobágy helyi vízgyűjtő területeinek rehabilitációjára (Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság), valamint a vókonyai Karácsony-fok - Hortobágy - térségében tervezett vizes élőhelyek kialakítására (Hortobágyi Természetvédelmi Egyesület és Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság) benyújtott pályázat volt a további négy nyertes LIFE-projekt. Szintén Magyarországon valósul meg a WWF magyarországi és ausztriai szervezete által kidolgozott tiszai élőhely-revitalizációs LIFE-program.

Az Európai Közösségben jelentős állat- és növényfajok általános védelmét ugyan előírják már a hazai jogszabályok, de sem a madárvédelmi, sem az élőhelyvédelmi irányelvvel kapcsolatosan nem kerültek véglegesítésre az élőhelyek védelmére vonatkozó előírások: a területkijelölés, a védelem formája és megoldási módja. A jogharmonizációs lemaradás felszámolása az egyik legsürgősebb feladat.

A *washingtoni egyezmény* végrehajtásáról szóló hazai jogszabály módosítása és kormányrendeleti szintre emelése megtörtént. Ezzel az uniós jogközelítési kötelezettségünknek eleget tettünk.

Ugyanakkor késlekedés mutatkozik a vízgazdálkodás korszerűsítését célzó, *európai uniós Víz Keretirányelv* természetvédelmi/ökológiai feladatait illetően. Miután a harmonizációs feladatok több ágazatot érintenek, nagy nehézség mutatkozott a koordinációban, így nem körvonalazódott időben, hogy a természetvédelmi szakma miként kapcsolódhat be az előkészítésbe.

5.3.3.2. A veszélyeztetett fajok és társulások védelme

Egyes állatfajok állományát sikerült stabilizálni, illetve növelni. Így az Európa szerte veszélyeztetett rétisas hazai állománya 1996 és 2000 között 54-ről 83 párra, a világviszonylatban veszélyeztetett parlasi sasé 48-ról 54 párra emelkedett. Nőtt a fokozottan védett kerecsensólyom és szalakóta állománya is. Ugyanakkor nem sikerült az érdemi előrelépés a tűzokvédelem terén. Sajnos tovább fogyatkozott a legveszélyeztetettebb értékeink sorába tartozó gerinces állatunk, a rákosi vipera állománya is, amelynek védelmét a jövőben prioritásként kell kezelni. Az élőhelyek védelmének köszönhetően néhány veszélyeztetett denevérfaj - így a tavi denevér, a nagy patkósorrú denevér és a csonkafülű denevér - hazai állománya kismértékben emelkedett.

Nem történt azonban előrelépés a gerinctelen állatok védelme terén, annak ellenére, hogy például a nappali lepkék közül számos faj speciális védelmi intézkedéseket igényelne.

Az elmúlt időszakban az ország, sőt a világ flórájára nézve is új fajokat fedeztek fel hazánkban (például tőzegorchidea, borzas macskamenta, Tallós-nőszőfű). A már ismert védett növényeknek számos új élőhelyét találták meg. A természetvédelmi és florisztikai kutatások mellett új lendületet kapott a vegetációkutatás is, ami tudományos jelentőségén túl a Natura 2000-területek kijelölésének megalapozását is elősegítette. A hazai vegetációkutatás egyik legjelentősebb összefoglaló munkája az 1999-ben megjelent *Vörös könyv Magyarország növénytársulásairól*. Hazánk növénytani értékeinek igen részletes feltárása kezdődött meg az elmúlt időszakban [intenzív botanikai adatgyűjtési program (IBOA); a Széchenyi-terv keretein belül induló országos botanikai felmérés].

Néhány kiemelt természetvédelmi jelentőségű növényfaj - mint például a pilisi len - állományát, élőhelyét nem sikerült megnyugtatóan stabilizálni. A jövőben a nemzetközi elvárásoknak megfelelően ezekre a világviszonylatban is veszélyeztetett és megőrzésük tekintetében Magyarország elsődleges felelősségi körébe tartozó fajokra fajvédelmi terveket kell kidolgozni és megvalósítani.

5.3.4. Nemzetközi kötelezettségek

5.3.4.1. A nemzetközi egyezmények

A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízmadarak tartózkodási helyéről szóló *ramsari egyezmény* hazai végrehajtása kapcsán a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékébe az elmúlt hat évben nyolc új területet jelentett be Magyarország, köztük a legújabban kijelölt Ipoly-völgyet és a Baradla-barlangrendszer. Ezzel az ún. ramsari területek száma 21-re emelkedett (összterületük 150 000 hektár). Kihirdetés előtt áll a Felső-Tisza vidékén tervezett, több országra kiterjedő közös ramsari terület. A kijelölendő területek megfelelő időben történő kihirdetését, illetve a határon átnyúló területeken a nemzetközi felterjesztést az előkészítőkre háruló ingatlan-nyilvántartási nehézségek lassítják.

A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló *világörökség-egyezmény* végrehajtásáért hazánkban elsődlegesen az NKÖM a felelős. A természeti-táji együttesekre vonatkozó javaslatok előterjesztése, ezek védelme és kezelése a KvVM feladata.

A világörökség-listára Magyarországon eddig 8 kulturális és 1 természeti érték került fel. Egyetlen tisztán természeti kategóriájú világörökségünk - Szlovákiával közösen - az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangvilága. A Hortobágyi Nemzeti Park és a Fertő-táj (a magyarországi és az ausztriai térség együtt) az UNESCO terminológiája szerint a "kultúrtáj" kategóriába tartozik. Szintén a kultúrtáj kategóriában - az ember és a természet harmonikus együttélésének különleges példájaként - nyerte el a megtisztelő címet 2002-ben a tokaji borvidék.

A veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló *washingtoni egyezmény* hatálya alá tartozó élő állatokkal és a belőlük készült termékekkel, származékokkal folytatott kereskedelem nőtt az utóbbi időben. Ennek szabályozása, ellenőrzése egyre nagyobb feladatot jelentett, melyet az új végrehajtási rendelet - 271/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet - már figyelembe vett. Ennek következtében jelentős mértékben nőtt a bejelentések száma, ezért ki kellett alakítani egy országos szintű, európai viszonylatban is jelentős CITES-nyilvántartást. A KvVM Természetvédelmi Hivatala és a VPOP között született együttműködési megállapodás keretében megindult a vámszolgálatot ellátó tisztviselők rendszeres képzése a végrehajtás hatékonyságának növelése érdekében.

A korábbi *környezetvédelmi alap* által nyújtott támogatásból megépült a Fővárosi Állat- és Növénykert területén az elkobzott védett állatok elhelyezését biztosító természetvédelmi mentőhely, ami jelentős mértékben megkönnyítette az illegális eredetű élő példányok elhelyezését.

Az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről szóló *berni egyezmény* hazai végrehajtásának fontos eredménye, hogy 2001-ben Magyarország csatlakozott az egyezmény által létrehozott és működtetett ún. Emerald-hálózathoz. Az elmúlt időszak hiányossága, hogy a berni egyezmény megfelelő szintű jogszabályban történő kihirdetése nem történt meg.

A vándorló vadon élő állatfajok védelmére született *bonni egyezmény* végrehajtásában jelentős eredmény, hogy hazánk az európai denevérek populációinak védelméről szóló (EUROBATS) és az afrikai- eurázsiai vándorló vízimadarak védelméről szóló megállapodáshoz (AEWA) is csatlakozott. A következő időszak kiemelt jogalkotási feladata az egyezmény sikeres hazai végrehajtásához szükséges megfelelő jogi háttér biztosítása.

A *biológiai sokféleségről szóló egyezmény* (CBD) hazai végrehajtása kapcsán legfontosabb feladatunk a *nemzeti biodiverzitás-stratégia és -akcióprogram* (NBSAP) megalkotása, amelynek alapanyagait az érintett szektorok elkészítették. Kilenc ágazati fejezetének - mezőgazdaság, biotechnológia, halászat, erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás, vadászat, termőföld, bányászat, területfejlesztés és turizmus - véglegesítése viszont nem történt meg, ez a következő tervidőszak feladata.

Az egyezmény végrehajtásából adódó fontos feladat a *nemzeti bizottság* létrehozása is (a bizottsági feladatokat jelenleg a *fenntartható fejlődés titkársága* látja el ideiglenes jelleggel. Az egyezmény sarkalatos pontja a biológiai sokféleség monitorozása. Ennek a feladatnak a *nemzeti biodiverzitás-monitorozó rendszer* részben eleget tesz, azonban hiányzik a fenntartható hasznosítás szempontjából számításba jöhető fajok (például kamilla, éti csiga) államilag finanszírozott nyomon követése, amiről a továbbiakban szükséges gondoskodni. A másik, sokkal nehezebben megvalósítható feladat a káros hatású tevékenységek, aktivitások azonosítása és monitorozása, illetve a különböző monitorozó rendszerek összekapcsolása (például a növényvédelem, útfelügyelet adatai).

Ugyancsak az egyezményből következik, hogy a genetikailag módosított szervezetek ökológiai hatásaival, illetve a megelőzéssel intézményes formában kell foglalkozni.

Az Európa Tanács védnöksége alatt született meg az *európai tájvédelmi egyezmény* (*firenzei egyezmény*), amelyhez Magyarország még nem csatlakozott. Ennek fő oka a tárcák közötti (NKÖM, KvVM) feladatmegosztás és az elsődleges felelősség tisztázatlansága. Az utóbbi két egyezmény sikeres végrehajtása érdekében a minisztériumok közötti együttműködést javítani kell.

5.3.4.2. Egyéb kezdeményezések

Az UNESCO MAB védnöksége alatt működő bioszférarezervátum-hálózatrendszer tekintetében a Tvt. adta lehetőségekkel nem éltünk kellőképpen, és a fenntartható hasznosítás elvét sem érvényesítettük megfelelően. Az UNESCO MAB programja keretében a Fertő tó bioszféra-rezervátum kibővítése - ez az egész Hanságot magában foglalja - felterjesztésre került.

Az Európa Tanács kezdeményezésére létrehozott biogenetikai rezervátum rendszerébe eddig a Kolon-tó (Kiskunsági Nemzeti Park) az egyetlen bejelentett hazai terület.

Az Európa Tanács Európa-diplomás területei közül az *Ipolytarnóci ősmaradványok természetvédelmi terület* kezelése példamutató volt, ezt bizonyítja, hogy magterületét, a "tarnóci őselőhelyet" 2003. elején a KvVM és a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság világörökség címre jelölte. Európa-diplomás területeink közül viszont a Kis- és Nagyszénás (Budai-hegység) nemzetközi kívánalmaknak megfelelő kezelése és fenntartása sajnos nem valósult meg teljeskörűen. E területek rehabilitációját a 2003-tól kezdődő ciklusban meg kell oldani. Az Európa Tanács és az UNEP által koordinált *páneurópai biológiai és tájdiverzitási stratégia* megvalósítása érdekében - a *páneurópai ökológiai hálózat* Magyarországra vonatkozó részeként - kijelölésre került a *nemzeti ökológiai hálózat*. Az elmúlt időszakban a szaktárca a nemzetközi kötelezettségek tekintetében követte az ökológiai hálózattal kapcsolatos szabályozáshoz közvetve vagy közvetlenül kapcsolódó globális, páneurópai, európai, európai uniós, illetve regionális kezdeményezéseket, egyezményeket, megállapodásokat és akciókat.

A kétoldalú együttműködések tekintetében a környező országok természetvédelmi kormányzatával való kapcsolatépítés során több esetben kezdődött meg konkrét együttműködés a természetvédelmi kezelés, látogathatóság harmonizálásáról. Ezek közül a legfontosabb az Ausztriával való kapcsolat a Fertő mentén (a Fertő-Hanság Nemzeti Park és a Neusiedler See - Seewinkel Nemzeti Park között), a Horvátországgal való kapcsolat (a Duna-Dráva Nemzeti Park béda-karapancsai tájegysége és a horvát oldali

Kopácsi-rét között) és a Szlovákiával való együttműködés az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt közös világörökséggé nyilvánítása kapcsán. Valamennyi nemzetipark-igazgatóság illetékességi területén vannak olyan védett és védelemre tervezett természeti területek, amelyek kapcsolódnak a környező országok természeti területeihez.

Jelentős a holland-magyar természetvédelmi együttműködés. Hollandia a korábbi években is jelentős anyagi támogatást nyújtott számos konkrét természetvédelmi projekthez, mint például kisebb-nagyobb léptékű vizesélőhely-rekonstrukciók, az EU 2078/92-es agrár-természetvédelmi regulációjához való csatlakozást elősegítő AVALON projekt és a veszélyeztetett élőhelyek állami tulajdonba vételének támogatása a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságnál (a Navat-patak tőzegmohalápjá, Zsibolya-láp, Júlia-liget) az ECONET Action Fund segítségével. A 2003-2004-es időszak fő célja a Béda-Karapancsa (Duna-Dráva Nemzeti Park) és a horvát Kopácsi-rét alkotta, határon átnyúló védett terület kialakítását elősegítő vizesélőhely-rekonstrukciók kivitelezése.

A holland-magyar természetvédelmi együttműködés számos szálon összefonódik az Európai Természetvédelmi Központtal (ECNC). Az ECNC számos magas szintű nemzetközi szemináriumot és konferenciát szervezett az elmúlt időszakban (Natura 2000; a természetvédelem finanszírozása stb.) Magyarországon.

A Természetvédelmi Hivatal közreműködik az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA) Természetvédelem és Biodiverzitás Tematikus Központjának (EEA ETC/NPB) munkájában, illetve nemzetközi szintű adatszolgáltatási kapcsolatban áll az Európai Információs Hálózattal (EIONET).

Az Egyesült Államok *Nemzetipark-szolgálatával* a szaktárca 2000. szeptemberében kötött együttműködési megállapodást. Ennek alapján három hazai nemzetipark-igazgatóság (Hortobágyi, Aggteleki, Balaton-felvidéki) épített ki vagy készített elő testvérparki együttműködést amerikai partnerekkel, a Bükki Nemzeti Park Igazgatóságnál pedig geológiai vonalon indult meg a kapcsolatépítés.

Az EUROPARC (Európai Nemzeti Parkok és Natúrparok Szövetsége) PHARE-támogatásból finanszírozott *szakember-szakismeret csereprogramja* 1997. februártól 2001. decemberig tartott, több mint 50 magyar természetvédelmi szakember részvételével.

5.3.5. Az erdők természetvédelme

5.3.5.1. A védett erdőterületek

A magyarországi erdőterület közel 1 787 400 hektár, az erdővel (faállománnyal) borított területek aránya, az erdősültség 19,2% (ez a szám magában foglalja a faültetvényeket is). A védett természeti területeken álló erdők kiterjedése 348 944 hektár, amely az ország erdővel borított területének 19,5%-át, Magyarország teljes területének 3,8%-át teszi ki. A fokozottan védett természeti területen álló erdők aránya nem haladja meg az ország erdővel borított területének 5%-át.

A természet védelméről szóló törvénnyel egy időben elfogadott erdőtörvényben számos természetvédelmi szempontból kedvező előírás szerepel a védett természeti területen álló erdőkben folytatható erdőgazdálkodásra vonatkozóan. Az új törvények igen jelentős mértékben kiterjesztették a természetvédelmi hatóság feladat- és hatáskörét, az erdőgazdálkodás tervezését, valamint az erdészeti hatósági eljárásokat illetően. Az erdőgazdálkodás tervezésének az új erdőtörvényben szabályozott háromlépcsős rendszere, a körzeti erdőterv bevezetése lehetővé tette a természetvédelemért felelős miniszter számára a védett természeti területen álló erdők erdőterveinek jóváhagyásában az egyetértési, minden erdő erdőtervére kiterjedően pedig a véleményezési hatáskör gyakorlását. A miniszteri hatáskörgyakorlás folyamán számos természetvédelmi szempontból kedvező előírást lehetett érvényesíteni a körzeti erdőtervekben. A nemzetipark-igazgatóságok erdészeti hatósági eljárásokban való szakhatósági közreműködése eredményesnek bizonyult. A természetvédelmi érdekérvényesítés eredményeként kismértékben javult az ország védett erdőinek állapota, a védett természeti területen álló erdőkben nőttek a tájidegen fafajú erdők állományátalakítására irányuló beavatkozások. Az őshonos fafajú állományokban növekedett a természetes felújítások aránya. A természetközeli erdőgazdálkodási módszerek alkalmazását több minisztériumi kiadvány népszerűsítette, és a Pro Silva eljárás gyakorlati bemutatása is jelentősen hozzájárult a természetközeli erdőgazdálkodási módszerek iránti érdeklődés növeléséhez.

A "nem erdő" termőhelyen álló, tájidegen fafajú erdők állományának átalakítását a jelenlegi erdészeti jogszabályok és finanszírozási rendszer nem támogatja kellően.

A kártalanítást, támogatást szabályozó kormányrendelet megjelenésének késlekedése pedig nem teszi lehetővé a természetvédelmi támogatás folyósítását, ezért ellehetetlenül a védett természeti területen álló, nem őshonos fafajú erdők a Tvt. 33. §-ában előírt állományátalakítása. Az olyan kedvezőtlen termőhelyeken, ahol az erdőfelújítás a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően csak tájidegen fafajokkal oldható meg, kezdeményezni és támogatni kell az erdő-felújítási kötelezettség eltörlését. Az ilyen őshonos fafajokkal beerdősíthetetlen területeket (például sziklagyepeket vagy száraz homoki területeket) nem szabad ismételt mesterséges erdősítésekkel terhelni, ezeken az élőhelyeken a természetes vegetáció regenerálódását kell segíteni.

5.3.5.2. Az erdőrezervátumok védelme, fenntartása

Az erdőrezervátumok kijelölésén túl ezek fenntartását, az állapotváltozás rendszeres monitorozását, kutatását kiemelt természetvédelmi feladatként kezelte a tárca. A kutatási program részeként folytatódott az erdőrezervátumok hosszú távú fenntartási terveinek készítése. Az erdőrezervátum-program végrehajtásának eredményeként értékelendő, hogy egységes irányelveknek megfelelően 1999-2001-ben hat nemzeti park-igazgatóság illetékességi területéhez tartozó erdőrezervátumok fenntartási tervei készültek el.

5.3.5.3. A nemzeti erdőstratégia természetvédelmi irányelveinek kidolgozása

Az EU jogharmonizáció keretében a kormány vállalta a *Nemzeti Erdőstratégia* kidolgozását. A Nemzeti Erdőstratégia megalapozásán munkálkodó tudományos műhelyekkel való szoros együttműködésben a tárca szakmai irányításával, külső szakértők bevonásával folytatódik a természetvédelmi irányelvek kidolgozása.

5.3.6. A védett természeti területeken folytatott vadállomány-kezelés

A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény új alapokra helyezte a hazai vadgazdálkodás és vadászat rendjét, ami természetvédelmi szempontból előnyösebb vadászati jogi konstrukciót eredményezett. A természetvédelemért felelős miniszter egyetértésével vadgazdálkodási körzetenként (országosan 24 körzet) megtörtént a vadfajok fenntartandó legkisebb és legnagyobb létszámának megállapítása. Ez utóbbi kedvező elmozdulást - csökkenést - jelent a korábban elfogadott vadlétszámokhoz viszonyítva, azonban a természetvédelmi oltalom alatt álló erdőterületeken - a még mindig elfogadhatatlanul nagy létszámú vadállomány miatt - a keretszámok felülvizsgálata elengedhetetlen. A hosszú távú vadgazdálkodási előírásokat tartalmazó körzeti vadgazdálkodási tervek elkészítése folyamatban van.

A megadott keretszámokat is meghaladó, túltartott nagyvadállomány miatt az erdőfelújításokban jelentősek a vadkárok, amit az erdészeti hatóság által kiszabott erdővédelmi bírságok növekvő száma is bizonyít. A túlméretezett nagyvadállomány a természeti értékekben óriási károkat okoz, és helyenként lehetetlenné teszi a természetes erdőfelújítások alkalmazását, ami hosszú távon az erdőszerkezet kedvezőtlen átalakulását és a növényfajok genetikai állományának beszűkülését eredményezi. A közeljövőben - a földművelési tárcával kötött megállapodásnak megfelelően - felül kell vizsgálni a vadgazdálkodási körzetenként fenntartandó legkisebb és legnagyobb vadlétszámot, különös tekintettel a gímszarvas, a vaddisznó, a róka, a dolmányos varjú és a szarka állományára, valamint a faunaidegen vadfajokra (muflon).

5.3.7. A barlangtani, földtani és felszínalaktani értékek védelme

A természet különösen jelentős, egyedi élettelen képződményei közül a *barlangok* 1961. óta, a *források*, *víznyelők*, *kunhalmok* és *földvárak* pedig a Tvt. hatálybalépése (1997) óta "ex lege"-védelem alatt állnak.

A jogszabályi előírásoknak, azaz a Tvt. 49. § (2) bekezdésének és a barlangok nyilvántartásáról, a barlangok látogatásának és kutatásának egyes feltételeiről, valamint a barlangok kiépítéséről szóló 13/1998. (V. 6.) KTM rendeletnek megfelelően megkezdődött, majd - a 2000-ben elkülönített fejezeti kezelésű előirányzat által biztosított fedezet eredményeként - jelentősen felgyorsult a közhiteles barlangnyilvántartás felállítása. Elkészült a nyilvántartás számítógépes rendszere, amellyel 2002 végéig az eddig ismert mintegy 3700 barlang közül 2000 objektum feldolgozása történt meg.

A fokozottan védett barlangok körének újabb szakmai felülvizsgálata során ezek száma a korábbi 125-ről 132-re emelkedett. A Bükk Nemzeti Park Igazgatóság és az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén kijelölték a 13/1998. (V. 6.) KTM rendelet szerinti megkülönböztetett védelmet igénylő barlangokat; az érintett igazgatóságok elvégeztették a fokozottan védett, továbbá megkezdték a megkülönböztetett védelmet igénylő barlangok állapotfelmérését. Elkészült három nemzeti park-igazgatóság (Duna-Dráva, Balaton-felvidéki, Bükk) általános barlangkezelési és 60 fokozottan védett barlang egyedi kezelési terve, illetve két idegenforgalmi üzemeltetési szabályzat (Abaligeti- és Pál-völgyi-barlang).

A barlangok természetes állapotának fenntartása, helyreállítása, illetve veszélyeztetett természeti értékeik (például ásványkiválások, denevérek) védelme érdekében összesen 28 fokozottan védett és 35 további barlang esetében történtek műszaki beavatkozások (lezárás, bejárat- és járatbiztosítás, szükségtelen műtárgyak eltávolítása stb.). Befejeződött a budai várban lévő barlang, valamint az Abaligeti- és a Pál-völgyi-barlang teljes idegenforgalmi rekonstrukciója, illetve a Vass Imre-barlang és a nagyharsányi kristálybarlang természetvédelmi célú kiépítése. A barlangok gyakorlati védelméhez a 13/1998. (V. 6.) KTM rendelet előírásai szerinti túravezető- és kutatásvezető-képzés, továbbá a barlangi idegenvezetői szakképesítést adó tanfolyam a barlangokban végzett kutatási és bemutatási tevékenység szakszerűségének fokozásához járult hozzá. A hagyományos *Cholnoky Jenő karszt- és barlangkutatási pályázat* évenkénti kiírása pedig a társadalmi szervezetek ilyen irányú tevékenységének serkentésével segítette a barlangok megóvását, megismerését.

A barlangvédelem területén hiányosságként említhető, hogy a közhiteles nyilvántartás felállítása még nem fejeződött be, ami maga után vonta védőövezeteik kijelölésének és az ingatlan-nyilvántartásban történő megjelenítésük késedelmét is. Mindez elsősorban a védett területeken kívül nyíló, gazdasági tevékenységek közvetlen vagy közvetett hatásainak kitett barlangok természetes állapotának megőrzése szempontjából okoz jelentős problémát. Ezen értékcsoport vonatkozásában további folyamatos problémaként jelentkezik a kutatóintézményi háttér teljes hiánya, aminek következtében a védelmi intézkedéseket megalapozó kutatási eredmények hézagosak.

A természeti emlék kategóriában "ex lege"-védelem alatt álló *kunhalmok* és *földvárak* természetvédelmi állapotfelmérése és jegyzékbe foglalása ugyancsak jelentős késéssel kezdődött meg. A szükséges védelmi intézkedéseket is megalapozó országos felmérés a kunhalmok vonatkozásában 2002-ben befejeződött, a földvárak esetében pedig befejezés előtt áll; a jegyzékek jogszabályban előírt közzétételéhez azonban az ingatlan-nyilvántartási adatok még hiányoznak.

A jegyzék-közzétételi kötelezettséggel nem érintett *források* és *víznyelők* természetvédelmi nyilvántartásba vételének előkészítése csak 2002-ben kezdődött meg.

A Tvt. lehetőséget nyújt további élettelen természeti értékek különböző szintű védelmére is, ezekkel az eszközökkel azonban még nem sikerült élni. A nyílt karsztterületek jegyzékének közzétételét a már rendelkezésre álló földtani adatok ingatlan-nyilvántartási azonosításának igénye hátráltatja, és e késedelem miatt a vonatkozó törvényi korlátozások sem érvényesíthetők. Bővíteni szükséges az egyes mesterséges üregek védetté nyilvánítását megalapozó vizsgálatok körét (ilyenek még csak denevérvédelmi szempontból történtek), s fel kell gyorsítani a védetté nyilvánítandó ásványokat és ősmaradványokat, illetve a védelmet igénylő egyedi földtani-felszínalaktani képződményeket illető szakmai előkészítési munkát is.

5.3.8. Tájvédelem

5.3.8.1. Az általános tájvédelem

Kihirdetésre került a tájvédelmi szakhatósági hatáskörbe tartozó engedélyezési eljárásokról szóló 166/1999. (XI. 19.) Korm. rendelet, amely a hatósági eljárásokban szakhatósági jogkört biztosít a nemzetipark-igazgatóságok számára. Ezzel a tájvédelmi szakhatósági ügyek száma nagymértékben megnőtt, és azóta évről évre megkétszereződik. Nagy előrelépést jelent viszont, hogy így számos táj- és természetvédelmi szempontból kedvezőtlen beruházás megelőzhető, valamint lehetőség van olyan irányú módosításokra, amelyek lehetővé teszik, hogy a védett és nem védett természeti területeken egyaránt érvényesüljenek a tájvédelem szempontjai.

A hivatkozott rendelet kapcsán megnőtt feladatkörök ellátása a létszámihiány, illetve a szakfelügyelők továbbképzésének hiánya miatt sok esetben nem megfelelő. Problémát jelent a rendeletben foglalt feladatok megvalósítása terén az is, hogy számos esetben nem történik meg a szakhatóság bevonása. A tájvédelmi szakhatósági hatáskörbe tartozó ágazati szabványok és irányelvek még nem készültek el teljesszűrtően.

A külterületeken a gazdasági épületek építése, átalakítása során a hagyományos tájhasználathoz és hagyományokhoz nem alkalmazkodó létesítmények terjedése figyelhető meg. Hasonló egyeztetési és tervezési problémák tapasztalhatók a vonalas létesítmények tájba illesztése terén is. Növekszik a műszaki infrastruktúra által felszabdalt terület, a táj degradálódik. Az önkormányzatok tájvédelmi szerepvállalása nem általánosan elterjedt, sőt szélsőséges esetben szűkös anyagi helyzetük miatt ellenérdekeltek. Ennek többek között az a következménye, hogy az agglomerálódó térségekben a beépített területek feltartóztathatatlanul terjeszkednek (például bevásárlóközpontok, lakóparkok, lakóépületek, üdülők és más zöldmezős beruházások).

A tájvédelmi munkában különösen érzékelhető a lakossági jogkövetés hiánya. Ezért a fokozott ellenőrzés, a terület gyakori bejárása, az esetleges szabálytalanságok időbeni felfedése és az intézkedés gyors megtétele alapvetően fontos, a tájvédelmi szakmai követelmények betartatása csak így képzelhető el. A tájvédelmi szemlélet kialakítása lassú, kevés eredményt sikerült elérni a települési döntéshozói szinten is.

Továbbra is veszélyforrást jelent, hogy a településrendezési tervek készítésekor a nemzetipark-igazgatóság véleménye sokszor nem kerül beépítésre (egyes esetekben jogsértően be sem vonják az illetékes igazgatóságot az eljárásba), és a közhiteles kihirdetések hiánya miatt a szakhatósági jog sem érvényesíthető a természeti területekre, az ökológiai hálózat elemeinek területére, a földvárakra, a Natura 2000-területekre és a védőövezetekre vonatkozóan.

A bányarekultivációk ellenőrzése hiányos. Sokszor olyan területeken is előírás a bányarekultiváció, ahol ökológiai szempontból kedvezőbb lenne az élőhelyek szabadon hagyása, a pionír növényekkel történő benépesülés folyamatának érvényesülése, különösen igaz ez a felhagyott külszíni bányák, anyagnyerőhelyek környezetére.

A termelési és kommunális hulladékok szervezetlen, illetve illegális lerakása egyre nagyobb probléma, olykor védett természeti területen is.

5.3.8.2. Az egyedi tájértékek nyilvántartása

Megkezdődtek az országos tájkataszter megalapozását szolgáló tájértékelési és tájtipológiai kutatások, és elindult az egyedi tájértékek védelmét biztosító országos egyeditájérték-kataszter kialakítása. Eddig 201 település egyedi tájértékeinek felmérése készült el. Mivel a magyarországi települések számához képest igen alacsony volt a felmérésekre szánható összeg, az egyedi tájértékek felmérése meglehetősen lassan halad. A folyamat felgyorsításához több támogatás szükséges.

5.3.9. A természetvédelmi tervezés

5.3.9.1. A természetvédelmi tervezés és a kezelési tervek

Az Alapterv 1997-2002-es időszakának végén megjelent a természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó szabályokról szóló 30/2001. (XII. 28.) KöM rendelet. A kezelési tervek készítésére vonatkozó jogszabály megjelenése egyeztetési nehézségek miatt majdnem négyéves késést szenvedett. Már a rendelet megjelenése előtt megkezdődött a kezelési tervek megalapozó dokumentációk (50 db) elkészítése, a dokumentációk színvonala azonban nem egyenletes. A nemzetipark-igazgatóságoknak nincs elegendő kapacitásuk a kezelési tervek elkészítésére.

A természeti értékekről (védett fajok előfordulási adatai, populáció mérete, veszélyeztetettség stb.) sincs naprakész adatbázis. Nincs visszacsatolás a természetvédelmi kezelések hatékonyságáról. A probléma megoldása a jelen tervidőszak sürgős feladata.

Kialakítás alatt áll a természetvédelmi ágazat hierarchikus tervezési rendszere. Az ökológiai hálózatra vonatkozó ún. *hálózati tervek* a regionális terveknek megfelelő tervezést pótolnák majd az ökológiai hálózatra vonatkozó rendelet elfogadása után. Fontos cél, hogy az illetékes nemzetipark-igazgatóság regionális, megyei stb. természetvédelmi tervét vagy egy adott védett természeti terület természetvédelmi kezelési tervét alapként, minden tervezői munkát megelőzően lehessen figyelembe venni a területhasználat meghatározásakor.

5.3.9.2. A természetvédelem érvényesülése az országos és regionális tervekben, település- és területrendezési tervekben

A település- és területrendezési, valamint a fejlesztésre vonatkozó tervezések során nem minden esetben érvényesülnek a természet- és tájvédelem érdekei. Ennek oka esetenként a tervezői egyeztetés megkerülése, továbbá az országos és regionális természetvédelmi tervek - kezelési tervek, ökológiai hálózati terv stb. - részbeni hiánya, amelyeknek a tervezési rendszer hierarchiáján belül a területrendezési szinten kellene érvényesülniük. A településrendezési tervek készítése során a belterületbe vonást illetően a tájvédelmi hatóság nem rendelkezik szakhatósági, csak véleményezési jogkörrel, így a jóváhagyás során nincs beavatkozási jogköre (ugyanakkor egyedi ügyekben szakhatóságként azért beavatkozhat). Mindezek következtében nem lassult - sőt az ország jelentős térségeiben inkább tovább gyorsult - a területhasználatnak a természetvédelem érdekei szempontjából kedvezőtlen változása. A településrendezés eszközei nem bizonyultak elegendőnek a táj szerkezetének védelmére, a kedvezőtlen folyamatok lassítására, megakadályozására.

5.3.10. A természetvédelem finanszírozása

A természetvédelem KvVM-forrásai (Mrd Ft)	Év				
	1998	1999	2000	2001	2002
Területi szervek előirányzatai (központi beruházással együtt)	1,5	1,8	2,3	2,4	2,7
Kiemelt programok (fejezeti kezelésű előirányzatok + a KvVM igazgatási keretei)	1,2	1,2	1,6	1,1	0,9
KAC (természetvédelem)	0,7	0,9	1,1	2,9	2,8
Összesen:	3,4	3,9	5,0	6,4	6,4

A természetvédelmi célú előirányzatok és pályázati források az elmúlt öt év során folyamatosan növekedtek, csaknem megkétszereződtek. Ennek ellenére a Tvt.-ben előírt és az egyéb kötelezettségek maradéktalan teljesítésére a források nem voltak elegendőek.

A KAC-pályázatok elbírálását és jóváhagyását követő kifizetések indokolatlanul hosszú átfutási ideje miatt számos, a vegetációs időszakban esedékes munkát (például erdőművelési munkát), felmérést a tárgyévben már nem lehetett elvégezni.

A KAC - más szempontból indokolt - finanszírozási megoldásai miatt nem tudja követni a természetvédelem speciális igényeit, ezért e tevékenységek támogatását a költségvetésbe kell beépíteni.

Ezzel ellentétes folyamatként a védett természeti területen természetközeli gazdálkodást folytatónak nyújtandó támogatást, valamint a természetvédelmi korlátozás után folyósítandó kártalanítást szabályozó kormányrendelet megjelenésének elmaradása miatt a "védett természeti érték megóvása" fejezeti kezelésű előirányzat beépült a *környezetvédelmi alap célélőirányzatba*. Az előirányzat működtetésének kedvező tapasztalataira, valamint a növekvő erdőgazdálkodói érdeklődésre való tekintettel a fejezeti kezelésű előirányzat beindítása és a programok folytatása a kormányrendelet megjelenéséig terjedő átmeneti időszakban indokolt.

5.3.11. Vagyonkezelés, vagyongazdálkodás

A természetvédelmi oltalom alatt álló területek esetében - az ökológiai megfontolások, a konfliktuskerülés, továbbá a költségtakarékosság alapján is - kívánatos, hogy a nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésébe kerüljenek. Az utóbbi hat évben történt növekedéssel együtt napjainkra a nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésében 224 000 hektár védett természeti terület van. A gazdálkodás alapfeltétele, hogy az egyes vagyonelemekről az igazgatóság és a főhatóság egyaránt naprakész és hiteles adatokkal, információkkal rendelkezzen. Ennek érdekében elkészült és működik a nemzeti park-igazgatóságok természetvédelmi vagyonkezelését támogató egységes nyilvántartási rendszer.

Jelentősen növekedett a régi magyar háziállatfajták hazai állománya. A nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésébe adott területeken az utóbbi hat évben megháromszorozódott a magyar szürke szarvasmarha állománya, kétszeresére nőtt a racka és cigája egyedszáma, és lassan emelkedik a magyar lófajták állománya is. Az állatállomány tartásával nemcsak a védett természeti területek természetszerű kezelését lehet megoldani, hanem egyúttal e fajták génmegőrzése is biztosított. A régi magyar háziállatfajták tartásának az idegenforgalomban és a hagyományőrzésben is jelentős szerepe van.

A védett természeti területeken a természetvédelmi érdekek élveznek előnyt a gazdasági hasznosítással szemben. Ugyanakkor e területeken is képződhet bevétel, ami jelentős mértékben növelheti a természeti értékek megóvásának pénzügyi forrásait. A hatékony működéshez a jelenlegi támogatási-finanszírozási rendszer megváltoztatása és összehangolása szükséges, mert egyelőre ez a tevékenység még veszteséges.

A természetvédelmi szakterület kiemelt figyelmet fordított a kistérségi - a mezőgazdaság, természetvédelem, területfejlesztés harmonizációját szolgáló - fejlesztési elképzelések gyakorlati megvalósítására (hagyományos tájgazdálkodás, ökológiai vagy biotermelés, történelmileg honosított növény- és gyümölcsfajták elterjesztése stb.). Ennek érdekében számos pályázat és projekt indult.

A tájtermesztés feléléstése, a hagyományos növényfajták (például gyümölcs- és szőlőfajták) fenntartásában való közreműködés szintén a természetvédelem fontos feladata. A sikeres ökológiai és a természettel harmonizáló gazdálkodáshoz feltétlenül szükségesek azok a növényfajták, amelyeket a Kárpát-medence természeti adottságai között nemesítettek. E növényfajták jól alkalmazkodtak környezetükhöz, és ezért műtrágyák és szintetikus növényvédő szerek nélkül is termeszthetők.

A nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésében lévő - többségükben volt szövetkezeti tulajdonú - erdők általában elhanyagolt állapotban, a hatályos üzemszabályozási előírásokhoz képest hátraleékkal kerültek az igazgatóságok kezelésébe, ezért a gazdálkodás ezekben az erdőkben átmenetileg jelentősebb többletköltséggel jár. A természetvédelmi vagyonkezelésű erdőket a hatályos erdészeti jogszabályoknak [1996. évi LIV. törvény, illetve a törvény végrehajtását szabályozó 29/1997. (IV. 30.) FM rendelet] megfelelően szükséges kezelni, ami folyamatos ráfordítást igényel.

A nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésébe került védett természeti területek kezelésére vonatkozóan még nem készült egységes szabályozás (szakmai útmutató), ezt a következő tervciklusban kell pótolni.

5.3.12. A természetvédelem személyi feltételei és eszközellátottsága

5.3.12.1. A természetvédelmi őrszolgálat

A természetvédelmi őrszolgálat létszáma 226 fő. Magyarországon a természetvédelmi őrök 1992 (a köztisztviselők jogállásáról szóló törvény kihirdetése) óta köztisztviselők, 1998 óta pedig intézkedésre jogosult hatósági személyek, akiknek jogosultságait és kötelességeit az 1997. évi CLIX. törvény II. fejezete a korábbiakhoz képest jelentősen kibővítve állapította meg.

Az NTA 1997-2002. tervezési időszakának további eredménye, hogy hatályba lépett a természetvédelmi örökre, illetve őrszolgálatokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 4/2000. (I. 21.) Korm. rendelet és ennek módosítása, valamint a természetvédelmi őrszolgálat szolgálati szabályzatáról szóló 9/2000. (V. 19.) KöM rendelet. A természetvédelmi őrszolgálat új jogszabályok alapján, új szervezeti struktúrában, javuló tárgyi feltételekkel látja el hatósági őrzési feladatát. Elkészültek - és miniszteri aláírással kiadásra kerültek - a természetvédelmi őrök szolgálati igazolványai, valamint a szolgálati jelvények. Megvalósult a természetvédelmi hatósági személyek a 4/2000. (I. 21.) Korm. rendelet 12. §-ában előírt szolgálati igazolvánnyal történő ellátása is.

A legnagyobb elmaradás a természetvédelmi őrszolgálat létszámfejlesztése és a létszámfejlesztés ütemezése terén keletkezett. A *Nemzeti Környezetvédelmi Programban*, valamint az *Acquis átvételének Nemzeti Programjában* 340 fő volt az előirányzat, ám ez nem valósult meg. A természetvédelmi őrszolgálat az új jogszabályoknak, feladatoknak és szakmai követelményeknek megfelelő, hatékony működéséhez az évi 40-50 fővel történő létszámnövelés és a megfelelő pénzügyi feltételek biztosítása szükséges.

5.3.12.2. Együttműködési megállapodások

A védett természeti területek és értékek hatékonyabb megóvása érdekében 1995 óta együttműködési megállapodás van érvényben az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi és Közbiztonsági Főigazgatósága, valamint a környezetvédelmi tárca Természetvédelmi Hivatala között. Ennek keretei között mind az országos, mind a területi szervek szintjén kölcsönösen hasznos és eredményes a gyakorlati együttműködésünk a rendőrség bűnügyi és közrendvédelmi szakterületével egyaránt.

A vám- és pénzügyőrséggel 1996 óta folytatott együttműködés példamutatóan hathatósnak mondható, amelynek eredményeként számos természetkárosító cselekményt sikerült leleplezni. A Határőrség Országos Parancsnokságával 2002. decemberében kötött együttműködési megállapodás szintén elősegítheti a természetkárosító cselekmények csökkenését, valamint az elkövetett cselekmények felderítését.

Az előbbieket alapján a nemzeti park-igazgatóságok együttműködési intézkedési terveket készítettek a megyei rendőr-főkapitányságokkal, illetve a városi rendőrkapitányságokkal, továbbá a vámszervekkel. A hatályos új jogszabályok alapján a természetvédelmi őrök munkáját polgári természetőrök segíthetik, megvalósítva ezáltal a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényben megfogalmazott állampolgári részvételt a természet védelmében. 1999-ben megkezdődött a polgári természetőr-csoportok szervezése a nemzeti park-igazgatóságoknál. A polgári természetőrök száma jelenleg mindösszesen 418 fő. 2001-ben elkészült és a nemzeti park-igazgatóságokhoz kiadmányozásra került a polgári természetőrök egységes igazolványa, valamint a polgári természetőri vizsga tananyaga, amely alapján a természetőrök vizsgáztatása folyik.

5.3.12.3. A központi állomány és a felügyelői kar létszáma

A természetvédelmi őrszolgálathoz hasonlóan létszámhiánnyal küszködnek a területi szervek élővilág-védelemmel, illetve földtudományi értékek védelmével foglalkozó szervezeti egységei és a központi állomány is. Elmaradt az EU-csatlakozással kapcsolatos intézményfejlesztés (létszám, infrastruktúra stb.) mind központi, mind területi szinten.

A Tvt.-ből adódó és az EU-csatlakozást megelőző szakmai munkák megalapozását és végrehajtását nem sikerült megfelelő ütemben ellátni, mivel a megnövekedett hatósági (adminisztratív) és szervezési ügyek miatt kevés idő maradt a megfelelő színvonalú, elmélyült megalapozó munkákra (természeti területek, ex lege védett természeti területek, ökológiai hálózati elemek, Natura 2000-területek stb. kijelölése).

5.3.13. Természetvédelmi kutatás és monitorozás

A magyar természetvédelem nemzetközi kötelezettségeinek és a természet védelméről szóló törvényben, valamint a kormányzati programokban rögzített feladatoknak a színvonalas teljesítésére dokumentációk, tanulmányok készültek. Számos kutatás folyt a védett és védelemre tervezett természeti területek és értékek országos számbavételével, állapotuk értékelő elemzésével és az értékeket veszélyeztető jelenségek, folyamatok feltárásával kapcsolatosan (kiemelt figyelemmel a Kárpát-medencét sújtó ariditásra, árvízi-belvízi helyzetre, a mezőgazdaság és a természetvédelem harmonizációjára). A védett területeken tervezett élőhely-rekonstrukciós és egyéb jellegű természetvédelmi beruházások szakmai megalapozását szolgáló kutatások indultak el.

Megkezdődött a biológiai sokféleségről szóló egyezmény alapján szükséges *nemzeti biodiverzitás-monitorozó rendszer* (NBMR) kialakítása. Az 1998-2001-es időszakban részlegesen megvalósult az NBMR projektekbe szervezett tevékenysége. Több élőlénycsoport esetében - a monitorozás definíciójának megfelelően és a standard módszerek alapján kiválasztott mintavételi helyeken - folyamatosak a vizsgálatok. A programok egyik része központi irányítással, országos programként valósul meg, másik része pedig - országos koordinációval - a nemzeti park-igazgatóságok monitorozó programjaiba épült be. A projektek sorrendje egyben a feladatok prioritását is mutatja:

- a védett és veszélyeztetett fajok monitorozása;
- a vizes élőhelyek és közösségeik monitorozása;
- Magyarország élőhelyeinek felmérése, térképezése és monitorozása;
- az invazív fajok monitorozása;
- az erdőrezervátumok - kezelt lombos erdők monitorozása;
- a kis-balatoni műszaki beruházás, II. ütem hatásainak monitorozása;
- a Szigetköz életközösségeinek monitorozása;
- a szikes élőhelyek monitorozása;
- a száraz gyepek monitorozása;
- a hegyi rétek monitorozása.

A regionális természetvédelmi célú monitorozó programok közül folytatódott a Kis-Balaton állapotának megfigyelése. Megkezdődött a Dráva - a tervezett novo-virjei erómű miatt kiemelt jelentőségű - természetvédelmi monitorozása. A megfigyelőrendszer megalapozza a természetvédelmi szakterület képviselőjét az *espo*-i egyezmény előírásai szerint lefolytatandó, a határokon áterjedő környezeti hatásokat vizsgáló eljárásában is. A 2066/1999. (III. 31.) Korm. határozat előírásai szerint a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság kidolgozta a Dráva természeti monitorozását rögzítő térinformatikai rendszert.

A következő tervidőszakban olyan természetvédelmi kutatási stratégia kidolgozása szükséges, amely meghatározza a legfontosabb kutatási témaköröket és ezek prioritásait. A jövőben elsősorban az alkalmazott ökológiai és konzervációbiológiai kutatásokra kell a forrásokat használni.

5.3.14. Oktatás, szemléletformálás, ismeretterjesztés

Az oktatás és szemléletformálás a természetvédelem fontos stratégiai kérdése, amely ez idáig csak érintőlegesen játszott szerepet az ágazati politikában. A természetvédelmi oktatásnak új lendületet adtak az érintett tárcák (a Környezetvédelmi és Vízügyi, valamint az Oktatási Minisztérium) együttműködési megállapodásai, melyek következtében fokozatosan fejlődik az erdeiiskola-hálózat, és egyre több gyermek jut el természetvédelmi oktatást, nevelést nyújtó, oktatási intézményen kívüli programokra.

Kisebbségi látogatóközpontok már régóta üzemelnek mindegyik nemzeti park-igazgatóság területén. Kihasználatuk igen jó, nemcsak az iskolai "főszezonban", hanem egész évben igen magas színvonalon kínálnak programokat. Technikai felszereltségük a KAC-támogatásoknak köszönhetően folyamatosan bővül. Megemlítendő az újonnan létesült igazgatósági oktatóközpontok, amelyek fontos szerepet töltenek be a természetvédelmi nevelésben (Kecskemét; Óriszentpéter; Bakonybél; Börzsöny, Királyrét stb.). A nemzeti park-igazgatóságok bemutatóhelyei (mintegy hatvan helyszín) látogatottsági mutatója évről évre magasabb, ami a természetvédelmi szolgáltatás emelkedő színvonalának és a tájékoztatás növekvő hatékonyságának tudható be.

Az oktatást, környezeti nevelést segítő ökoturizmus mind az állami természetvédelem, mind a társadalmi szervezetek aktivitása kapcsán felgyorsult az elmúlt két évben. Tanösvények nagy számban találhatóak a nemzeti park-igazgatóságok területén. Ezek között vannak saját kezelésben lévők (mintegy hetven), valamint olyanok, amelyeket más szervezetekkel közösen üzemeltetnek az igazgatóságok, de vannak külső szervezetek által fenntartottak is. Állapotuk sajnos nem minden esetben kielégítő, ezért a következő időszakban ezek felújítása, illetve új tanösvények kialakítása szükséges.

A természetvédelmi oktatás a mai napig nem megfelelő súlyú a közoktatásban. A közoktatási intézmények tanterveiben, számos tantárgyban szerepel ugyan a természet védelmére, szeretetére irányuló nevelés, oktatás, és a *Nemzeti Alaptanterv* is kerettantervi követelményként határozza meg a környezeti nevelést, ugyanakkor a természeti, természetvédelmi nevelés még mindig nem elégséges. A pedagógusok értékrendjében, viselkedésében nem kellően jelenik meg a természet megőrzésének fontossága, sokszor a tankönyvírótól, a tanártól, az intézménytől függ, hogy milyen hangsúlyt kap a környezeti nevelés. Javulás várható a nemzeti parki oktatóközpontok szerepének növekedésétől is, mivel ezek hasznos feladatot látnak el a természetvédelmi nevelés területén. Fontos a későbbiekben, hogy a nemzeti park-igazgatóságok oktatásszervező munkatársai az igazgatóság illetékességi területén folyó oktatási, nevelési, ismeretterjesztési programok összehangolásával könnyebben betölthessék szervezői feladatukat.

Az oktatást, ismeretterjesztést szolgáló propagandaanyagok, kiadványok, könyvek fontos eszközei a szemléletformálásnak. Az elmúlt időszakban nem jelentek meg túl nagy számban, azok is főleg egy-egy nemzeti parkot mutattak be. A következő időszakban növelni kell az oktatást és ismeretterjesztést segítő kiadványok számát, ugyanakkor gondoskodni kell azok szerkezeti és tartalmi egységesítéséről is.

5.3.15. Az agrárharmonizációval kapcsolatos feladatok

Jelentős késéssel ugyan, de 2002-ben megindult a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program*, amely összehangoltan valósítja meg a környezet- és természetvédelmi, a mezőgazdálkodási, valamint a vidékfejlesztési feladatokat. A 2002. évi agrárgazdasági célok költségvetési támogatásáról szóló 102/2001. (XII. 16.) FVM rendeletben foglaltak szerint 2,2 milliárd forint összegű keretre pályázhattak a gazdálkodók. A program teljes körű bevezetésével mintegy 6 millió hektár nem védett természeti terület természeti erőforrásai, elsősorban a termőtalaj, a felszíni, felszín alatti vizek és az élővilág még ép rendszerei tarthatók fenn hosszú távon.

Az Európai Unió szabályai szerint készült program elsődleges törekvése olyan mezőgazdasági gyakorlat kialakítása, amely a természeti erőforrások fenntartható használatán, a természeti értékek és a biodiverzitás megőrzésén, az ott élő embereknek életcélokat, feladatokat, munkát és megélhetést biztosító gazdálkodási rendszer megteremtésén, azaz az "élhető vidék" kialakításán alapszik.

Jelentős eredmény, hogy konkrét szabályozásként (eddig egyedül) a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program* zonális részének bevezetéséhez elkészült és hatályba lépett az *érzékeny természeti területekre* vonatkozó részletes szabályokról szóló 2/2002. (I. 18.) KöM-FVM együttes miniszteri rendelet. A jogi szabályozás megteremtésével vált lehetővé a program több évre szóló, folyamatos működtetése. Eddig 11 mintaterületen indult meg a zonális program.

Ugyancsak komoly eredmény, hogy hatályba lépett az ökológiai gazdálkodás szabályozásáról szóló 140/1999. (IX. 3.) Korm. rendelet és a 2/2000. (I. 23.) KöM-FVM együttes rendelet. A védett és védelemre tervezett természeti területek hasznosításának e jogszabályokban meghatározott módja harmonizál legjobban a természetvédelmi célkitűzésekkel.

Ezzel egyidejűleg az intenzív mezőgazdasági művelésű területeken használatos, Magyarországon forgalomba kerülő növényvédő szerek, bioregulátorok, termésmnövelő anyagok, szúnyogirtási technológiák természetvédelmi szempontú minősítése az engedélyezési eljárás részeként eredményesen folyik. Ez hosszabb távon lehetővé teszi, hogy csak olyan szerek kerüljenek forgalomba, amelyek a természetre nem vagy egyre csökkenő mértékben veszélyesek.

5.4. A második Nemzeti Természetvédelmi Alapterv (2003-2008) időszakában tervezett tevékenységek

Az NTA 4. fejezetében a tervezett tevékenységekhez, illetve a feladatok megvalósítására rendelt összegek a *Nemzeti Környezetvédelmi Program* (NKP) II.-ben a *"biológiai sokféleség védelme és tájvédelem"* akcióprogramhoz (5. TAP) rendelt költségeknek felelnek meg. A táblázatokban csak a *központi költségvetési igények* (NKP II., finanszírozási táblázat, *"igény a központi költségvetésből"* oszlop) jelennek meg.

A természetvédelem az NKP II. *"biológiai sokféleség védelme és tájvédelem"* akcióprogram (5. TAP) mellett a következő akcióprogramokhoz is kapcsolódik:

- *környezettudatosság növelése akcióprogram (1. TAP);*
- *városi környezetminőség akcióprogram (4. TAP);*
- *vidéki környezetminőség, terület- és földhasználat akcióprogram (6. TAP);*
- *vizeink védelme és fenntartható használata akcióprogram (7. TAP);*
- *környezetbiztonság akcióprogram (9. TAP).*

A jelzett akcióprogramok finanszírozására tervezett költségek egy része a természetvédelmi feladatok végrehajtásának fedezetéül is szolgál. Mivel az említett akcióprogramokban megjelölt tevékenységek a környezetvédelem, a természetvédelem és a vízügy közös feladatait tartalmazzák, ezért a természetvédelmi feladatok finanszírozására fordítható összegek nem különülnek el egyértelműen.

5.4.1. A biológiai és táji sokféleség és az élettelen természeti értékek megőrzése

5.4.1.1. A védett természeti területek hálózata kialakításának folytatása

Magyarországon még ma is jelentős - a 2002. évi nyilvántartás alapján a százötvenezer hektárt jóval meghaladó - azoknak a természeti területeknek a kiterjedése, amelyek természeti értékeinek gazdagsága indokolja a klasszikus értelemben vett, azaz egyedi jogszabállyal történő védetté nyilvánítást.

Az újabb védetté nyilvánítások feltétele a védelemre tervezett területek előzetes feltárása, természeti értékeik számbavétele, valamint az ezek alapján kidolgozott, a védetté nyilvánítás jogi feltételeként meghatározott - alább részletezett - természetvédelmi kezelési terv.

A kb. 1 millió hektár kiterjedésű, *védett természeti területek alkotta hálózat*, az Európai Unió *Natura 2000 hálózata*, és az ezeket a területeket, valamint a *védőövezeteket*, a természeti területeket, a természeti területekként nyilvántartott területeket, az ökológiai (zöld-) folyosókat és a természetközeli területeket is magában foglaló *nemzeti ökológiai hálózat gyakorlatilag az összes, természetvédelmi szempontból értékes terület döntő hányadát magában foglalja* (természetesen nem minden területet tartozik majd a "klasszikus" védett természeti terület kategóriába). A Natura 2000-területek a védett természeti területekkel átfedhetnek, egy részükön azonban a terület használójával megkötött megállapodás, szerződés lesz a biztosítéka a természetbarát, extenzív, a védendő faj vagy élőhely igényeinek legjobban megfelelő kezelés fenntartásának.

Az említett területi védelmen túl nagy nemzeti programjaink, így a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program* és a kor követelményeihez alkalmazkodó, kidolgozás alatt álló *Nemzeti Erdőstratégia*, valamint az *európai uniós Vízközelítési Keretirányelv* hazai együttes megvalósítása *biztosíthatja hazánk természeti értékeinek hosszú távú megőrzését.*

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 36. § (1) bekezdése alapján a védett természeti területen a természetvédelmi kezelési módokat, korlátozásokat és tilalmakat, továbbá az egyéb kötelezettségeket a védetté nyilvánító jogszabályban kell meghatározni.

5.4.1.2. A védett természeti területek és tájak állapotának megőrzése, javítása

5.4.1.2.1. A természetvédelmi kezelési tervek, természetvédelmi tervek kidolgozása

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 36. § (3) bekezdése alapján *minden védett természeti területre - az ezeken folytatott valamennyi tevékenységre kötelező erejűen - természetvédelmi kezelési tervet kell készíteni, amelyet legalább 10 évenként felül kell vizsgálni.* A természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó részletes szabályokat a 30/2001. (XII. 28.) KöM rendelet határozza meg.

A természetvédelmi kezelési terv egyebek mellett tartalmazza a védett természeti terület értékeit, az ezek megóvását, fenntartását, bemutatását, szükség esetén helyreállítását célzó tevékenységek ismertetését, továbbá az adott területen tartósan fennmaradó vagy a jövőben várható gazdasági, gazdálkodási tevékenységek bemutatását és az utóbbiakra vonatkozó kötelező erejű előírásokat.

A természetvédelmi kezelési tervek kidolgozása országos jelentőségű védett természeti területekre vonatkozóan a nemzeti park-igazgatóságok, helyi jelentőségű védett természeti területek esetében a védetté nyilvánító hatóság (önkormányzat) feladata. Az igazgatóság gondoskodik a tervet megalapozó vizsgálatok elvégzéséről, elvégeztetéséről, illetve az alapadatok összegyűjtéséről is. A védett természeti területen lévő erdők esetében a természetvédelmi kezelési terv elkészítéséig a természetvédelemért felelős miniszter egyetértésével, a 30/2001. (XII. 28.) KöM rendelet 7. § (2) bekezdése alapján megállapított körzeti erdőterv tekintendő kezelési tervnek.

A tervezési időszak kiemelt feladata a 10 nemzeti park, 36 tájvédelmi körzet és 142 természetvédelmi terület természetvédelmi kezelési tervének kidolgozása. Ezzel egyidejűleg gondoskodni kell a jegyzékben már kihirdetett, a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 28. § (4) bekezdése alapján természetvédelmi terület kategóriába sorolt lápok és szikes tavak, valamint a védelemre tervezett területek természetvédelmi kezelési terveinek kidolgozásáról is.

További fontos feladat a fenti jogszabályhely (5) bekezdése alapján természeti emlék kategóriában védett források és víznyelők állapot-felmérése, valamint az ezekkel és az azonos státusú kunhalmokkal és földvárakkal kapcsolatos teendőknek kezelési tervekben történő megjelenítése. 2004-től új, uniós feladatként jelentkezik a Natura 2000-területekre kötelező kezelési tervek elkészítése is.

Ki kell dolgozni az ország egész területére, illetve az igazgatóságok illetékességi területére vonatkozó különböző szintű (regionális, térségi, megyei, adott területre, tájegységre vonatkozó) természetvédelmi terveket. E tervek az ökológiai hálózat védett és nem védett elemeinek meghatározásával, az ezekre vonatkozó táj- és természetvédelmi előírások meghatározásával a területrendezési és településrendezési tervezési rendszerben mint területi természet- és tájvédelmi tervek érvényesülhetnek. Ezzel megelőzhetőek lennének a kedvezőtlen terület- és településrendezési folyamatok és a kedvezőtlen fejlesztések is.

5.4.1.2.2. A természetvédelmi fenntartás és fejlesztés

A védett természeti értékeket fenntartó, ahol lehet, gazdagító természetvédelmi vagyonkezelés, bár módszereiben és eszközeiben a gazdálkodáshoz hasonló, céljában attól jelentősen eltér. Nem tekinthető nyereségorientált gazdasági tevékenységnek, mivel elsődleges célja a gyepek, erdők stb. területén élő természeti értékek életfeltételeinek biztosítása. Mindezek teljesülése mellett a jellegzetes magyar tájak, az ősi állatfajok és fajták génkészlete, valamint a kapcsolódó tevékenységekhez kötődő néprajzi, kultúrtörténeti, építészeti értékek is megóvhatók, és a lakossági foglalkoztatás révén szervesen illeszthetők a vidékfejlesztés célkitűzéseivel. *A természetvédelmi kezelésnek, mint különleges élőhely-fenntartási tevékenységnek, nem a jövedelemtermelés a célja, hanem a védendő fajok élőhelyéül szolgáló területek megfelelő kezelése, a természeti értékek életfeltételeinek biztosítása, javítása.*

A természetvédelmi vagyonkezelésben lévő termőföldek egy részét, illetve az állatállományok döntő többségét a nemzetipark-igazgatóságok saját kezelésben tartják fenn, mert így biztosítható a legeredményesebben a természetvédelmi célok elérése.

A szántó művelési ágba tartozó védett természeti területek aránya és aranykorona-értéke olyannyira alacsony, hogy azokon eredményes gazdálkodás nem valósítható meg, ezért elsősorban a saját kezelésű állatállomány tömeg- és abraktakarmány szükségletének megtermelését szolgálhatják, vagy visszagyepesítendő, beerdősítendő.

A mezőgazdasági művelés alatt álló és a nemzetipark-igazgatóságok vagyonkezelésében lévő *védett természeti területek döntő többsége a gyep művelési ágba tartozik*. A természetvédelem célja, hogy a természetközeli füves területekhez kötődő fajok és a jellegzetes vagy különleges gyeptípusok, társulások fennmaradását biztosítsa. Az egyes gyepterületek természeti értékeinek fenntartási módját elsősorban a környezeti tényezők és az itt folyó gazdálkodás sajátosságai befolyásolják.

A füves területek védelmén belül természetvédelmi szempontból a természetes gyepek, illetve az extenzív gyepegzálkodási rendszerek fenntartása a legfontosabb feladat, ugyanis ezek olyan sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek a biodiverzitás védelme szempontjából lényegesek. A füves területek természetvédelmi értékét - koruk mellett - alapvetően a növényzet összetétele befolyásolja. A fajokban gazdagabb gyepterületek általában egy időben több állatfaj igényeit is képesek kielégíteni. A fajgazdagságot lényegesen befolyásolja a gyepterületek kezelése, azaz a legeltetés és a kaszálás.

A nemzetipark-igazgatóságok vagyonkezelésében lévő erdőket a hatályos erdészeti jogszabályoknak [az 1996. évi LIV. törvény, illetve a törvény végrehajtását szabályozó 29/1997. (IV. 30.) FM rendelet] megfelelően kell kezelni, amit az erdészeti hatóság felügyel. A mintaszerű szakkezelés anyagi fedezetét az igazgatóságok költségvetésében kell évről évre megtervezni. A nemzetipark-igazgatóságok vagyonkezelésében levő erdőterületek erdészeti munkáinak szakirányítására és az erdő őrzésére az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvény X. fejezetében és az erdőtörvény végrehajtási rendeletében foglaltaknak megfelelő erdészeti szakszemélyzetet kell alkalmazni.

A nemzetipark-igazgatóságok vadászatra jogosultsága alá tartozó önálló, illetve társult vadászati jogú vadászterületek összes kiterjedése 2002. decemberében 104 000 hektár volt, ami 14 vadászterületet jelent. Ezen vadászterületek természetvédelmi célú különleges rendeltetésűek, ezért a rajtuk folyó vadállomány-fenntartást a természetvédelmi céloknak és érdekeknek alárendelten, egyszersmind a hatályos vadászati jogszabályokban foglaltaknak megfelelően kell megvalósítani. A jogszabályban foglaltak teljesülésén túlmenően a természetvédelmi célú különleges rendeltetésű vadászterületeken a vadászati normákon kívül magas színvonalú, a természetvédelem hosszú távú stratégiáját kifejező etikai követelményeknek is teljesülniük kell. E vadászterületek vadászetikai szempontból mintaterületek lehetnek. Mindezekkel összhangban biztosítani kell - a természetvédelmi kezelés részeként végrehajtott komplex élőhelyfejlesztő intézkedésekkel - a földön fészkelő védett és vadászható madarak állománynövelésének lehetőségét, gondoskodni kell a róka, a dalmányos varjú és a szarka állományának hatékony csökkentéséről. A védett természeti területeken és a különleges rendeltetésű vadászterületeken a nagyvad vadászatának a vadászati szakmai célkitűzésekkel összhangban állóan (korosztály, minőség stb.), de a jelenlegi vadlétszámot jelentősen csökkentő, állományszabályozó jelleggel kell történnie.

A nemzetipark-igazgatósági vadászterületeken folyó vadállomány-fenntartási feladatok ellátására a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 50. §-ában és a különleges rendeltetésű vadászterületre nyilvánító földművelésügyi és vidékfejlesztési minisztériumi határozatokban foglaltaknak megfelelő létszámú hivatásos vadászt kell alkalmazni, illetve igénybe venni. A jelenlegi összes vadászterületre előírt hivatásos vadász létszám 47 fő.

5.4.1.2.3. A vagyonkezelői jog megszerzése a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállítása érdekében

Magyarországon a védett természeti területeken a földtulajdonviszonyok meghatározóan az állami tulajdonra épültek. Ez - a természetvédelem terén élenjáró országokhoz hasonlóan - nálunk is a természeti értékek megóvásának legeredményesebb tulajdoni formája. Mindezeket túl ez a tulajdoni forma fejezi ki leginkább a természeti értékek megóvásának össznemzeti érdekelttségét. A természetvédelem érdekeinek legmegfelelőbb, korszerű védelmi tevékenység ellátásához ezért szükséges, hogy a legértékesebb és legfontosabb védett természeti területek (nemzeti parkok, nemzetközi egyezmény alá tartozó vagy más okból nemzetközi jelentőségű, fokozottan védett területek) az állam tulajdonában legyenek. E tulajdonosi formán belül teljeskörűen úgy érvényesülhet a természetvédelem érdeke, ha ezeken a területeken a természetvédelmi kezelési tevékenységet az állami szervek látják el.

Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a természetvédelmi céllal létesített társadalmi szervezetek megőrizték vagy bővítsék a már tulajdonukban lévő, természeti értékekben gazdag területeket. Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozatában kimondta, hogy a külön jogszabállyal védelem alá helyezett természeti területek védettségi szintje nem csökkenhet, ezért a magántulajdonba került védett természeti területek eredeti állapotának visszaállítására szóló jogszabály megalkotására kötelezte az Országgyűlést, amely megalkotta a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról szóló 1995. évi XCIII. törvényt.

A törvény hatálya alá tartozó, a szövetkezetek közös használatában lévő, illetve a már magántulajdonba került védett, védelemre tervezett területek meghatározott részét 2006. december 31-ig az állam javára ki kell sajátítani, és a nemzetipark-igazgatóságok vagyongazdálkodásába kell adni. A kisajátítások ütemét jelentősen fel kell gyorsítani.

A jelenlegi földvásárlási ütemet (4-6 ezer hektár/év) figyelembe véve a még hátra lévő mintegy 126 000 hektár megvásárlása az újabb határidőig (2006. december 31.) valószínűleg nem lesz teljesíthető, mivel az EU-csatlakozást megelőzően rohamosan nő a föld ára, ugyanakkor a vásárlásra biztosított költségvetési forrás például a 2003-as évben nem éri el a 2002. évi összeget.

5.4.1.2.4. A vagyongazdálkodási jog megszerzése egyéb esetekben

Amennyiben a természeti értékek védelme másként nem biztosítható, olyan védett és védelemre tervezett ingatlanok vonatkozásában is indokolt az állami tulajdonba vétel, amelyek nem tartoznak a 4.1.2.3. pontban részletezett 1995. évi XCIII. törvény hatálya alá, azaz korábban nem szövetkezetek tulajdonában voltak, de mára magánkézbe kerültek. Ezekben az esetekben különböző jogcímenek történhet az állami tulajdonba vétel és a földterületek igazgatóságok vagyongazdálkodásába adása. Legfontosabb a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 68. § (6) bekezdése alapján az államot megillető és az igazgatóság által gyakorolt elővásárlási jog. Az állami tulajdonba vétel szakmai indokait a 4.1.2.3. pont tartalmazza.

5.4.1.2.5. Élőhely- és tájrehabilitáció

A természetvédelmi szempontból fontos élőhelyek természetes vagy emberi tevékenység hatására bekövetkezett pusztulását, leromlását speciális beavatkozásokkal meg kell állítani, illetve törekedni kell az eredeti állapot visszaállítására. Különösen fontos feladat ez az országos jelentőségű védett természeti területeken (például a nemzeti parkok területén). A hazai gyakorlatban ilyen tevékenységgel eddig elsősorban a vizes és víztől erősen függő élőhelyek degradációját fordították meg. Ezekben a területeken a vízhiány jelentette az alapvető problémát. Az NTA 2003-2008 megvalósítási időszakában a vizes területek rehabilitációja mellett meg kell kezdeni a Kárpát-medence egyedi természeti értékeit és társulásait őrző élőhelyek - mint például a dolomit-sziklagyepek, a homoki társulások és az alföldi maradvány tölgyesek - degradációjának megállítását, és ahol ez még lehetséges, a károsodást megelőző állapot visszaállítását, a természetes ökológiai folyamatok helyreállítását. Utóbbival összefüggésben biztosítani kell a megfelelő talajvíz-ellátottságot, ami feltétele a síkvidéki lápok, mocsarak és erdők állapotjavításának.

Tájrehabilitáció keretében kell rendezni a felhagyott, illetve tájképromboló épített elemek, felszíni megbontások, tájsebek, egykori tsz-központok, katonai gyakorlóterek területét is, első lépésben a védett természeti területeken.

Kiemelt feladat a természetes életközösségekre veszélyt jelentő, hazánkban nem őshonos, invazív növény- és állatfajok visszaszorítása. Ennek kapcsán kutatási, felmérési, stratégiakészítési, majd jogalkotási feladatokat kell megoldani. Mielőbb indokolt megkezdeni a legveszélyeztetettebb élőhelyeken a nem őshonos fajok visszaszorítását.

5.4.1.2.6. A védett és védelemre tervezett földterületek ingatlan-nyilvántartási rendezése (különös tekintettel a nemzetipark-igazgatóságok vagyongazdálkodásába kerülő területekre)

A "védett természeti terület" jogi státust a földhivatalok csak egész helyrajzi számra jegyzik be, ezért a védetté nyilvánítási eljárás során számos esetben szükségessé válik a határoló ingatlanok megosztása (például szántó művelési ágú alrészlet leválasztása a védeni kívánt gyepterület alrészletről).

A nemzetipark-igazgatóság vagyongazdálkodásába került ingatlanoknál gyakran szükséges az ingatlanmegosztási, telekhatár-rendezési feladatok végrehajtása (például a birtokvédelem érdekében történő telekhatár-kitűzés). Ezekben túlmenően ezres nagyságrendű azoknak az ingatlanoknak a száma, amelyek megosztása a Tvt. 23. § (2) által "ex lege"-védelem alá helyezett lápok, szikes tavak, források, víznyelők, kunhalmok és földvárak jogi jellegének bejegyzetése érdekében válik szükségessé.

Az Alkotmánybíróság 53/2002. (XI. 18.) AB határozata alapján - mely nem vitatja az országos jelentőségű természetvédelmi terület kategóriájú "ex lege" védett lápok védettségének tényét - gondoskodni kell a területek ingatlan-nyilvántartási bejegyzésre alkalmas lehatárolásáról és egyedi határozatokkal történő kihirdetéséről.

5.4.1.2.7. A természetvédelmi kutatások

A természetvédelmi ágazat ma még nem rendelkezik önálló kutatóintézettel, ezért a védett természeti területek és természeti értékek megőrzésével kapcsolatos kutatási feladatokat a Magyar Tudományos Akadémia különböző intézetei, felsőoktatási intézmények, múzeumok, civil szervezetek látják el. E hálózat fenntartása a jövőben is szükséges, *ugyanakkor nem halogatható tovább egy olyan egység létrehozása, amely szintetizálja és a gyakorlat számára felhasználhatóvá teszi a különböző hazai és külföldi kutatóműhelyekben végzett kutatások eredményeit*, illetve maga is végez természetvédelmi kutatásokat.

A természetvédelmi kutatásoknak elsősorban a gyakorlati természetvédelmi tevékenységet kell segíteniük.

Az erdőrezervátum-hálózat kialakításával megteremtődtek az erdőkben zajló természetes folyamatok szabad érvényesülésének és ezek megfigyelésének, kutatásának feltételei. A kutatás célja az erdődinamikai és hosszú távú erdőökológiai folyamatok, az erdőfelújulás, a természetes bolygatások mechanizmusainak megismerése.

A legalkalmasabb kezelési módszerek kialakítása érdekében folytatni kell a védett természeti területeken alkalmazható természetközeli erdőkezelési, erdőgazdálkodási módszerek egyes kísérleti területeinek kijelölését, az ezzel kapcsolatos kutatások támogatását.

Az alföldi, hegy- és dombvidéki erdőssztyeppterületek megőrzése, rehabilitációja érdekében *meg kell kezdeni a területeken zajló erdő-sztyepp dinamika működésére és az itt folytatandó természetvédelmi kezelési eljárások, erdőfelújítási lehetőségek és folyamatok megismerésére irányuló kutatásokat*. El kell indítani azokat a kutatásokat, amelyek a fényszennyezés élővilágra (például vándorló madarak, lepkék) gyakorolt káros hatásait, valamint a tájak vizuális érvényesülését negatívan befolyásoló hatásait vizsgálják.

5.4.1.2.8. A szolgalmi és vagyoni jogok (különleges rendeltetésű vadászati és halászati kíméleti területek) felülvizsgálata, megváltása

A nemzeti park-igazgatóságok vagyonkezelésében lévő ingatlanokon fennálló, a természetvédelem érdekeivel össze nem egyeztethető, *korábban alapított szolgalmi jogok* (vonalas létesítmények, bázisállomások, ipari és kommunális létesítmények, utak stb.) *felülvizsgálatra szorulnak*. Az ilyen létesítmények áthelyezésére, módosítására a szolgalmi jog jogosultjával történő megállapodás alapján kerülhet sor.

A vadászterület, illetve a halászati terület különleges rendeltetésű területté minősítéséből eredő többletköltség megtérítéséről a Vtv. 21. § (4), (5) és a Hhtv. 7. § (4) alapján a kezdeményező köteles gondoskodni.

5.4.1.3. A biodiverzitás megőrzése, átfogó programok működtetése

Jelen fejezetben azok a nagy átfogó programok szerepelnek, amelyek a védett természeti területek és értékek mellett *a nem védett területekkel, fajokkal és közösségekkel kapcsolatos*, a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából fontos tevékenységeket, kezdeményezéseket és feladatokat is magukban foglalják.

5.4.1.3.1. A nemzeti biodiverzitás-stratégia és -akcióprogram (NBSAP) elfogadása

A biológiai sokféleségről szóló egyezmény 6. Cikkelye előírja "a biológiai sokféleség megőrzését és fenntartható hasznosítását célzó, országos stratégiák, tervek vagy programok" kidolgozását, vagy ezek helyettesítésére a már létező ilyen stratégiák, tervek, programok adaptálását. Az egyezményben foglalt további kötelezettségek teljesítésének tervezésére, nemzetközi támogatásból (GEF/UNEP-projekt keretében), 1997-ben elkezdődött az NBSAP készítése. Az egyezmény és a nemzetközi irányelvek alapján az NBSAP az általános élővilág-megőrzési stratégia mellett további feladatokat tartalmaz a következő szakterületek szerint: bányászat (külszíni fejtések), biotechnológia (genetikailag módosított szervezetek), erdőgazdálkodás, halászat és horgászat, mezőgazdaság, területhasználat, turizmus (területfejlesztési kérdések), vadászat, vízgazdálkodás.

A következő időszakban gondoskodni kell a stratégiai dokumentum véglegesítéséről, annak elfogadásáról és a megvalósításáról.

5.4.1.3.2. A genetikailag módosított szervezetekkel kapcsolatos feladatok

Tudvalevő, hogy transzgenikus technikával (DNS-rekombináció) egymástól távol álló szervezetek - mint a baktérium, a növény vagy maga az ember - egyes tulajdonságai kombinálhatók. Az első sikereket éppen az emberi növekedési hormon termelését szabályozó gén baktériumba ültetésével érték el.

Ily módon az alapvetően új, természetes úton nem keletkező vagy hagyományos nemesítéssel nem kreálható tulajdonságokkal bíró szervezetek jönnek létre, melyek bekerülhetnek a környezetünkbe. Ez számos problémát okozhat.

A nemzetközi folyamatok (elsősorban a biológiai sokféleségről szóló egyezmény előírásai) hatására a magyar természetvédelmi törvény moratóriumot tartalmazott a GMO-k előállítására és felhasználására (1996. évi LIII. tv. 9. §), majd megszületett a géntechnológiai tevékenységet szabályozó törvény is. A Tvt. rendelkezései szerint a KvVM a genetikailag módosított szervezetekkel kapcsolatos engedélyezések során szakhatóság.

A géntechnológiai szakhatósági feladat teljesítéséhez szükséges intézkedések:

- az engedélykérelmek elbírálásán kívül a géntechnológiai tevékenység nyomon követése, ellenőrzése (beleértve az illegális tevékenységeket is), az ezekkel kapcsolatos, naprakész információk feldolgozása;
- a biológiai sokféleségről szóló egyezmény Cartagena-jegyzőkönyvének ratifikálása után a nemzetközi engedélyezési eljárásokban való részvétel;
- a KvVM GMO-kkal kapcsolatos feladatainak teljesítésére szervezeti egység létrehozása;
- a GMO-részecskék (szállítmányokban, egyéb helyeken) kimutatására alkalmas laboratóriumról való gondoskodás. (Célszerű lenne az 1998. évi XXVII. tv. alapján kijelölt laboratórium KvVM-laboratóriumként történő működtetése is.)

5.4.1.3.3. A nemzeti ökológiai hálózat védelmi és fejlesztési feladatai

2002-ben elkészült az ökológiai hálózatra vonatkozó részletes szabályokról szóló környezetvédelmi miniszteri rendelet tervezete, amely a rendeletről adódó feladatokat egy *országos jelentőségű nagy program, a nemzeti ökológiai hálózat* (NÖH) programja köré csoportosítja. A következő hat év feladatainak meghatározásakor és költségeinek összeállításakor az elfogadásra váró miniszteri rendeletben foglaltak végrehajtására kell hangsúlyt fektetni.

A NÖH jelentős kiterjedésű és eltérő státusú területeket foglal magában: védett természeti területeket, védett természeti területek védőövezeteit, természeti területeket, ökológiai és zöldfolyosókat. A nemzeti ökológiai hálózat programját a 2003 és 2008 közötti időszakra ki kell dolgozni. Az ökológiai hálózat fenntartási feladatainak végrehajtása érdekében valamennyi nemzetipark-igazgatóságnak hálózati tervet kell készítenie. Meg kell határozni a hálózati terv tartalmi követelményeit, és biztosítani kell az új tervezési rendszer bevezetésének feltételeit.

Folytatni kell a nemzeti ökológiai hálózat élőhely-térképezését. Törekedni kell arra, hogy a feltárt élőhelyek aránya minél nagyobb, térképezése pedig minél részletesebb legyen. A hálózatlétesítés ütemének nyomon követése érdekében - a rendelettervezetnek megfelelően és a NÖH-programban meghatározott szakmai szempontok alapján - az ökológiai hálózatot monitorozó rendszert (hálózati monitorozás) kell kiépíteni és fenntartani. Meg kell teremteni a rendszer működésének feltételeit. A természetközeli területek, az ökológiai és a zöldfolyosók kijelölése a tervezet alapján létrejövő új jogintézmény, melynek gyakorlati alkalmazása teljes egészében többletfeladatként (államigazgatási eljárás, állapotfelmérés stb.) jelentkezik.

Habár a NÖH magában foglalja majd a Natura 2000 hálózat területeit is, a költségek tervezése szempontjából a Natura 2000-hez kapcsolódó feladatok és források külön szerepelnek.

5.4.1.3.4. A természeti területek jegyzékének összeállítása és jogszabályi kihirdetése

Azok a területek tekintendők természeti területeknek, amelyeket elsősorban természetközeli állapotok jellemeznek. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 15. §-a alapján meg kell határozni a természeti területek körét, és ezek jegyzékét a KvVM és az FVM miniszterének együttes rendeletben kell kihirdetnie. A természeti területek országos felmérése a természet védelméről szóló törvény hatálybalépése után elkezdődött, és az ország túlnyomó részén megtörtént.

Miután a tárcák közötti szakmai érdekkülönbségek miatt a munka leállt, így szinte az egész folyamat (részletesebb élőhelyfelmérés; hiányzó régiók számbavétele; az ingatlan-nyilvántartási adatok meghatározása; az egész adatbázis felülvizsgálata, aktualizálása; a területek helyszíni ellenőrzése) újbóli áttekintése szükséges. A természeti területekre vonatkozó szakhatósági tevékenységek során biztosítani kell a természeti területek fennmaradását, el kell kerülni azok belterületbe vonását.

A hullámterek, a parti sávok, a vízjárta, valamint a fakadó vizek által veszélyeztetett területek használatáról és hasznosításáról szóló 46/1999. (III. 18.) Korm. rendelet 6. § (3) alapján a *hullámtér* mint az ökológiai hálózat szerves és meghatározó része - ha egyébként nem minősül védett természeti területnek - *természeti területként kezelendő*. Szükséges, hogy a hullámterek pontos, még meghatározandó ingatlan-nyilvántartási adatait és természeti jellemzőit szintén tartalmazza majd ez a rendszer.

5.4.1.3.5. A nemzeti agrár-környezetvédelmi programban szereplő területek növelése

A természetvédelem célkitűzéseit - az EU agrármodelljének hazai megvalósításaként - a *Nemzeti Agrár-Környezetvédelmi Program* (NAKP), melyről a 2253/1999. (X. 7.) Korm. határozat rendelkezik, nagymértékben segíti. A NAKP célja a környezet- és természetvédelem, a mezőgazdálkodás, valamint a vidékfejlesztés összehangolása. A program teljes körű bevezetésével mintegy 6 millió hektár nem védett területet természeti erőforrásai és természeti értékei tarthatók fenn hosszú távon. A NAKP egyben egy új agrárstratégia, amely többfunkciós, fenntartható, az ökológiai adottságokhoz alkalmazkodó, ugyanakkor versenyképes mezőgazdaságot céloz meg. A program horizontális és zonális programrészből áll:

- a *horizontális program* az ország teljes mezőgazdasági művelésű területére kiterjed,

- a *zonális program, a kijelölt érzékeny természeti területek (ÉTT) programja*, a környezetvédelmi szaktárca számítása szerint mintegy 2 millió hektár területhez kötődik.

Az érzékeny természeti területek fogalmát a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 53. § (3) c) pontja a következő módon határozza meg: "*érzékeny természeti terület az olyan extenzív művelés alatt álló terület, amely a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzését, fenntartását, ezáltal az élőhelyek védelmét, a biológiai sokféleség fennmaradását, a tájképi és kultúrtörténeti értékek megővését szolgálja*". A területkijelölések jogi alapját az érzékeny természeti területekre vonatkozó szabályokról szóló 2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes miniszteri rendelet teremtette meg.

A 11 mintaterületen indított zonális program folytatásához feltétlenül szükséges újabb ÉTT-k gazdálkodási előírásomagjainak kidolgozása. Már 2003-ban működtetni kell a program ellenőrzését szolgáló rendszert. A további években pedig az ÉTT-rendszer kiterjesztéséhez igazodva kell elkészíteni a programcsomagokat.

5.4.1.3.6. A természetvédelmi célú monitorozás

5.4.1.3.6.1. A nemzeti biodiverzitás-monitorozó rendszer

Az 1998-ban indult nemzeti biodiverzitás-monitorozó rendszer (NBMR) a magyarországi biológiai sokféleség állapotát megfigyelő országos program, amely a biológiai sokféleségről szóló egyezmény (kihirdette az 1995. évi LXXXI. tv.) 7. cikkének előírásai alapján működik.

A következő hat évben a feladatok növekedésével a meglévő 10 projekt mellett újabb projektek elindítására lesz szükség. A teljes program megvalósítása csak hosszú távon, folyamatos fejlesztéssel, fokozatosan, a programba tervezett újabb komponensek és területek bevonásával valósítható meg. A *következő években* a program megvalósítása mellett az *adatok információs rendszerbe történő szervezése a legfontosabb feladat*.

Az NBMR feladatainak megvalósítása, egy-egy faj vagy terület monitorozása során törekedni kell az önkéntesek (társadalmi szervezetek tagjai, iskolai szakkörök stb.) bevonására.

Az NBMR hozzájárul több természetvédelmi vonatkozású irányelv (*élőhelyvédelmi irányelv, madárvédelmi irányelv, Víz Keretirányelv*) monitorozási tevékenységének megvalósításához és hazánk adatszolgáltatási kötelezettségének teljesítéséhez is.

Törekedni kell az NBMR által kidolgozott metodika és a kapcsolódó monitorozó programok tevékenységének összehangolására, harmonizálására.

5.4.1.3.6.2. Kapcsolódó monitorozó programok

A Natura 2000 hálózathoz kapcsolódó monitorozás

A Natura 2000-területek monitorozása a jövőben teljesítendő feladat. Ennek keretében adatszolgáltatási kötelezettségünk lesz azon fajok és élőhelytípusok természetvédelmi helyzetéről, amelyek védelmére a Natura 2000-területeket kijelölték. Az NBMR prioritásai között szerepel az EU természetvédelmi irányelveinek függelékében található egyes állat- és növényfajok, növénytársulások, élőhelyek monitorozása, több projekthez kapcsolódóan.

Az EU Víz Keretirányelvének monitorozási feladatai

A *Víz Keretirányelv* előírásai között jelentős monitorozási feladatok szerepelnek, amelyek megvalósítását a tervezési időszak végén kell megkezdeni. Ennek a monitorozásnak az irányelv által kijelölt élőlénycsoportok (vízi flóra, alga, makrogerinctelenek, halak) vizsgálatára kell vonatkoznia. A NBMR projektjei között a prioritási sorrendben második helyen a "vizes élőhelyek és közösségeik monitorozása" áll. Ez lehetővé teszi, hogy a jövőben az e projekt keretében végzett tevékenység a Víz Keretirányelv bevezetésével együtt járó kötelező monitorozással összekapcsolható legyen.

A veszélyeztetett fajok monitorozása

A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően Magyarországon is egy évtizede folyik egyes veszélyeztetett fajok állományainak folyamatos nyomon követése. Ez elsősorban azokat a fajokat érinti, amelyek állománya olyannyira megfogyatkozott, hogy minden egyes példányuknak jelentősége van vagy lehet a faj fennmaradása szempontjából.

Szintén nemzetközi gyakorlat, hogy bizonyos, ma még nagy számban élő, de erősen fogyatkozó, jól számlálható fajok állományviszonyait folyamatosan monitorozzák (például fehér gólya).

A fokozottan védett és telepesen fészkelő madárfajok monitorozása

A 2000-ben megkezdett országos szintű monitorozás célja elsősorban a fajvédelmi programok alapjainak megteremtése, illetve az állományváltozási trendek megállapítása. A vizsgálatok egyúttal - az Európai Unió madárvédelmi irányelveinek eleget téve - nemzetközi jelentési kötelezettségeink alapjául szolgálnak (a berni egyezmény mellékleteiben szereplő madárfajok vonatkozásában is).

"Mindennapi madaraink" monitorozása

E program keretében zajlik a legtöbb fajt magába foglaló, az ország legnagyobb részére kiterjedő és a legtöbb résztvevő által megvalósított magyarországi monitorozó tevékenység. A program további folytatása, illetve kibővítése lehetőséget kínál arra, hogy hazánk természeti állapotát, illetve az abban bekövetkezett változásokat nagy számú adat alapján értékeljük.

Az országos vízivad (vízimadár)-monitorozás

A FVM-mel közösen finanszírozva 8 hónapon keresztül követjük nyomon a fészkelő és a vonuló vízivad magyarországi dinamikáját, szinkron számlálásokat végezve a ramsari és a vonulás szempontjából jelentős vizes területeken. A monitoring nemcsak a ramsari egyezményben vállalt kötelezettségeink teljesítése szempontjából fontos, de a veszélyeztetett vonuló vízimadarak miatt alapvető jelentőségű a bonni egyezményben vállalt feladataink tekintetében is.

Regionális természetvédelmi célú monitorozó programok

Fontos feladat a regionális környezetvédelmi problémák köré szervezett, már több éve futó természetvédelmi célú monitorozó programok (például a Kis-Balaton monitorozása, Dráva-monitorozás) fenntartása és fejlesztése is.

Az országos természetvédelmi programok eredményességének monitorozása

Az országos, átfogó természetvédelmi programok (mint a nemzeti ökológiai hálózat, az agrár-környezetvédelmi program és az erdőrezervátum-program) eredményességét megfigyelő programok kidolgozása és jövőbeli üzemeltetése fontos feladat, és elengedhetetlen része a felsorolt programoknak. Célszerű ezeket a monitorozási tevékenységeket is egységes rendszerbe szervezni, mert így a különböző helyeken gyűjtött adatok feldolgozása és értékelése szélesebb körű hasznosítást tesz lehetővé.

A különleges jelentőségű védett természeti területek monitorozása

Szükséges a nemzeti parkok területén található kiemelt jelentőségű védett természeti területek élővilágának folyamatos megfigyelése is. Ezen értékek állapotának folyamatos nyomon követését a többi monitorozási tevékenységhez kell kapcsolni, az adatokat egységes rendszerbe kell integrálni.

Természetvédelmi célú tevékenységek monitorozása

A nemzeti park-igazgatóságok számos olyan természetvédelmi célú tevékenységet folytatnak, amelyek eredményességét hosszú távon kell nyomon követni, monitorozni. Ide tartozik például a különböző kezelési módok, módszerek hatásainak vizsgálata, illetve az élőhely-rekonstrukciók területén az élővilág változásának megfigyelése. Az ilyen tevékenységek hatásainak monitorozása nemcsak a kezelés eredményességének értékelését segíti, hanem megalapozhatja a jövőbeni beavatkozásokat is. Fontos feladat a táj változásainak nyomon követése, prognózisok felállítása, illetve a szükséges beavatkozások hozzárendelése.

Hasznosított fajok monitorozása

A jövőben kialakítandó új monitorozási terület egyes gazdaságilag hasznosított fajok (például kamilla, éti csiga, hörcsög stb.) állományainak nyomon követése populációik fenntarthatósága érdekében.

5.4.1.3.7. A biológiai sokféleség fenntartását szolgáló tanácsadói rendszer kialakítása a gazdálkodók számára

A táji adottságokhoz (ökológiai adottságok) illeszkedő gazdálkodás felélesztése, a hagyományos növényfajták (gyümölcs- és szőlőfajták stb.) megőrzése a természetvédelemnek ugyanolyan fontos feladata, mint a régi magyar háziállatok fenntartása. A természettel harmonizáló gazdálkodás, különösen az ökológiai gazdálkodás sikeréhez feltétlenül szükségesek azok a növény- és állatfajták, amelyeket a Kárpát-medence ökológiai adottságai között nemesítettek ki, mert ezek alkalmazkodtak legjobban a környezetükhöz, ezek természetűek, illetve tarthatók a leginkább környezet- és természetkímélő módon.

Ahhoz, hogy fenn tudjuk tartani hazánk természeti értékeinek gazdagságát, a védett és nem védett területeken egyaránt szükség van a fenti célok megvalósítását vállaló gazdálkodókra, akiknek tevékenységét a leghatékonyabban egy speciális tanácsadó rendszerrel lehet és kell segíteni. A KvVM és az FVM között létrejött együttműködési megállapodás a *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program* végrehajtási feladatainak összehangolása érdekében tartalmazza a közösen kialakított tanácsadói rendszer szükségességét.

A tanácsadó rendszer működtetésének célja az, hogy természeti és táji értékekben gazdag környezetben biztonságos legyen az élelmiszer-termelés, és a gazdák kellő szintű jövedelmet érjenek el, miközben a természeti értékek is fennmaradnak.

5.4.1.3.8. Az erdők természetvédelmi és közjóléti funkcióinak erősítése

Az utóbbi két évtizedben jelentősen megváltozott a társadalom erdőkkel szembeni igénye, és nagyobb jelentőséget kaptak a biológiai sokféleség megőrzésével kapcsolatos hazai és nemzetközi elvárások alapján megvalósítandó feladatok is. A magyarországi erdőgazdálkodás egyelőre még csak részben tudja teljesíteni ezeket az új feladatokat. A természetközeli erdőgazdálkodásra történő áttérés állami támogatást igényel, amelyet a költségvetésből kell biztosítani.

A társadalmi elvárásokat és az új kihívásokat figyelembe véve fontos feladat a természetvédelem *erdészeti szakmai koncepciójának és távlati fejlesztési elképzeléseinek kialakítása*.

Folytatódik az együttműködés a *nemzeti erdőstratégia és erdőprogram* megalapozásán munkálkodó tárcákkal és tudományos műhelyekkel a stratégia természetvédelmi irányelveinek kidolgozása érdekében.

Egységes útmutatás összeállítása szükséges a körzeti erdőtervek elkészítéséhez, a körzeti erdőtervek megállapításához, az ezekhez kapcsolódó miniszteri egyetértési, illetve véleményezési hatáskörökkel kapcsolatos nemzeti park-igazgatósági feladatok elvégzéséhez.

5.4.1.3.9. A kártalanítás

A természetvédelem érdekeinek érvényesítése során egyes esetekben mező- és erdőgazdálkodási korlátozást, termelési tilalmat vagy a termelésszerkezet jelentős megváltoztatását kell előírni. A nemzetipark-igazgatóságok vagyongazdálkodásában levő területeken kívül ezek csak a gazdálkodók együttműködésével foganatosíthatók. Az együttműködés számukra gyakran gazdasági hátrányt jelent, amely kártalanítási eljárás keretében kompenzálható. A Tvt. rendelkezik a természetvédelmi kártalanításról: a törvény 72. §-a a természetvédelmi érdekből elrendelt korlátozások és tilalmak esetén fizetendő kártalanítás általános szabályait határozza meg. A törvényben felsorolt esetekben *a tulajdonos tényleges kárát meg kell téríteni*, kivéve a természeti kár megelőzése és megakadályozása érdekében jogszerűen előírt korlátozás vagy tilalom eseteit, ezek ugyanis kártalanítási igényt nem keletkeztetnek.

Hosszú távon arra kell törekedni, hogy kártalanítás helyett a természetvédelmi szempontú gazdálkodást folytatókkal megállapodást lehessen kötni, és így támogatással biztosítható legyen a kívánt állapot elérése.

Az önkormányzatok által védetté nyilvánított területeknek a természeti értékek fenntartásán túl nagyon jelentős szerepük van a környezeti tudatosság, a szűkebb lakókörnyezet iránti felelős gondolkodás kialakulásában is. Tekintettel arra, hogy az önkormányzatok az ilyen irányú tevékenységhez gyakran nem rendelkeznek szakemberekkel, az esetek többségében a helyi jelentőségű védett természeti terület létrejöttét is a civil szervezetek és az önkormányzatok összefogása eredményezte. A fenntartáshoz elengedhetetlenül szükséges a szakmai és anyagi segítségnyújtás.

5.4.1.3.10. Az önkormányzatok és a társadalmi szervezetek bevonása a természetvédelmi feladatok ellátásába

A meglévő, egyedi jogszabállyal védett 1414 természeti terület közül 1225 helyi jelentőségű védett természeti terület. Ez is jelzi, hogy az állam mellett jelentős természetvédelmi feladat hárul az önkormányzatokra. A helyi önkormányzatok fontos szerepet játszanak a természeti értékek megóvásában, bemutatásában, társadalmi elismertségének növelésében, valamint a szemléletformálásban. Igen fontos feladat az önkormányzatok minél szélesebb körű bevonása a természetvédelmi tevékenységbe a helyi értékek hatékonyabb védelme érdekében. Ezzel egyrészt az egészséges lokálpatriotizmus, a kisebb lakóközösségek ösztönző ereje is a természetvédelmi célok szolgálatába állítható, másrészt a helyi lakosság aktívabban részt tud venni saját értékeinek megóvásában. Ehhez az is szükséges, hogy az önkormányzatok jobban megismerjék a védelem gyakorlati tennivalóit (a védetté nyilvánítási eljárástól az aktív természetvédelmi beavatkozásig). Fontos feladat az önkormányzatok által létesített jelentőségű védett természeti területek hálózatát bővíteni, és azok létesítését, őrzését anyagilag is támogatni. A nemzetközi kötelezettségek maradéktalan teljesítésében az önkormányzatok is sokat tudnak segíteni. Egy világörökségi helyszín vagy egy Natura 2000-terület kijelölése az adott helység szomszédságában nem kis büszkeséggel töltheti el az ott lakókat. Ettől remélhető, hogy hitelessé válik az a hosszú távú elképzelés, amely szerint a természetvédelem "húzóágazattá" válik. A nemzetközi, állami és az önkormányzati szinten megnyilvánuló természetvédelem hatékonysága csak úgy képzelhető el, ha szorosabb kapcsolat alakul ki az önkormányzatok és a nemzetipark-igazgatóságok között. Az állami hatóságoknak (például irányelvek megfogalmazásával, szakmai képzésekkel) segíteniük kell az önkormányzatok természetvédelmi tevékenységét. A nemzetipark-igazgatóságoknak folyamatos kapcsolatot kell kialakítaniuk az önkormányzatokkal.

A településfejlesztési, településrendezési tervekkel is biztosítani kell a települések természeti értékeinek, hagyományos tájszerkezetének fennmaradását, megőrzését. Ennek érdekében a beépítésre szánt területek és a belterület bővítése nem károsíthatja az ökológiai hálózatot, ennek élővilágát, valamint a település tájképi értékeit.

Magyarországon a természetvédelmi céllal alakult társadalmi szervezetek hagyományosan jelentős szerepet játszanak a természeti értékek megőrzésében, bemutatásában, illetve az ismeretterjesztésben és a környezeti nevelésben is. Száznál több azoknak a társadalmi szervezeteknek a száma, amelyek többé-kevésbé rendszeresen részt vesznek a fenti tevékenységben. Egyes természetvédelmi társadalmi szervezetek tulajdonában lévő természeti területeken különösen jelentős eredmények születtek az utóbbi két évtizedben, például a területkezelés, a veszélyeztetett fajok állományainak megőrzése, a védett fajok élőhelyeinek feltárása vagy az állományok folyamatos nyomon követése tekintetében.

A környezeti nevelés terén a társadalmi szervezetek egyedülálló eredményeket értek el, tevékenységük számos vonatkozásban messze megelőzte az állami szerveket. A természetvédelmi, természetismereti, illetve oktatóközponti tevékenységet is folytató társadalmi szervezetek munkáját kiemelten kell kezelni és támogatni.

A társadalmi szervezetek szakmai tevékenységük mellett fontos befolyásolói a környezetügynek. Gyors reagálásuk miatt hatékonyan egészítik ki az állami szervek munkáját, és egyúttal a megfelelő szakmai ismeretek birtokában a társadalom ellenőrző szerepét is betöltik. *A jól szervezett és felépített civilszervezet-hálózat a természetvédelem tömegbázisát alkotja.*

Tevékenységük nemzetgazdasági szempontból sem elhanyagolható, mivel a társadalmi szervezetek az elmúlt tíz évben minden állami támogatásból származó 1 forinthez átlagosan 2 forintot tudtak hozzátenni más forrásból vagy társadalmi munkával. A természetvédelem terén számos olyan feladat van, amelyről a jogszabályok alapján az államnak vagy az önkormányzatoknak kellene gondoskodniuk, ám e feladatok egy részét a civil szervezetek sokszor hatékonyabban, gyorsabban és olcsóbban tudják elvégezni, tehermentesítve ezzel az állami szerveket. Mindezek miatt a jövőben is indokolt a civil szervezetek - Nemzeti Természetvédelmi Alaptervben meghatározott feladatokat megvalósító - programjait támogatni.

5.4.1.3.11. Az általános tájvédelem és az egyedi tájértékek kataszterezése

Az NTA végrehajtása és az egyéb ágazati fejlesztési tervek természetvédelmi egyeztetésének megkönnyítése érdekében szükséges a hiányt pótló - a Tvt. által lehetővé tett - különböző szintű természet- és tájvédelmi tervek készítésének megkezdése.

Az elkövetkezendő évek feladata a még hiányzó tájvédelmi szabványok kidolgozása és érvényesítése. A tájvédelmi feladatok egységesebb és részletesen szabályozott ellátása érdekében befejezésre és kiadásra kerül a tájvédelmi útmutató, amely a 166/1999. (XI. 19.) Korm. rendeletben foglalt tájvédelmi szakhatósági feladatok ellátását hivatott segíteni.

A természet- és tájvédelem fontos szerepet tölt be a tájalkotó kultúrtörténeti értékek védelme terén is, a védett és a nem védett természeti területeken egyaránt. Meg kell kezdeni e feladat ellátásához szükséges szabályozás kidolgozását.

Gondoskodni kell az európai tájvédelmi egyezményhez (firenzei egyezmény) történő csatlakozásról.

Az egyes ágazati beruházásokra adható állami támogatások, kedvezmények odaítélése során alkalmazott pályázati feltételrendszerekbe be kell építeni a táj- és természetkárosítás kizárásának érvényesülését.

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 6. §-a rendelkezik az egyedi tájértékek megállapításáról és nyilvántartásba vételéről, illetve meghatározza az egyedi tájérték fogalmát is. Az egyedi tájértékek típusait és a kataszterezés módját az MSZ 20381:1999 számú szabvány határozza meg. A szabvány előírásainak megfelelően a nemzeti park-igazgatóságok feladata az egyeditájérték-kataszterek megállapítása és nyilvántartásba vétele. Ez eddig 201 település közigazgatási területén történt meg. Az egységesség érdekében szükséges, hogy a kataszterek elkészítése az igazgatóságok felügyeletével, az önkormányzatokkal és a társadalmi szervezetekkel együttműködve történjen.

Az egyedi tájértékeket be kell építeni az adott védett természeti terület kezelési tervébe, és a széles körű használhatóság érdekében meg kell teremteni a tájértékek kataszterezésének és digitális feldolgozásának feltételeit. (A kataszterezés közvetlen tevékenysége mellett fontos a felmért egyedi tájértékek informatikai nyilvántartási módjának kidolgozása is.)

5.4.1.3.12. A vadgazdálkodás

A természetvédelmi oltalom alatt álló erdőterületeken és a természeti területeken még a mindig elfogadhatatlanul nagy létszámú vadállomány csökkentése elengedhetetlen. A földművelési tárcával kötött megállapodásnak megfelelően ezért felülvizsgálatra szorul a vadgazdálkodási körzetenként fenntartandó legkisebb és fenntartható legnagyobb vadlétszám meghatározása, különös tekintettel a gímszarvas és vaddisznó állományára és a nem őshonos vadfajokra.

Az előbbiekkal párhuzamosan készül a természetvédelem vadászati szakmai koncepciója, és megtörténik a távlati fejlesztési elképzelések meghatározása is.

A téma és a feladat önálló említése - jelentőségére való tekintettel - indokolt, azonban nem követeli meg külön költségigény meghatározását.

5.4.1.4. A veszélyeztetett fajok állományának megőrzése

5.4.1.4.1. A veszélyeztetett fajok védelmére vonatkozó tervek kidolgozása és megvalósítása

A nemzetközi természetvédelmi gyakorlatban az utóbbi évtizedben általánossá vált, hogy a veszélyeztetett és az ún. kezelést igénylő fajokra védelmi tervet dolgoznak ki. Magyarországon is számos veszélyeztetett, illetve nemzetközi összehasonlításban is jelentős állományú fajra indokolt védelmi terveket kidolgozni. Eddig 14 madárfaj (például túzok, parlagi sas, kék vércse stb.) védelmi terve készült el, de számos további gerinces állat, nappali lepke és veszélyeztetett gerinctelen állatfaj, valamint növényfaj esetében szükséges ilyen tervek kidolgozása és megvalósítása.

A védelmi tervek célja, hogy meghatározza azokat a kutatásokat, védelmi célú beavatkozásokat - és az egyes szereplők konkrét feladatait -, amelyektől az adott faj állományának hosszú távú fennmaradása várható.

5.4.1.4.2. A területi védettségtől független fajvédelmi beavatkozások

A veszélyeztetett fajok állományának megőrzése érdekében kidolgozott tervek megvalósítása esetenként speciális intézkedéseket igényel. Példaként említhető a ragadozómadarak védelmét szolgáló, az elektromos távvezetékoszlopok szigetelését biztosító szigetelőpapucsok felszerelése vagy a mesterséges gólyafészektartók kihelyezése. Az ökológiai folyosók folytonosságának biztosítása érdekében tervezett műszaki létesítmények - például az autópályákat és egyéb vonalas létesítményeket áthidaló vadátjárók, békaalagutak - kiépítésével biztosított fajvédelmi beavatkozások az emberi tevékenység okozta veszélyforrásokat csökkentik.

Ide tartozik a lakott területen előforduló természeti értékek megőrzése is. Még nagyobb városainkban is jelentős számban élnek védett növény- és állatfajok, melyek állományának, egyedeinek megóvásáról gondoskodni kell (fehér gólya, gyöngybagoly, denevérfajok stb.).

5.4.1.5. A barlangok és földtani-felszínalaktani értékek megőrzése

5.4.1.5.1. A barlangok védelme

A terület nélküli természeti érték kategóriában "ex lege"-védelem alatt álló barlangok - Tvt. 23. § (2) és 4. § e) pont - egyedi, helyhez kötött jellegükből adódóan az állapotmegőrzés érdekében szükséges teendők számos hasonlatosságot mutatnak a területi védelem feladataival. *A tervezési időszak kiemelt feladata ezen kizárólagos állami tulajdont képviselő értékeknek [Tvt. 68. § (1) bekezdés] a nemzetipark-igazgatóságok vagyongazdálkodásába juttatása és - a közhiteles barlangnyilvántartás alapadatain alapuló - ingatlan-nyilvántartási megjelenítése [Tvt. 49. § (1) bekezdés], továbbá a nem védett felszíni területen nyíló fokozottan védett barlangok védőövezeteinek kijelölése és a vonatkozó korlátozások [Tvt. 48. § (5) bekezdés] meghatározása.* Ugyancsak jogszabály - 13/1998. (V. 6.) KTM rendelet 4. § (1), (3) bekezdés - írja elő a jelenleg 132 fokozottan védett, valamint a megkülönböztetett védelmet igénylő mintegy 400 barlang állapotfelmérésének legalább ötévenkénti felülvizsgálatát, ami alapul szolgál a vonatkozó kezelési, kutatási, rekonstrukciós és bemutatási-ismeretterjesztési feladatok természetvédelmi kezelési tervekben történő megjelenítéséhez is.

5.4.1.5.2. A földtani képződmények, mesterséges üregek és más felszínalaktani értékek védetté nyilvánítása

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény rendelkezik a megőrzésre érdemes földtani-felszínalaktani képződmények [22. § f), g), h), j)], a természetvédelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű mesterséges üregek [48. § (2)], valamint a kiemelkedő jelentőségű ásványok, ásványtársulások és ősmaradványok [52. § (1) bekezdés] védetté nyilvánításáról is. Ezen értékek körének felmérése terén eddig csak a denevérvédelmi szempontból jelentős mesterséges üregek vonatkozásában történt előrelépés. *A védetté nyilvánítások előkészítése érdekében gondoskodni kell ezen értékek körének és állapotának felméréséről, továbbá a szükséges kezelési, fenntartási, helyreállítási stb. feladatok meghatározásáról és végrehajtásáról.*

5.4.1.6. A természetvédelmi területi szervek létszámfejlesztése

5.4.1.6.1. A természetvédelmi őrszolgálat fejlesztése

Az állami természetvédelmi őrk országos létszáma 2003. januárjában 226 fő volt. Egy fő természetvédelmi őrré átlagosan 41 164 ha (412 km²) működési terület, azon belül pedig 3631 ha védett természeti terület jut. Az ex lege védett értékek figyelembevételével az egy főre eső védett természeti területek aránya még ez előbbi adatnál is kedvezőtlenebb képet mutat, az újabb védetté nyilvánítások pedig tovább növelik az állandó őrszolgálati jelenlétet igénylő helyek számát. *Az őrszolgálati feladatok megfelelő hatékonyságú és színvonalú ellátásához - tekintettel a jogszabályokból fakadó sokrétű feladatkörre - a jelenlegi természetvédelmi őri létszám megduplázására volna szükség.*

A nemzetipark-igazgatóságok szervezetében működő természetvédelmi őrszolgálat előirányzott létszámfejlesztését nemcsak az egyes igazgatóságok illetékessége alá tartozó védett és nem védett természeti területek kiterjedése szerint, hanem a védett természeti területek látogatottságának, veszélyeztetettségének (nagyvárosi agglomeráció, természetkárosító cselekmények gyakorisága) arányában kell meghatározni. A természetvédelmi őrszolgálat működéséhez egyenruha, szolgálati igazolvány és jelvény, szolgálati maroklőfegyver, szolgálati napló, mobiltelefon, dátumbélyegzős fényképezőgép, jogszabálygyűjtemény stb., illetve - a szolgálat jellegétől függően - gépjármű szükséges.

5.4.1.6.2. A nemzetipark-igazgatóságok - az őrszolgálaton kívüli - feladatainak ellátásához szükséges fejlesztések

Az elmúlt években elfogadott új jogszabályok és az Európai Unióhoz történő csatlakozás miatt lényegesen növekednek a nemzetipark-igazgatóságok hazai kötelezettségekből és nemzetközi egyezményekből adódó feladatai. A *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programból* adódó ellenőrzési kötelezettségek, az állatvédelem, a tájvédelem, a saját vagyonkezelésbe került mezőgazdasági és erdőterületek növekedése, a veszélyes állatok tartásával kapcsolatos feladatok, a *nemzeti ökológiai hálózat* védelmével járó kötelezettségek stb. jelentős feladatnövekedést eredményeznek, ami együtt jár a létszám és az ahhoz kapcsolódó költségek növekedésével.

5.4.1.7. A természetvédelmi információs és nyilvántartási rendszerek fenntartása és fejlesztése

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 67. §-a, illetve a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 49. §-a rendelkezik az *országos környezetvédelmi információs rendszer* működtetéséről és az ezzel kapcsolatos miniszteri feladatokról. Ennek értelmében a természetvédelmi hatóságok a védett természeti területek és értékek nyilvántartását folyamatosan kötelesek végezni. A hatóságoknak a digitális adatbázisok és térképi állományok rendszeres karbantartása, illetve fejlesztése is feladata.

Ma már szinte elképzelhetetlen magas színvonalú adattárolás és -kezelés a digitális térképeket megjelenítő térinformatikai alkalmazások nélkül. Ezek használata, a térképi állományok frissítése és az adatszolgáltatásba történő integrálása folyamatos, rendszeres fejlesztést igényel. Magyarország csak akkor lesz képes eleget tenni az európai uniós adatszolgáltatási kötelezettségeknek, ha eléri az adatnyilvántartás és -szolgáltatás nyugat-európai színvonalát.

A természetvédelem ingatlan-nyilvántartásának és vagyonkezelésének korszerűsítése érdekében fokozatosan át kell térni a digitális állami alaptérképre és a TAKARNET rendszerre.

5.4.2. Nemzetközi kötelezettségek

5.4.2.1. Az EU-csatlakozással kapcsolatos feladatok

5.4.2.1.1. A Natura 2000 hálózat kialakítása

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás során a természetvédelem területén hazánk legfontosabb jogharmonizációs feladata a közösségi jelentőségű élőhelyek és fajok védelmére felállítandó *Natura 2000* hálózat hazai területeinek kijelölése.

A Natura 2000 hálózat egyik részét a vadon élő madarak védelméről szóló 79/409/EGK irányelv (*madárvédelmi irányelv*) szerinti, ún. *különleges madárvédelmi területek* (Special Protection Area, SPA) képezik, melyeket az irányelv I. mellékletében felsorolt veszélyeztetett madárfajok, valamint a vonuló fajok védelme érdekében kell Magyarországnak kijelölnie.

A természetes élőhelyek, illetve a vadon élő növény- és állatvilág megőrzéséről szóló 92/43/EGK irányelv (*élőhelyvédelmi irányelv*) 3. Cikke alapján a Natura 2000 hálózat felállításához javaslatot kell tenni az ún. *különleges természetmegőrzési területekre* (Special Area of Conservation, SAC), melyeken a közösség szempontjából jelentős, az irányelv I. mellékletében felsorolt, természetes élőhelytípusok, illetve a II. mellékletben felsorolt növény- és állatfajok élőhelyei találhatóak. A cél ezen természetes élőhelytípusoknak és e fajok élőhelyeinek fennmaradása. A szakmai szempontok alapján felterjesztett területeket az Európai Unió Bizottsága hagyja jóvá, majd a jóváhagyást követően az egyes tagállamok gondoskodnak a területek védelméről, amihez indokolt esetben közösségi tártámogatás vehető igénybe.

A Natura 2000-területekkel kapcsolatban hazánknak a többi tagállamhoz hasonlóan foganatosítani kell a szükséges védelmi intézkedéseket, ha kell, olyan kezelési tervek megalkotásával, amelyek kifejezetten a területekre vonatkoznak, vagy pedig egyéb fejlesztési tervek részeként. Biztosítani kell a megfelelő jogszabályi, hatósági vagy szerződéses intézkedéseket, amelyek megfelelnek a veszélyeztetett természetes élőhelytípusok és fajok ökológiai szükségleteinek. Meg kell tenni a megfelelő lépéseket annak érdekében, hogy e területeken elkerüljük a természetes élőhelytípusok, illetve a fajok élőhelyeinek leromlását, továbbá azon fajok háborgatását, zavarását, amelyek alapján a területet kijelölték.

A kiemelt jelentőségű fajok és élőhelytípusok védelme érdekében a tagországok a Natura 2000 hálózat kialakításához közösségi társfinanszírozást kérhetnek. Az EU "kedvezőtlen adottságú és környezeti korlátozottságú térségek" programja (LFA) keretében további támogatási lehetőségek és források állnak majd rendelkezésre.

A tervezési ciklusban szükséges egy nemzetközi tapasztalatokkal is rendelkező személyekből álló tudományos szakmai egyeztető fórum, ún. Steering Committee felállítása, amely folyamatosan segíti az EU-csatlakozással összefüggő és a nemzetközi kötelezettségből fakadó feladatok teljesítésére irányuló államigazgatási munkát.

5.4.2.1.1.1. A különleges madárvédelmi területek kijelölése

A madárvédelmi irányelv alapján összeállítottuk a közösségi jelentőségű madárfajok hazai élőhelyeinek védelmét szolgáló, a Natura 2000 hálózat részét képező, különleges madárvédelmi területek jegyzékének szakmai tervezetét. E területek kijelölésüket követően automatikusan a Natura 2000 hálózat részévé válnak. A kijelölésekor szem előtt kell tartani a fajok ökológiai igényeit, különös tekintettel azok szaporodási, vedlési és telelőterületeire, valamint vonulási útvonaluk pihenőhelyeire. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a vizes élőhelyek védelmére, különösen a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyekre. A kijelölés jogszabályi kihirdetéséhez szükséges a megfelelő adminisztratív, illetve államigazgatási lépések megtétele (egyeztetések, helyrajzi számok kigyűjtése, további felmérések stb.). A különleges madárvédelmi területeket Magyarországnak a tervezett EU-csatlakozás időpontjáig kell kijelölnie.

5.4.2.1.1.2. A különleges természetmegőrzési területek felmérése és kijelölése

Az *élőhelyvédelmi irányelv*ben felsorolt kritériumok és az idevonatkozó tudományos ismeretek alapján Magyarországnak is javaslatot kell tennie a közösségi jelentőségű területek listájára, megjelölve, hogy az adott terület milyen veszélyeztetett természetes élőhelytípusoknak, illetve fajoknak ad otthont.

A közösségi jelentőségűnek javasolt területek listáját - a területek teljes dokumentációjával együtt - a csatlakozás időpontjáig be kell nyújtani az Európai Unió Bizottságához.

A dokumentumoknak tartalmazniuk kell a terület térképét, nevét, elhelyezkedését, kiterjedését, továbbá - a bizottság által megadott formában - az irányelv III. mellékletében felsorolt szakmai kritériumok alkalmazásából származó adatokat. A bizottság a javaslatok közül hazánkkal együttműködve választja ki és - az Irányelvben foglaltaknak megfelelően - hagyja jóvá azoknak a területeknek a listáját, amelyeket közösségi jelentőségűnek ítél meg. Ezt követően a lehető leghamarabb - de legkésőbb hat éven belül - a területet *különleges természetmegőrzési területté* kell nyilvánítani.

5.4.2.1.1.3. Monitorozás, kutatás

Mindkét természetvédelmi irányelv előírja a tagállamok számára az ezekben felsorolt fajok és élőhelyek természetvédelmi helyzetének folyamatos ellenőrzését, különös tekintettel állományuk rendszeres monitorozására, a fennmaradásukat veszélyeztető tényezők tudományos kutatására. A *nemzeti biodiverzitás-monitorozó rendszer* keretében az irányelvek mellékleteiben szereplő hazai élőhelyek és fajok megfigyelése szabványosított módszerekkel megkezdődött. Az így szerzett információkat a tagállamok és a közösség szintjén végzett kutatások megfelelő koordinációja érdekében szükséges kicserélni. Az időszakosan elkészítendő nemzeti jelentések alapját is a monitorozásból származó adatok képezik.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a területek kijelölésére, az ökológiai hálózat megvalósításához szükséges tudományos munkára, valamint a tagállamok közötti, határokon átnyúló kutatási együttműködés támogatására.

5.4.2.1.1.4. Az Európai Unió felé történő adatszolgáltatási kötelezettség

EU-tagga válásunkat követően a madárvédelmi irányelv alapján háromévente, míg az élőhelyvédelmi irányelv alapján hatévente részletes jelentést kell készítenünk az Európai Unió Bizottságának a két irányelv alapján hozott rendelkezések végrehajtásáról, a végrehajtás ellenőrzéséről, a Natura 2000-területek állapotáról, a veszélyeztetett élőhelyek és fajok helyzetéről, az aktuális veszélyforrásokról és az ezek kivédésére tett intézkedésekről. Évente kell valamennyi országnak jelentést tennie az irányelvek végrehajtása során elvégzett belső derogációkról, felmentésekről, ezek esetleges hatásairól.

A jelentések elkészítéséhez a monitorozás és a kutatás eredményei mellett elengedhetetlenül szükséges további adatok rendszeres gyűjtése, feldolgozása az irányelvekben tárgyalt tevékenységekkel kapcsolatban (például vadászattal kapcsolatos derogációk, bizonyos fajokkal kapcsolatos állományszabályozás).

5.4.2.1.1.5. A társadalom széles körű tájékoztatása

Az Európai Unió különösen nagy hangsúlyt fektet az irányelvek előírásainak minél szélesebb körű társadalmi megismertetésére, hiszen ezek a védelmi célkitűzések nem valósulhatnak meg a társadalom minél szélesebb rétegeinek bevonása nélkül. A tájékoztatásnak egyrészt az irányelveknek megfelelő, a hazai jogrendbe beépített korlátozások, tilalmak megismertetésére, másrészt a gazdálkodók által igénybe vehető finanszírozási rendszerek bemutatására kell kiterjednie. Ez utóbbi pénzügyi eszközök a külterjes mezőgazdasági termelés támogatása révén segítenek a veszélyeztetett élőhelyek és fajok természetvédelmi szempontból kedvező állapotának megőrzésében.

5.4.2.1.1.6. A Natura 2000-területek fenntartása

A *Natura 2000-területek* kedvező természeti állapotát a kihirdetést követően meg kell őrizni, ha ez szükséges, helyre kell állítani. A Natura 2000-területek hazai kijelölése még folyamatban van, a jelenlegi tagországok adatain alapuló becslések szerint az ország 15%-át lefedő, mintegy kétszáz Natura 2000-terület kijelölése várható. A kijelölésre váró területek egy része már jelenleg is országos vagy helyi védettséget élvez, vagy rövidesen védelem alá kerül, így fenntartásuk forrásai a védett természeti területek költségei között szerepelnek. Ugyanakkor becslések szerint a Natura 2000-területeknek legalább harmada-kétharmada (az ország területének 5-10%-a) nem a védett természeti területek hálózatából kerül ki, így fenntartásuk kifejezetten az EU-csatlakozással kapcsolatos költségtényezőként merül fel. E területeken a kedvező természeti állapot biztosítását a terület megvásárlása, illetve aktív kezelési tevékenységek, élőhely-rekonstrukciók elvégzése jelenti.

A magántulajdonban maradó területeken a kezelési tervnek megfelelő, természetbarát gazdálkodás következtében érvényesülő esetleges profitvesztés kompenzálására kifizetendő kártalanítás, adott esetben a gazdálkodóval kötött szerződéssel kapcsolatos támogatás kifizetése jöhet szóba költségként. A forrásigények jelenleg csak becsülhetők, más EU-tagországok költségeinek figyelembevételével. Az ország 5-10%-át kitevő területtel (465-930 ezer ha) és a hektáronkénti évi 4,5-50 ezer Ft költséggel (EU-adatok alapján) számolva minimum 2,1-4,2 milliárd Ft (maximum 46,5 milliárd Ft!) évi fenntartási többletköltséget jelent majd a Natura 2000 hálózat működtetése.

5.4.2.1.2. A washingtoni egyezmény (CITES), illetve a 338/97/EK rendelet hazai végrehajtása

5.4.2.1.2.1. A központi és területi szervek feladatai

Az 1973-ban hatályba lépett washingtoni egyezményhez (CITES) Magyarország 1985-ben csatlakozott, előírásait az 1986. évi 15. törvényerejű rendelettel hirdette ki, melynek végrehajtásáról a 271/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet rendelkezik.

A CITES célja azoknak a fajoknak a védelme, melyeket elsősorban a nemzetközi kereskedelem veszélyeztet. Szigorú engedélyezési rendszerrel szabályozza a hatálya alá tartozó közel 35 000 állat- és növényfaj nemzetközi kereskedelmét, melyeket a veszélyeztetettségük alapján három függelékbe sorol. Az EU 338/97/EK rendelete, valamint az ennek végrehajtására kiadott 939/97/EK és 1808/2001/EK rendelet a közösségi államok számára jogszabályban írja elő az egyezmény végrehajtását. Csatlakozásunkat követően néhány szigorúbb hazai előírás megtartása mellett e jogszabályok paragrafusai lépnek a jelenleg érvényes hazai jogszabályok helyébe.

Az egyezmény minisztériumokhoz telepített engedélyezési rendszerrel működik, amelyhez egyéb hatósági, nyilvántartási, ellenőrzési feladatok is társulnak. Az országba be- és kilépő, a CITES hatálya alá tartozó példányokhoz az import- és export (reexport)-engedélyeket a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium *CITES-igazgatási hatósága* állítja ki. Az egyezmény új végrehajtási rendelete által előírt szigorúbb engedélyezési rendszerből adódóan a kiállított engedélyek száma várhatóan egy nagyságrenddel emelkedik. Az engedélyek megnövekedett számából következően emelkedik a hatósági ellenőrzések, lefoglalások és elkobzások száma is. E feladatok európai uniós szintű végrehajtásához az igazgatási hatóság létszámfejlesztésére van szükség.

Az egyezmény végrehajtására kiadott új kormányrendelet - a korábbi rendelethez hasonlóan - bejelentési kötelezettséget ír elő a fajok bizonyos körére vonatkozóan, ezen fajok minden egyes példányáról nyilvántartást kell vezetni. Az igazgatási hatóságnál lévő központi nyilvántartást a tervidőszakban a nemzetipark-igazgatóságokhoz kell telepíteni. Ehhez kapcsolódóan ki kell alakítani egy számítógépes adatbázist és a központi, illetve területi nyilvántartás közötti kommunikáció informatikai hátterét.

Az igazgatóságokhoz telepített nyilvántartással együtt jár a bejelentésköteles példányok, kereskedők, üzletek ellenőrzése, a vám- és más hatóságokkal való kapcsolattartás. A feladatok ellátásához szükség van a megfelelő infrastrukturális háttér (gépjárműhasználat, számítógép, mobiltelefon stb.) kialakítására.

A jogalkotás terén fontos feladat az egyezmény szövegét kihirdető törvényerejű rendelet törvénnyé történő átalakítása.

5.4.2.1.2.2. Képzés (vámszervek, állat- és növényegészségügy, rendőrség stb.) és a közvélemény tájékoztatása

A CITES hazai végrehajtásában a természetvédelmi hatóságok mellett kiemelkedő szerepe van a vám- és pénzügyőrségnek.

Az egyezmény engedélykötelezettséget ír elő a függelékeiben szereplő fajok példányainak országhatáron történő átszállítására. Tekintve, hogy a nemzetközi kereskedelem ellenőrzése a leghatékonyabban a határokon történő átlépéskor lehetséges, ebben a munkában jelentős feladatok hárulnak az itt működő vámhivatalokra, állat- és növény-egészségügyi állomásokra.

Ugyanakkor a vámszervek feladata a határon áthaladó szállítmányokhoz tartozó engedélyeken a ki- és beléptetés tényének feltüntetésére is. Ahhoz, hogy a vám- és pénzügyőrség munkatársai ezeknek a feladatoknak maradéktalanul eleget tudjanak tenni, folyamatos képzésükre szükség van. Ezeket a továbbképzéseket az elmúlt években a VPOP és a TvH között 1996-ban megkötött és 2002-ben megújított együttműködési megállapodás keretében a természetvédelmi szakemberek rendszeresen megtartották, és ennek folytatása a jövőben is kiemelkedő fontosságú feladat.

Ugyanez vonatkozik a növény- és állat-egészségügyi szakemberek továbbképzésére és részvételük aktívabbá tételére is.

Fontos feladat a rendőrség területi szerveinek bevonása az egyezményvel kapcsolatos belterületi ellenőrzésekbe. A rendőri szerveknek jelentős szerepük van az egyezmény előírásainak megszegése esetén indult büntetőeljárások nyomozati szakaszában. Ezen feladatok ellátásához képzésük alapvető jelentőségű.

A washingtoni egyezményt kihirdető jogszabályok kötelezettségeket írnak elő az állampolgárok érintett köreire vonatkozóan is. Ezen előírások megismertetése a társadalom minél szélesebb rétegeivel, valamint az érintett szektorokkal kiemelten fontos feladat. Ennek érdekében az egyezmény céljait és előírásait a nagyközönséggel megismertető kiadványok, tájékoztató anyagok, plakátok elkészítésére, esetleg kampányok megszervezésére van szükség.

Emellett fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy a téma rendszeresen szerepeljen a médiában, hiszen valójában csak így lehet az ország lakosságával a CITES legfontosabb tudnivalóit megismertetni.

5.4.2.1.3. Az EU Víz Keretirányelve

A 2329/2001. (XI. 21.) Korm. határozat kijelölte a 2000/60/EK - *Víz Keretirányelv (VKI)* - végrehajtásával kapcsolatos feladatokat és a megvalósításért felelős tárcákat.

A Víz Keretirányelv nagy hangsúlyt helyez a természetvédelmi szempontokra, a vízi ökoszisztémák, a víztől közvetlenül függő szárazföldi ökoszisztémák és vizes területek állapotának megtartására és javítására. Az irányelvben kiemelt fontosságú feladat a víztestek kijelölése, a tipológia, az ökológiai vízminősítés és a monitorozás. Az EU Víz Keretirányelvének hazai adaptációjához számtalan, a természetvédelemhez kapcsolódó feladat vár végrehajtásra a következő időszakban.

Ennek megfelelően elkezdődött a víztestek kijelölése, hidrológiai-morfológiai jellemzése, típusba sorolása. A víztestek alapállapot-értékelését és jellemzését a 2004. év végéig kell elvégezni. Ehhez kapcsolódik a típus-specifikus referenciahálózat, az ökológiai vízminősítési rendszer kidolgozása és a jelenlegitől eltérő monitoringrendszer kialakítása. Utóbbiakban a természetvédelmi ágazat szerepe meghatározó. *A Víz Keretirányelv rendelkezik a védett vizek és vizes területek kijelöléséről is. E védett területek listáját 2004 végéig össze kell állítani.* Sürgető feladat a Víz Keretirányelvhez kapcsolódó rendelkezések és a vizes területek védelmével összefüggő hazai természetvédelmi joganyag teljes körű harmonizációja.

A legfontosabb szakmai feladat a felszíni vizek tipológiájának, az indikátorparamétereknek, a referenciaviszonyoknak és a biológiai állapot különböző osztályaihoz tartozó határértékeknek a meghatározása, a felszíni víztestek jellemzése, a felszín alatti vizek mennyiségi állapotát tükröző források és a felszín alatti vizektől függő ökoszisztémák állapotértékelése, a kapcsolódó környezeti korlátozások meghatározása, a víztestek és a referenciaterületek kijelölése, a felszíni és felszín alatti vizek monitorozása.

5.4.2.2. A nemzetközi egyezmények

5.4.2.2.1. A Ramsari egyezmény hazai végrehajtása

A vizes élőhelyek védelméről szóló megállapodást 1971-ben írták alá, Magyarországon az 1993. évi XLII. törvény hirdette ki. A *Ramsari egyezmény* megvalósítása során gondoskodni kell a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek ökológiai jellegének folyamatos nyomon követéséről, dokumentálásáról, az országban található összes vizes élőhely bölcs hasznosításáról és fenntartható használatáról.

Az egyezmény végrehajtási utasítását ki kell dolgozni. Az összes már meglévő nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyet, valamint a következő években az egyezmény hatálya alá tartozó területet (helyrajzi számos lista alapján) ingatlan-nyilvántartási adatokkal együtt kell kihirdetni. Az egyezmény elvárásainak megfelelően meg kell újítani a *Ramsari egyezmény magyar nemzeti bizottságát*, melyben a vizes élőhelyek tárgyában érintett minisztériumok, ágazatok, a tudományos élet és a civil szervezetek képviselői kapnak helyet.

Meg kell kezdeni az egyezmény határozatainak megfelelő, ún. *Ramsari kommunikációs program* végrehajtását. Ennek keretében a vizes élőhelyek általános ismertségét, a Ramsari területek helyi, regionális és országos ismertségét erősítő tevékenységeket kell folytatni, amiben kiemelkedő szerepe lehet a minden év február 2-án megrendezendő *vizes élőhelyek világnapjának*.

5.4.2.2. A világörökség-egyezmény végrehajtása

A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezményt az UNESCO 1972-ben fogadta el, válaszként a globális kulturális és természeti értékeket fenyegető veszélyekre, és arra a tényre, hogy számos ország sem anyagiakkal, sem tudományos vagy technikai eszközökkel nem rendelkezik ahhoz, hogy biztosítsa ezek védelmét.

Az egyezmény meghatározza a természeti és kulturális értékek azon körét, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a világörökség-listára kerüljenek, és megállapítja a részes országok kötelezettségeit ezek védelme érdekében.

Az egyezmény végrehajtásáért elsődlegesen az NKÖM felelős. A természeti-táji együttesekre vonatkozó javaslatok előterjesztése, ezek védelme és kezelése viszont a KvVM feladata. A tárcaközi koordináló szerv a már 1986 óta létező *világörökség magyar nemzeti bizottsága*. Ez a testület látja el a potenciális magyar világörökségek kiválasztásával, a pályázati dokumentációk előterjesztésével kapcsolatos feladatokat.

A természetvédelem terveiben - az eddigi természeti értékek színvonalas kezelése és infrastrukturális fejlesztése mellett - új természeti világörökségek előterjesztése is szerepel. A tarnóci ősélőhely és a budai termálkarszt már rajta van az ún. előzetes listán, és az utóbbi elfogadása után a *budapesti világörökséget* a legkritikább és legértékesebb kategóriába, a vegyes kategóriába lehetne átminősíteni. A tarnóci ősélőhelyet a nemzeti bizottság 2004-ben fogja világörökségnek jelölni.

5.4.2.2.3. A washingtoni egyezmény (CITES) hazai végrehajtása

A CITES előírásaival kapcsolatban EU-csatlakozásunk 2004-es időpontjáig csupán az egyezmény részes feleként vannak feladataink. Mivel csatlakozásunkat követően a közösségi joganyag részét képező, az egyezmény végrehajtására vonatkozó rendeletek előírásai EU-kötelezettségként is hazánkra hárulnak, a tennivalókat a 4.2.1.2. pont tárgyalja.

5.4.2.2.4. A bonni egyezmény hazai végrehajtása

A vándorló vadon élő állatfajok védelme érdekében 1979-ben kihirdetett egyezményhez hazánk 1986-ban csatlakozott. Az egyezményt az 1986. évi 6. törvényerejű rendelet hirdette ki, *melynek törvényé váló átalakítása a következő évek feladata*.

A részes felek 7. konferenciájának határozatai alapján Magyarországnak is lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy a vándorló állatok érdekeit figyelembe vegyék a szélenergia-tervezésekor, valamint területi védettségtől független fajvédelmi beavatkozásokkal kell csökkenteni a középfejlesztésű távvezetékek okozta madárpusztulások kockázatát.

A *bonni egyezmény* keretegyezmény, amely más nemzetközi egyezményekhez hasonlóan függelékben sorolja fel a védelemre szoruló fajokat. E fajok védelmére a vándorlás útvonalába eső országoknak megállapodásokat, illetve egyetértési memorandumokat kell kötniük. Eddig hat ilyen megállapodás született, melyek közül hazánk kettőben érintett. Az európai denevérfajok populációinak megőrzéséről szóló megállapodáshoz (EUROBATS) Magyarország 1994-ben csatlakozott. Az egyezmény előírásaiból fakadóan a hazánkban élő denevérfajok monitorozását az NBMR programjának részeként meg kell valósítani. Folytatni kell az élőhelyül szolgáló mesterséges föld alatti üregek monitorozását, valamint ehhez hasonlóan kell kialakítani a denevér lakta barlangok adatbázisát. A gyakorlati természetvédelem szempontjából kiemelkedően fontos feladat az "paneldenevérek" (panelépületek réseiben élő denevérek) védelme. Ezen denevérfajok megóvása érdekében védelmi lépéseket kell kidolgozni, aminek szerves részét kell képezze a lakosság tájékoztatása.

Az afrikai-eurázsiai vándorló vízimadarak védelméről szóló megállapodáshoz (AEWA) hazánk 2002. december 17-én csatlakozott. A megállapodás törvényben történő kihirdetésén túl a legfontosabb feladatunk, hogy 2005. augusztus 15-ig megszüntessük a vizes élőhelyeken az ólomsörét használatát. A veszélyeztetett vízimadár-fajok esetében fajvédelmi terveket kell készíteni. Biztosítani kell a jelentős vízimadár-élőhelyek megőrzését.

5.4.2.2.5. A berni egyezmény hazai végrehajtása

Az európai, vadon élő állatok, növények és élőhelyeik védelméről szóló *berni egyezmény* Európa természetvédelmi egyezményének tekinthető; 1979-ben fogadták el Bernben, és 1982-ben lépett életbe. Magyarországon 1990-ben került kihirdetésre.

Az egyezmény fő célja az európai együttműködés biztosítása az Európában veszélyeztetett állat- és növényfajok és a veszélyeztetett ökoszisztémák védelme érdekében.

Az egyezmény keretében - a határozatokon kívül - konkrét esetekre vonatkozó ajánlások is készülnek. Ezek közül eddig egy vonatkozott kifejezetten Magyarországra, amelyet 1991-ben fogadtak el a rákosi vipera (*Vipera ursinii rakosiensis*) védelme érdekében. Ennek végrehajtására kutatási és védelmi program készül.

Jövőbeni feladat az egyezmény törvényként való kihirdetése és a végrehajtási rendelet kidolgozása.

5.4.2.2.6. A biológiai sokféleségről szóló egyezmény hazai megvalósítása

A biológiai sokféleségről szóló egyezményt (Convention on Biological Diversity, CBD) Magyarországon az 1995. évi LXXXI. törvény hirdette ki.

A CBD az élővilág megőrzése érdekében az eddigieknél szélesebb távlatokat nyit. A korábbi, az élővilág veszélyeztetett csoportjainak, fajainak, élőhelyeinek védelmét, illetve hasznosítását szabályozó egyezményekkel szemben *az egész élővilágra vonatkozik, és céljai is holisztikus felfogást tükröznek: a földi élővilág további degradációjának megakadályozását. Három fő célkitűzése van: a biodiverzitás megőrzése, elemeinek fenntartható hasznosítása és a genetikai (erő)forrásokból származó hasznok igazságos elosztása.* Beleértendő ezekbe a genetikai forrásokhoz való hozzáférés biztosítása, a megfelelő technológiák átadása és a pénzügyi támogatás is.

Az egyezmény rögzíti, hogy az államok szuverén joga az élőviláguk feletti rendelkezés, valamint, hogy felelősek a határaikon kívüli környezetben okozott károkért. A CBD alapján egyik fontos feladatunk a *nemzeti biodiverzitás-stratégia és -akcióprogram* (NBSAP) elfogadása és végrehajtása.

Fontos, eddig elmaradt feladat a genetikailag módosított élő szervezetekre vonatkozó nemzetközi szabályozásról szóló *Cartagena-jegyzőkönyv ratifikálása* és a végrehajtásához szükséges szervezet kiépítése. Ehhez többek között biztosítani kell a KvVM szakhatósági feladatainak tudományosan megalapozott ellátását.

5.4.2.3. További nemzetközi kapcsolatok

5.4.2.3.1. Két- és többoldalú együttműködés (cselekvési tervek, PR, működési költség)

Valamennyi nemzetipark-igazgatóság illetékességi területén vannak olyan védett és védelemre tervezett természeti területek, amelyek a környező országok természeti területeihez kapcsolódnak, ezért a magyar állami természetvédelem folytatja a két- és többoldalú természetvédelmi együttműködést a természetvédelmi kezelés és látogathatóság harmonizálásáról. Az együttműködés legfontosabb jövőbeni területei:

- a Natura 2000 hálózat közös kialakítása;
- újabb határon áttérjedő (közös) nemzeti park és tájvédelmi körzet létesítése;
- a közös ökológiai hálózat kiépítése;
- határ menti közös turisztikai átkelőhelyek létrehozása;
- közös PHARE-pályázatok benyújtása;
- a közös világörökség-helyszínek egységes szemléletű kezelése, kutatása.

5.4.2.3.2. Kapcsolattartás nemzetközi szakmai szervezetekkel

Az 1948-ban alapított IUCN (Természetvédelmi Világszövetség) államokat, kormányzati szervezeteket és széles tevékenységi körű civil szervezeteket egyesít sajátos együttműködési keretében. Jelenleg 181 ország képviselteti magát a szervezetben. Az IUCN semleges fórumot kínál, ahol a fenti szervezetek találkozhatnak, eszmecsere folytathatnak, és megtervezhetik a közös munkát.

Hazánknak mint az Európa Tanács tagállamának, számos kihívással kell szembenéznie a környezeti és a regionális vagy térségi tervezés területén, ami gyakran nemzetközi összefogást tesz szükségessé. Az Európa Tanács számos eszközt dolgozott ki e témákban, így az európai természeti környezet megóvása és kezelése érdekében is. Idesorolható az Európa Tanács természetvédelemre szakosodott információs és dokumentációs központja, az 1967-ben létesített Naturopa Központ, amely "a megfelelő információ, a megfelelő személynek, a megfelelő időben" elv mentén információkat szolgáltat a döntéshozók és a közvélemény számára, és számos nyelven közzéteszi kiadványait. Az Európa Tanács az európai természet gazdagságáról és változatosságáról tanúskodó természeti területeket Európa-diplomával jutalmazza, amely rangos nemzetközi elismerést jelent a természeti örökség megóvása területén.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000-ben aláírásra megnyitotta az európai tájak védelméről, kezeléséről és tervezéséről szóló *európai tájvédelmi egyezményt*. Az egyezmény a megfelelő számú ratifikálást követően egy-két éven belül hatályossá válik. Az utóbbi évben Magyarország is részt vett az előkészítő konferenciákon, megbeszéléseken. Az egyezmény aláírása és ratifikálása, valamint a hozzá kapcsolódó feladatrendszer teljesítése a 2003-2008-as tervezési időszak feladata.

Fontos nemzetközi szervezet az EUROPARC (Európai Nemzeti Parkok Szövetsége), amely nevében hordozza azt a felismerést, hogy a természeti erőforrások fenntartását nem lehet az egyes nemzeti parkok vagy országok határain belül megoldani. Nemzetközi összefogással, a tapasztalatok, ismeretek cseréjével, az egyes élőhelyvédelmi programok összehangolásával, megújult természetmegőrzési politikával viszont elérhető a kívánt állapot. Minden év május 26-án - az *európai nemzeti parkok napján* - a szervezet tagjai találkozót szerveznek, amelynek keretében újabb lehetőség nyílik a különböző természetvédelmi szervezetek közötti kapcsolatteremtésre.

A minisztérium és a nemzeti park-igazgatóságok további olyan jelentős nemzetközi szakmai szervezetekkel tartanak fenn gyümölcsöző kapcsolatokat, mint a Wetlands International (melynek Magyarország is tagja), az ECNC (European Centre for Nature Conservation), az FFI (Flora and Fauna International), az IFAW (International Fund for Animal Welfare) és az ISCA (International Show Caves Association).

A kétoldalú szakmai együttműködés kiemelten fontos azon nemzeti park-igazgatóságok számára, amelyek illetékességi területén található védett természeti területek és értékek az országhatárt is érintik.

A nemzetközi szakmai szervezetekkel történő kapcsolattartás, együttműködés keretén belül megjelenő költségigényeket az egyes szervezetek tagdíjai, a nemzetközi rendezvények és konferenciák részvételi díjai, továbbá a cserekapcsolatok és a kiadványok képezhetik.

5.4.3. A természetvédelem társadalmi elismerésének növelése

5.4.3.1. A kommunikációs stratégia kidolgozása és megvalósítása

A természetvédelem kommunikációs stratégiáját a minisztérium kommunikációs stratégiájával összhangban, ennek részeként, de önállóan, a sajátosságok hangsúlyozásával kell kialakítani. Kiemelten kell kezelni a Pannonicum értékeinek európai léptékű fontosságát, a fenntarthatóság elvének prioritását, a magyar természetvédelem jogszabályi hátterének megismertetését.

A stratégiában meg kell határozni azokat a célcsoportokat, amelyek számára a természetvédelemnek "mondanivalója" van. A feladatok kidolgozása során feltétlenül szükséges pontosan definiálni azokat a tennivalókat, amelyeket - a közös, egységes és egyetlen stratégia részeként - a természetvédelem egyes szereplői kommunikálnak (TvH, nemzeti park-igazgatóságok, háttérintézmény, társadalmi szervezetek, oktatási és kulturális örökség intézményei stb.).

A megvalósítás során elengedhetetlen a tudatos marketingkommunikáció módszereinek alkalmazása, illetve a társadalmi szervezetek bevonása.

5.4.3.2. Az ökoturizmus koncepciójának kidolgozása, a szolgáltatások javítása, a turizmus színvonalának emelése

A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, valamint a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium 2002-ben elkészítette az ökoturizmus 10 éves időtartamú fejlesztéséről szóló koncepciójavaslatát, amely megvitatás és döntés céljából a Kormány elé kerül.

Ma már megvan a lehetősége annak, hogy a turisztikai fejlesztések pénzügyi forrásainak meghatározása során figyelembe vegyék az ökoturisztikai fejlesztéseket is. Az ökoturisztikai fejlesztések során - főleg ha az a védett természeti területekkel összefügg - következetesen ragaszkodni kell a természetvédelem prioritásainak tiszteletben tartásához. A természeti értékek felelőtlen tönkretétele azt a turisztikai vonzerőt szüntetné meg, amely az ökoturisztikai kínálat alapja. A természetvédelmi célú ökoturizmus a vidék gazdasága, a belföldi forgalom élénkítése és egyben az országimázs javítása szempontjából is fontos, valamint a külföldiek beutaztatását is elősegíti.

A szolgáltatások bővítése, javítása, a turizmus színvonalának emelése olyan gyakorlati szakmai feladat, amelynek megvalósítását az abban résztvevőknek a fejlesztési koncepcióhoz igazodva kell végezniük. A jövő fontos feladata az információáramlás jelentős bővítése, a látogatóközpontok rendszerének minél teljesebb körű kialakítása.

5.4.3.3. Szemléletformálás

5.4.3.3.1. A védett természeti területek bemutatása; ismeretterjesztés

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény a nemzeti park-igazgatóságok alaptevékenységei között - a védelem és a kutatás elősegítése mellett - előírja a védett értékek bemutatását is. Az oktató, nevelő tevékenység ellátása, valamint az ökoturizmus infrastruktúrájának megteremtése során a természeti és kulturális értékek védelmének elsődlegességét kell szem előtt tartani. A fokozottan védett területek egy részének még meglévő terhelését meg kell szüntetni, ugyanakkor a szabadon látogatható, valamint a korlátozott mértékben - szakvezetővel - megtekinthető zónákban a bemutatásról gondoskodni kell. A programkínálat összeállításakor törekedni kell arra, hogy a látogatók a különböző bemutatási technikákon keresztül ne csak másodlagos forrásból (kiadvány, film, fotó stb.), hanem közvetlen élményszerzésen keresztül ismerhessék meg a védett természeti értékeket és védelmük célját. Az ismeretterjesztő tevékenység célcsoportjának elsősorban az ifjúságot, a gyermekeket, diákokat (óvodától a felsőoktatási intézményekig) tekintjük. Emellett a programokat a potenciális érdeklődők minél szélesebb köréhez kell eljuttatni bel- és külföldön egyaránt, a hagyományos információhordozók mellett kihasználva az internet adta lehetőségeket is.

A védett természeti területek bemutatásában a médianak (tévé, rádió, írott sajtó) vezető szerepet kell kapnia, ezért a lehetőségekhez képest kiemelten kell támogatni a széles kört elérő természetvédelmi célú médiakezdeményezéseket. A természetvédelmi ismeretterjesztést eszmei és anyagi támogatással kell ösztönözni, hogy természeti értékeink a társadalom számára esztétikai élményt nyújtó alkotásokban (képzőművészet, természetfilm, videofilm, természetfotó) a jelenleginél nagyobb teret nyerjenek. Az előrelépés érdekében a természetvédelmi indíttatású pályamunkák elkészüléséhez és közkinccsá tételéhez pályázati lehetőségeket kell teremteni.

5.4.3.3.2. A természetvédelmi "jeles napok" megrendezése

A természetvédelmi *jeles napok* megrendezésével, a természeti környezetünk megóvásához köthető nevezetes napok megünneplésével - az ismeretszerzésen felül - a nemzeti park-igazgatóságok elsődleges célja a lakosság aktív bevonása és a közreműködő szerep biztosítása a védett természeti területek és értékek megóvásáért indított munkában. A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 54. §-a értelmében, minden állampolgárnak joga van a környezeti ismeretek megszerzéséhez, ismereteinek fejlesztéséhez, és ennek a lehetőségnek a biztosítása elsősorban állami és önkormányzati feladat. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 64. § (1) bekezdése értelmében a természet védelmével kapcsolatos ismeretek oktatásával elő kell segíteni, hogy a társadalom természetvédelmi kultúrája növekedjen, ezért a nemzeti park-igazgatóságok számára ez a feladat egyben törvényi előírás is.

A Tvt. 64. § (3) bekezdése által elrendelt, a természet védelme iránti elkötelezettséget szolgáló *madarak és fák napjához*, továbbá a *Föld napjához*, az *európai nemzeti parkok napjához*, a *nemzetközi madármegfigyelő naphoz*, a *falunaphoz* és az egyéb jeles napokhoz köthető rendezvények, megemlékezések a társadalom széles rétegeinek nyújthatnak kitűnő alkalmat arra, hogy betekintést nyerjenek az egyes igazgatóságok munkájába, megismerkedjenek az adott tájegységekre jellemző védett természeti területekkel, értékekkel és a természetvédelem fő célkitűzéseivel.

A nemzetipark-igazgatóságok által szervezett többnapos programok, rendezvények, találkozók, táborok - például erdők hete, természetismereti hét, helytörténeti táborok, nemzetközi művész táborok, erdei iskolák, természeti táborok - alatt a résztvevők már mélyebb ismereteket szerezhhetnek természeti környezetükről. Mindezek elsősorban a fiatal generáció számára nyújthatnak olyan maradandó élményt, amely egy életre szóló elkötelezettséget eredményez a természet védelme iránt. A bemutató jellegű rendezvények mellett fontos szerepe van az egészséges életmódra történő nevelésnek, ami különböző sportnapok, sportrendezvények (mezei futóverseny, tájfutóverseny, túrakerékpár-verseny, egyéb kupaverseny stb.) szervezésével biztosítható. A szellemi versenyek - például *Kaán Károly természetismereti verseny*, *Herman Ottó országos biológiai verseny*, *Teleki Pál országos földrajz-földtan verseny*, *országos madarak és fák napi vetélkedő* - továbbra is támogatandók, mert e rendezvények ugyancsak a természetről szerzett ismeretek bővülését szolgálják. A középiskolások részére szervezett környezet- és természetvédelmi akciók közvetlen haszna vitathatatlan, ezek az egyéni felelősségérzet kibontakozását is elősegíthetik. A KvVM és a nemzetipark-igazgatóságok által kiírt pályázatok célja az önálló kutatómunka támogatása, melynek során a pályázók a lakóhelyük környezetében lévő természeti értékeket tárják fel (például *élő örökségünk pályázat*, *Cholnoky Jenő karszt- és barlangkutatói pályázat*).

5.4.3.3. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás, PR

A környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás, a védett természeti értékek bemutatása összehangolt feladata kell legyen a köz- és felsőoktatásnak (azon belül különösen a tanárképzésnek) és a természetvédelmi ágazatban működő szervezeteknek. A célok elérése érdekében szükséges az érintett tárcák erdei iskolákkal, természet- és környezetvédő táborokkal, ökoturisztikai programokkal kapcsolatos elképzeléseinek, programjainak összeegyeztetése.

A környezettudatosság növelése, a természeti értékek széles körű elismerése nélkül a természetvédelemnek nincs jövője. A szemléletformálás célcsoportjai közé tartozik a társadalom minden rétege, de igazán hatékony és hosszú távú eredményeket e területen a gyerekek és fiatalok körében lehet elérni. A természet védelmét szolgáló ismeretterjesztő, oktató, szemléletformáló tevékenység során ugyanakkor figyelmet kell fordítani a helyi társadalomra és a helyi önkormányzatokra is kihatással levő, élethosszig tartó tanulást (life-long-learning) elősegítő felnőttoktatásra és nevelésre is. Fontos feladata tehát a természetvédelmi szervezeteknek az oktatásban, nevelésben, szemléletformálásban való részvétel. A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 69. §-a alapján központi költségvetésből támogatható a természetvédelmi célú oktatási, ismeretterjesztési és szemléletformálási tevékenység is.

Biztosítani kell, hogy a természetvédelem oktatása megjelenjen a közoktatásban, és az egészséges életmódra nevelés részeként az ifjúsági szabadidős és sportprogramokba is beépüljön. Szükséges fejleszteni az erdei iskolák (erdei óvodák) hálózatát, *és lehetővé kell tenni, hogy minden gyermek évente legalább egyszer az iskola falain kívül, a szabad természetben ismerkedhessen meg hazánk természeti értékeivel.* Ennek érdekében a nemzetipark-igazgatóságok és vízügyi igazgatóságok erre a célra alkalmas objektumaiban lehetőséget kell biztosítani a nyári táborozásra. Ezzel egyidejűleg fontos feladat az óvodapedagógusok, az érintett általános és középiskolai tanárok továbbképzésében is fokozott hangsúlyt fektetni a természetismeret bővítésére.

A nemzeti parkokban lévő tájékoztatói és fogadóközpontok infrastruktúrájának, működésének tervezésekor gondoskodni kell a természetvédelmi oktatóközponti funkciók létesítéséről, működtetéséről is. Támogatni kell a különböző társadalmi szervezetek, alapítványok, egyházi szervezetek, önkormányzatok stb. környezet- és természetvédelmi ismereteket nyújtó szabadidős, nevelési és ismeretterjesztési tevékenységét.

5.4.3.3.4. Honlapok készítése, folyamatos aktualizálása

Az informatika és a világháló (World Wide Web) rohamos fejlődése folyamatosan formálja és változtatja az információs csatornák felhasználási lehetőségeit. A személyi számítógépeket használók többsége (szakemberek, kutatók, diákok) ma már döntően az interneten elérhető honlapokról szerzi be a számára szükséges információkat. A honlapok egyfajta cégismertetőként működnek: az egyes oldalakon rengeteg hasznos adatot, szöveges és egyéb képi információt közölhetünk az érdeklődőkkel.

A honlapok kialakításával, fejlesztésével és frissítésével bármely más kommunikációs csatornánál hatékonyabban közvetíthetünk közérdekű adatokat és más, a természetvédelmi munkát ismertető és népszerűsítő információkat. A honlapok - interaktív jellegükönél fogva - a tulajdonos számára is értékes adatokat nyújthatnak.

5.4.3.4. Az állatvédelem

Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvényt a környezetvédelmi tárca dolgozta ki több mint 10 évi egyeztető munkával. Hatálybalépését követően az állatvédelmi feladatok döntően a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz kerültek, a KvVM-nél a fogságban lévő vadon élő állatokkal kapcsolatos tennivalók maradtak. Ezzel kapcsolatban vannak EU-jogharmonizációs és jogszabály-alkotási feladataink. Az állatkertek és állatotthonok létesítéséről, működéséről és fenntartásáról szóló 3/2001. (II. 23.) KÖM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet módosítása - elsősorban az állatkertek kérése miatt - jelenleg folyamatban van. A veszélyes állatokról és tartásuk engedélyezésének részletes szabályairól szól a 8/1999. (VIII. 13.) KÖM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet, amely szintén fontos feladatokat határoz meg. A végrehajtási jogszabályok jelentős többletengedélyezési, ellenőrzési feladatot rónak a nemzetipark-igazgatóságokra, ilyen például az állatkertek működtetésének engedélyezése, ellenőrzése; a hazai természetvédelmi oltalom, illetve nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó veszélyes állat esetében a tartás engedélyezése, ellenőrzése; az egyéb veszélyes állatok esetén a szakhatósági feladatok ellátása; a védett, illetve nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó állatok esetében az állatvédelmi törvény előírásainak ellenőrzése, szükség esetén a bírságolás. E feladatok összehangolása, egységesítése, irányítása a minisztérium feladata.

5.4.3.5. A védjegyrendszer kialakítása, működtetése

Az Európai Unió a közös mezőgazdasági politika (CAP) reformjához kapcsolódva a különleges tulajdonság (2082/92) és az ökológiai (bio-) termelés (2092/91) tanúsításával együtt szabályozta az eredetmegjelölés és a földrajzi jelzés védelmét. Az ezzel foglalkozó 3 rendelet legfontosabb gazdasági háttere a következő:

- a római szerződés alapján megvalósult közös mezőgazdasági politika által inspirált intenzív gazdálkodás nemkívánatos "melléktermékként" hatalmas árufeleslegeket és környezeti szennyeződések is produkált;

- az elmaradt vidékek munkaerő-megtartó képessége folyamatosan csökkent, a fejlett, iparosodott régiók túlnépesedtek;

- az élelmiszer-fogyasztás mennyisége stagnál, miközben a specialitások iránti igény egyre növekszik.

A védett természeti területek körülbelül 40%-án folyhat valamilyen mezőgazdasági termelés, mivel az itt lévő természeti értékek az extenzív gazdálkodáson keresztül tarthatók fenn. Az ennek eredményeként előállított termékeket meg kell jelölni, védjeggyel kell ellátni, így lehet felhívni a fogyasztó figyelmét arra, hogy egészséges terméket vesz meg. A védett természeti területen előállított termékek teljes mértékben a környezet- és természetvédelmi szempontok figyelembevételével készülnek el, az élelmiszer-biztonsági előírásoknak maximálisan megfelelnek.

MELLÉKLET: AZ 1996. ÉVI LIII. TÖRVÉNYBŐL FAKADÓ JOGALKOTÁSI KÖTELEZETTSÉGEK

I. MEGALKOTOTT JOGSZABÁLYOK

Kormányrendeletek (6 db):

1. 33/1997. (II. 20.) Korm. rendelet a természetvédelmi bírság kiszabásával kapcsolatos szabályokról
- 238/2000. (XII. 23.) Korm. rendelet a természetvédelmi örökre, illetve őrszolgálatokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 4/2000. (I. 21.) Korm. rendelet, valamint a természetvédelmi bírság kiszabásával kapcsolatos szabályokról szóló 33/1997. (II. 20.) Korm. rendelet módosításáról
2. 211/1997. (XI. 26.) Korm. rendelet a környezetvédelmi felügyelőségek, valamint a nemzeti park-igazgatóságok feladat- és hatásköréről, továbbá a Környezet- és Természetvédelmi Főfelügyelőségről
- 35/2002. (III. 7.) Korm. rendelet a környezetvédelmi felügyelőségek, valamint a nemzeti park-igazgatóságok feladat- és hatásköréről, továbbá a Környezet- és Természetvédelmi Főfelügyelőségről szóló 211/1997. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról
3. 8/1998. (I. 23.) Korm. rendelet a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására, hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról
- 139/1999. (IV. 3.) Korm. rendelet a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására, hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról szóló 8/1998. (I. 23.) Korm. rendelet módosításáról
- 100/2001. (VI. 20.) Korm. rendelet a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására és hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról szóló 8/1998. (I. 23.) Korm. rendelet módosításáról
4. 67/1998. (IV. 3.) Korm. rendelet a védett és fokozottan védett életközösségekre vonatkozó korlátozásokról és tilalmakról
5. 166/1999. (XI. 19.) Korm. rendelet a tájvédelmi szakhatósági hatáskörbe tartozó engedélyezési eljárásokról
6. 4/2000. (I. 21.) Korm. rendelet a természetvédelmi örökre, ill. őrszolgálatra vonatkozó részletes szabályokról
- 238/2000. (XII. 23.) Korm. rendelet a természetvédelmi örökre, illetve őrszolgálatokra vonatkozó részletes szabályokról szóló 4/2000. (I. 21.) Korm. rendelet, valamint a természetvédelmi bírság kiszabásával kapcsolatos szabályokról szóló 33/1997. (II. 20.) Korm. rendelet módosításáról

Miniszeri rendeletek:

Végrehajtási rendeletek (9 db):

1. 13/1997. (V. 28.) KTM rendelet a védett természeti területek és értékek nyilvántartásáról
2. 14/1997. (V. 28.) KTM rendelet a nemzeti parkok területének övezeti kategóriákba sorolásáról
3. 19/1997. (VII. 4.) KTM rendelet az elkobzott védett természeti értékekkel kapcsolatos intézkedésekről
4. 33/1997. (XI. 20.) KTM rendelet a polgári természetőrökről
- 23/2000. (XII. 14.) KöM rendelet a polgári természetőrökről szóló 33/1997. (XI. 20.) KTM rendelet módosításáról
5. 36/1997. (XII. 8.) KTM rendelet a környezetvédelmi felügyelőségek, valamint a nemzeti park-igazgatóságok illetékességi területéről
- 3/2002. (VII. 17.) KvVM rendelet a környezetvédelmi felügyelőségek, valamint a nemzeti park-igazgatóságok illetékességi területéről szóló 36/1997. (XII. 8.) KTM rendelet módosításáról
6. 13/1998. (V. 6.) KTM rendelet a barlangok nyilvántartásáról, a barlangok látogatásának és kutatásának egyes feltételeiről, valamint a barlangok kiépítéséről
7. 9/2000. (V. 19.) KöM rendelet a Természetvédelmi Őrszolgálat szolgálati szabályzatáról
8. 30/2001. (XII. 28.) KöM rendelet a természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó szabályokról
9. 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről

- 21/2001. (IX. 28.) KöM rendelet a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet módosításáról

Erdőrezervátummá nyilvánító miniszteri rendeletek (9 db):

1. 1/2000. (III. 24.) KöM rendelet az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
2. 2/2000. (III. 24.) KöM rendelet a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
3. 3/2000. (III. 24.) KöM rendelet a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
4. 4/2000. (III. 24.) KöM rendelet a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
5. 13/2000. (VI. 26.) KöM rendelet a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
6. 14/2000. (VI. 26.) KöM rendelet a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
7. 15/2000. (VI. 26.) KöM rendelet a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
8. 16/2000. (VI. 26.) KöM rendelet a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról
9. 17/2000. (VI. 26.) KöM rendelet a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról

Védetté nyilvánító miniszteri rendeletek (44 db):

1. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 3/1996. (IV. 17.) KTM rendelete a Vajai-tó Természetvédelmi Terület létesítéséről
2. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 4/1996. (IV. 17.) KTM rendelete a Peregri Parkerdő Természetvédelmi Terület létesítéséről
3. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 5/1996. (IV. 17.) KTM rendelete a Rácalmási-szigetek Természetvédelmi Terület létesítéséről
4. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 6/1996. (IV. 17.) KTM rendelete a Hortobágyi Nemzeti Park bővítéséről
5. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 7/1996. (IV. 17.) KTM rendelete a Duna-Dráva Nemzeti Park létesítéséről
6. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 22/1996. (X. 9.) KTM rendelete a Kiskunsági Nemzeti Park bővítéséről
7. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 23/1996. (X. 6.) KTM rendelete a Bükk Nemzeti Park bővítéséről
8. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 24/1996. (X. 9.) KTM rendelete a Pilisi Tájvédelmi Körzet bővítéséről és egyes helyrajzi számainak módosításáról
9. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 25/1996. (X. 9.) KTM rendelete a Rétszilasi-tavak Természetvédelmi Terület létesítéséről
10. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 26/1996. (X. 9.) KTM rendelete a Nagy-Mező-Aranyhegy Természetvédelmi Terület létesítéséről
11. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 27/1996. (X. 9.) KTM rendelete a Long-erdő Természetvédelmi Terület létesítéséről
12. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 1/1997. (I. 8.) KTM rendelete a Gellérthegy Természetvédelmi Terület létesítéséről
13. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 3/1997. (I. 8.) KTM rendelete a Körös-Maros Nemzeti Park létesítéséről
14. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 11/1997. (III. 26.) KTM rendelete az Aggteleki Nemzeti Park bővítéséről

15. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 22/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Kesznyéteni Tájvédelmi Körzet bővítéséről és a Vajai-tó Természetvédelmi Terület létesítéséről szóló 3/1996. (IV. 17.) KTM rendelet módosításáról
16. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 23/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Pécselyi-medence Tájvédelmi Körzet létesítéséről
17. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 24/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Megyer-hegyi Tengersizem Természetvédelmi Terület országos jelentőségű védett természeti területté történő átminősítéséről
18. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 25/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Fekete-hegy Természetvédelmi Terület létesítéséről
19. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 26/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Sárvíz-völgye Tájvédelmi Körzet létesítéséről
20. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 27/1997. (VIII. 1.) KTM rendelete a Dénesmajori Csigáserdő Természetvédelmi Terület létesítéséről
21. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 31/1997. (IX. 23.) KTM rendelete a Balaton-felvidéki Nemzeti Park létesítéséről
22. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 34/1997. (XI. 20.) KTM rendelete a Duna-Ipoly Nemzeti Park létesítéséről
23. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 4/1998. (II. 20.) KTM rendelete a Bihari-sík Tájvédelmi Körzet létesítéséről
24. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 7/1998. (III. 18.) KTM rendelete a Gödöllői Királyi Kastélypark Természetvédelmi Terület létesítéséről
25. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 11/1998. (V. 6.) KTM rendelete a Kőlyuktető Természetvédelmi Terület létesítéséről
26. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 19/1998. (VI. 25.) KTM rendelete a Tápió-Hajta Vidéke Tájvédelmi Körzet létesítéséről
27. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 20/1998. (VI. 25.) KTM rendelete a Hajdúsági Tájvédelmi Körzet bővítéséről
28. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 23/1998. (VII. 10.) KTM rendelete az Érsekalmi Hétvölgy Természetvédelmi Terület létesítéséről
29. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 24/1998. (VII. 10.) KTM rendelete a Kunpeszéri Szalagerdő Természetvédelmi Terület létesítéséről
30. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 25/1998. (VII. 10.) KTM rendelete a Hajósi Homokpuszta Természetvédelmi Terület létesítéséről
31. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 26/1998. (VII. 10.) KTM rendelete a Csongrádi Kónyaszék Természetvédelmi Terület létesítéséről
32. A környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter 27/1998. (VII. 10.) KTM rendelete a Dunaszekcsői Lőszfal Természetvédelmi Terület létesítéséről
33. A környezetvédelmi miniszter 1/1998. (VIII. 15.) KöM rendelete a Duna-Ipoly Nemzeti Park létesítéséről szóló 34/1997. (XI. 20.) KTM rendelet módosítása
34. A környezetvédelmi miniszter 3/1998. (XII. 17.) KöM rendelete a Hortobágyi Nemzeti Park bővítéséről
35. A környezetvédelmi miniszter 1/1999. (I. 18.) KöM rendelete a Fertő-Hanság Nemzeti Park bővítéséről
36. A környezetvédelmi miniszter 4/1999. (V. 5.) KöM rendelete a Körös-Maros Nemzeti Park bővítéséről
37. A környezetvédelmi miniszter 11/1999. (X. 29.) KöM rendelete a Dél-Mezőföld Tájvédelmi Körzet létesítéséről
38. A környezetvédelmi miniszter 19/2000. (VII. 24.) KöM rendelete a Dávodi Földvári tó Természetvédelmi Terület létesítéséről
39. A környezetvédelmi miniszter 21/2000. (VIII. 31.) KöM rendelete a Tiszakürti Arborétum Természetvédelmi Terület országos jelentőségű védett természeti területté történő átminősítéséről
40. A környezetvédelmi miniszter 2/2001. (II. 9.) KöM rendelete az Aggteleki Nemzeti Park bővítéséről
41. A környezetvédelmi miniszter 18/2001. (VIII. 27.) KöM rendelete a Boronka-melléki Tájvédelmi Körzet bővítéséről

42. A környezetvédelmi miniszter 20/2001. (IX. 21.) KöM rendelete a Pannonhalmi Tájvédelmi Körzet bővítéséről

43. A környezetvédelmi miniszter 1/2002. (I. 15.) KöM rendelete a Balaton-felvidéki Nemzeti Park bővítéséről

44. A környezetvédelmi miniszter 4/2002. (II. 27.) KöM rendelete az Őrségi Nemzeti Park létesítéséről

Miniszteri együttes rendeletek (2 db):

1. 73/1997. (X. 28.) FM-KTM együttes rendelet a nem halászható (horgászható) halfajokról és víziállatokról, valamint az egyes halfajok szerinti halászati tilalmi időkről

- 5/2002. (I. 12.) FVM-KöM együttes rendelet a nem halászható (horgászható) halfajokról és víziállatokról, valamint az egyes halfajok szerinti halászati tilalmi időkről szóló 73/1997. (X. 28.) FM-KTM együttes rendelet módosításáról

2. 2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes rendelet az érzékeny természeti területekre vonatkozó szabályokról

II. ÁLLAMI IRÁNYÍTÁS EGYÉB JOGI ESZKÖZEI

Miniszteri tájékoztatók (3 db):

A környezetvédelmi miniszter 8003/2001. (K. Ért. 5.) KöM tájékoztatója a "Nemzetközi jelentőségű Vadzajok Jegyzéké"-be bejegyzett hazai védett vizekről és vadvízterületekről szóló 8001/1997. (KI. É. Ért. 4.) KTM tájékoztatója kiegészítéséről

A környezetvédelmi miniszter 8005/2001. (MK 156.) KöM tájékoztatója a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva védett lápok jegyzékéről

A környezetvédelmi miniszter 8006/2001. (MK 156.) KöM tájékoztatója a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény erejénél fogva védett szikes tavak jegyzékéről

III. HIÁNYZÓ JOGSZABÁLYOK

Kormányrendeletek (összesen: 1 + 2):

a) Tárcagyegyeztetés alatt áll:

71. § (3) bekezdés és a **72. § (3)** bekezdés alapján:

A természet védelmét szolgáló állami támogatásokról, valamint egyes kártalanítási szabályokról

b) Megalkotásuk a tervidőszak feladata:

10. § (1) bekezdés alapján:

A vadon élő szervezet egyedének az országba történő behozatala, átszállítása, kivitele, mesterséges körülmények közötti szaporítása, tartása, természetésbe, tenyésztésbe vonása, keresztezése, természetbe kijuttatása, értékesítéséről

73. § (2) bekezdés alapján:

A biztosítékkadasi kötelezettség és a felelősségbiztosítás részletes szabályai

Miniszteri rendeletek (összesen: 2 + 4):

a) Tárcagyegyeztetés alatt áll:

44. § (3) bekezdés alapján:

Fokozottan védett növény- és állatfaj élőhelye körül használati, gazdálkodási korlátozás elrendelése

53. § (5) bekezdés alapján:

Az ökológiai folyosó és az ökológiai hálózat létesítésére vonatkozó szabályok

b) Megalkotásuk a tervidőszak feladata:

6. § (4) bekezdés alapján:

Egyedi tájértékek megállapítása, nyilvántartásba vétele, jegyzékének elkészítése

30. § (2) bekezdés alapján:

Országos jelentőségű védett természeti területek védőövezetének meghatározása

52. § (1) bekezdés alapján:

Ritka, különleges nagyságú, kifejlődésű, vagy szakmai, tudományos szempontból kiemelkedő jelentőségű ásványok, ásványtársulások és ősmaradványok köréről, pénzben kifejezett értékéről

67/1998 (IV. 3.) Korm. rendelet alapján:

A védett és fokozottan védett életközösségek jegyzékének kihirdetése

Miniszeri együttes rendeletek (összesen: 3 db):

Megalkotásuk a tervidőszak feladata:

15. § (1) és (2) bekezdés alapján:

Természeti területek jegyzéke

46. § (2) bekezdés alapján:

A védett régi hazai háziállatfajok és fajták megőrzésére, egyedei törzskönyvezésére vonatkozó szabályok, tenyésztési és teljesítményvizsgálati elvek

48. § (7) bekezdés alapján:

A gyógybarlangá nyilvánítás és gyógyászati célú hasznosítás feltételei és eljárási rendje

IV. ÁLLAMI IRÁNYÍTÁS EGYÉB JOGI ESZKÖZEI

Miniszeri tájékoztatók (összesen: 2 db)

19. § (3) bekezdés alapján:

Nyílt karszterületek jegyzékének kihirdetése

23. § (4) bekezdés alapján:

"Ex lege"-védelem alatt álló kunhalmok, földvárak országos jegyzékének kihirdetése

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Intézmények, szervezetek, programok

BM	Belügyminisztérium
EEA	European Environmental Agency <i>Európai Környezeti Ügynökség</i>
ENCORE	Environment Conference of the Regions of Europe <i>Az európai régiók környezetvédelmi konferenciája</i>
ENSZ EGB	ENSZ Európai Gazdasági Bizottság
EU	European Union <i>Európai Unió</i>
EU IMPEL	European Union - Implementation and Enforcement of Environmental Law (network) <i>a környezeti jog végrehajtása és érvényesítése az EU tagországokban (hálózat)</i>
ESzCsM	Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium
FMM	Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium
FVM	Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium

GKM	Gazdasági és Közlekedési Minisztérium
GyISM	Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium
HM	Honvédelmi Minisztérium
IHM	Informatikai és Hírközlési Minisztérium
IM	Igazságügyi Minisztérium
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession <i>Előcsatlakozási struktúrapolitikai eszköz</i>
KüM	Külügyminisztérium
KvVM	Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium
LIFE III	Az EU környezet- és természetvédelmi támogatási programja
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NAKP	Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program
NATO	North Atlantic Treaty Organisation <i>Észak-atlanti Szerződés Szervezete</i>
Natura 2000	Az európai jelentőségű természeti területek hálózata; amelynek kialakításáról - a Biológiai Sokféleségről szóló Egyezményhez kapcsolódva - az ENSZ 1992. évi Világkonferenciája határozott
NKÖM	Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
NFT	Nemzeti Fejlesztési Terv
NKNP	Nemzeti Környezeti Nevelési Program
NKP-I	Az 1997-2002 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program
NKP-II	A 2003-2008 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program
NÖH	nemzeti ökológiai hálózat
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development <i>Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet</i>
OHT	Országos Hulladékgazdálkodási Terv
OKKP	Országos Környezeti Kármentesítési Program
OM	Oktatási Minisztérium
OTKA	Országos Tudományos Kutatási Alap
PEEN	Pan-European Ecological Network <i>Pán-európai ökológiai hálózat</i>
PHARE	Poland and Hungary - Assistance for the Restructuring of Economy <i>Segélyprogram Lengyelország és Magyarország gazdasági szerkezetváltásához</i>
PM	Pénzügyminisztérium
PRTR	Pollutant Release and Transfer Register <i>szennyezőanyag-kibocsátási és terjedési nyilvántartás</i>
SAPARD	Support for Pre-Accession Measures for Agriculture and Rural Development <i>Előcsatlakozási mezőgazdasági és vidékfejlesztési intézkedések Közösségi támogatása</i>
SEVESO II	A veszélyes anyagokhoz kapcsolódó súlyos ipari balesetek megelőzéséről szóló EU irányelv

UNESCO MAB	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation - Man and Biosphere <i>ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet Ember és Bioszféra programja</i>
TAP	Tematikus Akcióprogram
TIM	Talajvédelmi Információs és Monitoring Rendszer
VTT	Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése
V4	Visegrádi Négyek - Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia

Anyagnevek

<i>CH₄</i>	metán
<i>CO₂</i>	szén-dioxid
<i>CO</i>	szén-monoxid
<i>NO_x</i>	nitrogén-oxidok
<i>N₂O</i>	dinitrogén-oxid
<i>PCB</i>	poliklórozott-bifenil
<i>SO₂</i>	kén-dioxid
<i>VOC</i>	Volatile Organic Compound <i>illékony szerves vegyület</i>

Egyéb rövidítések

GDP	Gross Domestic Product <i>Bruttó hazai termék</i>
KAC	Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat
K+F	kutatás-fejlesztés
P+R	Park and Ride <i>Parkolj és utazz</i>
SKV	stratégiai környezeti vizsgálat